

“This is Prison”

- *Afghanska Flyktingars Upplevelser av
Situationen i Aten*

Anna-Sofie Ekendahl Dellringer

Masteroppsats vid Sosialantropologisk institutt

UNIVERSITETET I OSLO

VT 2012

“This is Prison”

- Afghanska Flyktingars Upplevelser av Situationen i Aten

Anna-Sofie Ekendahl Dellringer

Masteruppsats vid Sosialantropologisk Institutt

Universitetet i Oslo

VT 2012

© Anna-Sofie Ekendahl Dellringer

2012

“This is Prison” – Afghanska flyktingars upplevelser av situationen i Aten

Anna-Sofie Ekendahl Dellringer

<http://www.duo.uio.no/>

Reprosentralen, Universitetet i Oslo

SAMMANFATTNING

Denna uppsats tar utgångspunkt i den fastlåsta situation som Europeiska regelverk skapar för flyktingar i Grekland, och baseras på ett fältarbete från huvudstaden Aten. Dublin II-förordningen fastsätter att man endast kan söka asyl i ett av EUs medlemsländer, och detta ska enligt bestämmelsen vara det första land man anländer till som flykting i Europa. På grund av sin geografiska placering blir Grekland uppsamlingsplats för många tusentals migranter som rest från sitt hemland via Turkiet. Möjligheten för flyktingar att få asyl i landet är minimal, samtidigt som de inte tillåts korsa gränser på lagligt sätt för att söka asyl i ett andra EU-land. Förhållandena för flyktingar i Grekland kan beskrivas som inhumana, och bryter mot de Europeiska konventionerna om flyktingars, barns och mänskliga rättigheter. De får inte den hälsomässiga vård de ofta behöver, och de erbjuds ingen ekonomisk hjälp, vilket tvingar många att sova utomhus och leta i soptunnor efter mat. Många undviker därför att söka asyl i Grekland, och lever som papperslösa i landet under långa perioder. Uppsatsen fokuserar på unga afghanska flyktingars subjektiva upplevelser av denna situation, och ser på mentala överlevnadsstrategier för att klara av vardagen och inte ge upp.

TACK

Jag vill tacka mina informanter och vänner Hamid och Abozar, som hjälpt mig under fältarbetsperioden genom bland annat tolkning under intervjuer. Ni gjorde min datainsamling mycket lättare och materialet rikare.

Tack till min fantastiska familj, Per-Ove och Cecilia Dellringer, för ert stöd under hela processen. Utan ert engagemang, kärlek, och tro på att jag skulle lyckas genomföra detta hade det inte vart möjligt.

Ett stort tack vill jag också ge till Elisabeth Lórange Fürst som det senaste året gett mig vägledning i skrivning och analysarbete. Genom hennes alltid lika goda kommentarer har uppsatsen utvecklats och slutligen blivit klar.

 INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	1
Bakgrund och Problemställning	1
Afghansk och grekisk kontext – Vart kom de ifrån, och vad kom de till?	3
Plats - Flyktingarnas Aten.....	7
Uppsatsens uppbyggnad.....	14
Metod	15
Framgångssätt.....	15
Informanter.....	17
Positionering	20
Etiska överväganden.....	21
Utmaningar.....	25
Teori	27
Insikt i fältet	27
Tidigare forskning	28
Begreppsavklaring.....	29
Empiri och analys	35
En stark händelse	35
Ett misslyckat smuglingsförsök	35
Narrativ	43
Vikten av narrativ	43
Metodisk reflektion i förhållande till narrativ	44
livet i Afghanistan	46
Flykten från hemlandet till europa	52
Vägen ut ur afghanistan – smuggling från iran till turkiet.....	52
Smugglingen in i Grekland.....	55
Tankar före och efter ankomst till Europa.....	58

Att ändå inte vilja återvända.....	59
Fängelse	61
Upplevelsen av Grekland som fängelse.....	61
Fångenskap relaterat till självrespekt.....	64
Rädsla för att lämna Victoria square.....	66
Likhetsdrag till fångar	69
Fängelsets möjliggörande aspekt	71
Limbo	73
Ett tillstånd av limbo	73
Omskapning av identitet.....	75
Limbo´s möjliggörande aspekt.....	77
Skratt och humor	79
Skratt och humor som mental överlevnadsstrategi.....	79
Att få känna sig normal.....	80
att undvika tårar	82
Att skratta åt hemska upplevelser	84
En form av motstånd	85
Skapandet av socialitet.....	88
Trafficking	91
Fokus på att ta sig vidare.....	91
”You can never trust a trafficker”	93
Smugglingens organisering	95
Olika smugglingsalternativ.....	96
Avslutning	101
Konklusion.....	101
Tankar att ta med sig vidare	101
Litteraturlista.....	103

INLEDNING

BAKGRUND OCH PROBLEMSTÄLLNING

Flyktingar och andra migranter som önskar asyl, det vill säga beskydd, i ett europeiskt land måste förhålla sig våra internationella regelverk, vilket placerar många i en situation som närmast tvingar dem till gränssmuggling och illegalt uppehåll inom länder.

Schengenregelverket är ett europeiskt samarbete vars syfte var att avskaffa passkontrollerna mellan medlemsstaterna. På så sätt skulle fri rörlighet för europeiska personer bli verklighet, då européer inte behöver visum för att komma in i Schengenländerna. Samtidigt ville man öka det polisiära samarbetet och förstärka de yttre gränserna för att förhindra till exempel människohandel¹. Då Grekland, Italien och Spanien gick med i Schengensamarbetet 1990, blev det ännu viktigare att förbättra de externa havsgränskontrollerna i söder (Boswell, 2010:13). För att förhindra att medborgare från så kallade tredje länder (de som verken tillhör Schengenområdet eller EU) tar sig in illegalt krävs för deras del uppehållstillstånd, visum och intyg över medel för uppehälle samt återresa. Det innebär att människor kommande utifrån som inte har detta nekas ingång, och till korsning av gränser inom Europa. Detta gör att flyktingar tvingas ta sig inte bara in i Europa, men också genom alla länder till planerad slutdestinationen på illegal väg.

Identiska internationella mekanismer överförs till nationella kontexter på olika sätt, och variationen mellan hur EU stater har implementerat internationella flyktinglagar är ett exempel på detta (Meyer, 1999:102, 104). Det är synligt i statistik över erkända asylärenden i olika europeiska länder, där variationerna är enorma. För att motverka att flyktingar ska kunna göra så kallad ”asyl-shopping” och välja det land som enligt statistiken erbjuder störst möjlighet för asyl, så att individuella stater beskyddas samtidigt som flyktingar garanteras en utredning i ett av länderna, utformades Dublin II-förordningen², också kallad Dublinkonventionen. Konventionen fastsätter att man endast kan söka asyl i ett av EUs

---

¹ Olagligt frihetsberövande av människor för att utnyttja dem till tvångsarbete. Ofta genom erbjudanden av bättre förhållanden, och ofta en form av transnationell brottslighet.

² EU lag som medlemsstaterna samt Norge och Island är bundna att följa. Dock är frågan om returnering av asylsökanden till första asylland upp till länder att själva bedöma.

medlemsländer, och detta ska enligt bestämmelsen vara det första land man anländer till som flykting i Europa. Det innebär att den som tar sig vidare till ett andra EU-land inte kan få sina asylskäl utredda där, utan sänds tillbaka till första asylland. När en asylansökan görs tas fingeravtryck, vilka lagras i Eurodac, en för EU gemensam databas. På så vis upptäcks eventuella tidigare asylansökningar då en person kommer till ett andra land. På grund av sin geografiska placering blir Grekland uppsamlingsplats för många tusentals migranter som rest från sitt hemland via Turkiet. I dag får endast 0,02³ procent av alla asylsökare uppehållstillstånd i landet, och som oftast tar asylprocessen många år, om den ens blir genomförd. Flyktingar i Grekland befinner sig i en fastlåst och tillsynes hopplös situation. Att vända tillbaka till hemlandet anses av många inte vara ett alternativ, de får heller inte asyl i Grekland samtidigt som Europeiska lagverk gör en resa ut ur landet olaglig, och ansökan om asyl i ett tredje land omöjligt. Dock har många länder, där ibland Norge, stoppat returneringen av asylsökanden till Grekland på obestämd tid, då detta på grund av situationen i dag anses oförsvarligt. Det kan anses paradoxalt, att alla flyktingar har rätt att söka asyl i ett europeiskt land, men inte har rätt att från början komma in i landet. Det betyder att flyktingar i praktiken måste tas på bar gärning under själva smuglingen för att kunna straffas för kriminell handling, eftersom de väl framme i ett europeiskt land inte längre gör någonting olagligt så länge de ansöker om asyl. Det är också uppseendeväckande att tanken bakom Dublinkonventionen har fått motsatt effekt, eftersom det beskydd som EUs individuella medlemsstater skulle få, har realiserats för vissa på bekostande av andra, så som Grekland. Samtidigt som möjligheterna för asylsökanden att få en rättvis utredning av sitt asylärende har minimerats.

I Grekland får inte flyktingar den hälsomässiga vård de ofta behöver, och de erbjuds ingen ekonomisk hjälp vilket tvingar många att sova utomhus och leta i soptunnor efter mat. De som önskar söka asyl möter stora problem då tillgången till asylprocessen är komplicerad, samtidigt som tolkar och juridisk assistans i de flesta fall inte finns tillgängligt. Många lever under inhumana förhållanden som bryter mot de Europeiska konventionerna om flyktingars, barns och mänskliga rättigheter⁴. Av denna anledning, samt det faktum att sannolikheten att

---

³ Gällande under fältarbetsperioden, våren 2011. Talet har vart ständigt sjunkande under de senaste åren.

⁴ Bland andra artikeln om förbud mot omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, och artikeln om rätten till ett effektivt rättsmedel. (Europadomstolen fällde Grekland för brott mot dessa den 21 januari 2011).

få asyl är oerhörd liten, gör att många undviker att söka asyl och lever som papperslösa i Grekland under långa perioder.

I den mevetna hierarki av flyktinggrupper som existerar i huvudstaden befinner sig Afghanerna på botten. De utsätts dagligen för våld och/eller kränkande behandling från bland annat grekisk polis, fascist- och rasistgrupper, lokalbor eller andra immigrantgrupper. I min uppsats vill jag presentera de afghanska flyktingarnas subjektiva upplevelser av situationen de befinner sig i, och med utgångspunkt i detta fokusera på strategier för mental överlevnad. Hur klarar de av den psykiska stress och lidelse som är vardagens realitet? Hur behåller de hoppet, i vad som kan beskrivas som en hopplös verklighet?

AFGHANSK OCH GREKISK KONTEXT – VART KOM DE IFRÅN, OCH VAD KOM DE TILL?

Detta kan sägas vara en studie i hur juridiska förhållningsregler inte fungerar som tänkt på backen, i hur beslut fattade på makronivå inte är förenliga med realiteten på mikronivå. Studien handlar om oförutsedda konsekvenser av Europeisk flyktingpolitik, och hur dessa konsekvenser upplevs och hanteras av dem som drabbas. Uppsatsen tar fokus på subjektiva upplevelser av en situation skapad genom processer och av krafter som är för omfattande för att i djupet gå in på här. Globaliseringen kan sägas ha gjort dagens värld mer sammanvävd än tidigare i historien, och en följd av detta blir att avståndet mellan orsak och verknings ofta är enorm (Eriksen, 2008:91). Samtidigt som utgångspunkten är flyktingarnas situation i Grekland, är det enligt mig för snävt att endast nämna Europeiska lagar som avgörande faktorer. Den nuvarande ekonomiska krisen i Grekland är en viktig faktor, eftersom budgetunderskott i landet leder till åtstramningar för så väl greker som immigranter och flyktingar. Detta leder till en extra svårhanterlig ekonomisk situation, samt till att rasism och främlingsfientlighet lättare tycks blomstra. Samtidigt skulle inte de afghanska flyktingarna befinna sig i Grekland över huvud taget, om det inte vore för vad som skett i Afghanistan, och därmed också vad som skett i andra delar av världen som påverkat förhållandena i Centralasien. Ringarna i vattnet är oändligt många, och att spåra det specifika förhållandet som jag undersökte under det första halvåret av 2011, är ett projekt som kan tyckas omöjligt. Att kartlägga startpunkten för ett speciellt handlande förutsätter att det också finns en enda

stabil förklarande ram (Tsing, 2010:64). Jag drar paralleller till fjärilseffekten⁵ som går ut på att en marginell påverkan i systemet kan få stora och oförutsägbara konsekvenser någon annanstans. För att skapa en viss förståelse till vad som drivit mina informanter på flykt, vill jag här skissa en enklare bild av situationen i Afghanistan. För att följa Friedman (1994) i hans argument om att etnografisk nutid inte går att förstå utan en tanke på historiska processer, vill jag göra en kort sammanfattning av utvecklingen under 1900-talet i landet, med speciellt fokus på perioden mellan 1979 och fram till idag. Jag vill också i korta drag förklara det förhållande i dagens Grekland som är av betydning i detta sammanhang.

AFGHANISTAN

Situationen i Afghanistan är komplex, men karakteriseras av krig och migration. Under 1900-talet förde avsaknaden på ekonomisk utveckling i landet till interna konflikter. Detta pågick till 1979 då Sovjetunionen invaderade landet, och krigen i Afghanistan har avlöst varandra sedan dess. Ockupationen mötte starkt motstånd bland befolkningen, som blev beväpnade med pengar och vapen av USA. Mellan invasionen och tillbakadragningen tio år senare 1989, dödades mer än 600000 afghaner i konflikten. Dessutom flydde över 6 miljoner människor. En tredjedel av befolkningen tog sig utomlands, och 11 % blev flyktingar inom landet (Sliwinski, 1989 i Monsutti, 2005:xiii). Många återvände till Afghanistan och sin hemstad efter 1989, men oroligheterna trappades snabbt upp igen vilket resulterade i en ny våg med flyktingar. Då Sovjet drog sig ur Afghanistan lämnade de efter sig ett land i kris, och sju år med inbördes krig följde som resultat. 1996 tog det islamistiska Taliban kontroll över landet, och deras totalitära politik försvårade livet för människor genom införandet av en rad stränga och extrema lagar. Speciellt utsatta blev kvinnor som bland annat förbjöds att gå i skolan och arbeta. Detta skadade också utbildningen till den manliga befolkningen, eftersom de flesta lärare varit kvinnor och inte längre tilläts undervisa. Terrorådalen mot USA den 11 september 2001 innebar för många länder i Central- och Sydasien ett hopp om att Taliban skulle störtas och att det äntligen skulle bli ett slut på krigen i Afghanistan (Rashid, 2010:284). Då Talibanstyret äntligen föll, trodde många att det skulle innebära fred och återuppbyggnad av landet, och en ny våg av tillbakavandande skedde. I 2004 blev det utlyst demokratiska val, men då hade Taliban redan börjat ta tillbaka en del av den förlorade makten. Idag har de åter

---

⁵ Fjärilseffekten är ett begrepp inom teorin för dynamiska system som avser en egenskap hos vissa kaotiska system. Uttrycket myntades av matematikern och meteorologen Edward Lorenz vid en föreläsning som hölls 1979.

kontroll över delar av landet, och oroligheterna har trappats upp på nytt. Sedan 2003 har det varit krig mellan internationella amerikanska styrkor på den ena sidan, och Taliban på den andra.

I omfång och tid har konflikten som rivit Afghanistan i bitar varit en av de allvarligaste humanitära kriserna under 1900-talets andra hälft. Det afghanska samhället är i dag präglad av intensivt konkurrerande, våldsamheter och konstant misstro (Monsutti, 2005:53). Landet är ett av de fattigaste i världen, och nästan hälften av befolkningen lever under FNs fattigdomsgräns. Arbetslösheten är nära 40 % och dödligheten och barndödligheten är den näst högsta i världen⁶. Stora delar av befolkningen lider av att inte ha tillgång till rent vatten, tak över huvudet, elektricitet, och mediciner. Livet i Afghanistan är problematiskt på grund av fattigdom, arbetslöshet, och dålig infrastruktur. Dessutom måste människorna som lever där ständigt oroa sig för sin säkerhet eftersom de lever mitt i en krigszon. Trots konflikterna, bombandet, och massakerna har livet gått vidare för många afghaner, och de har vant sig vid svårigheterna i situationen (Monsutti, 2005:xiv). Både Rashid (2010) och Monsutti (2005) poängterar i sina böcker att Afghanistans framtid fortfarande är osäker. Majoriteten av de afghanska flyktingarna jag mötte i Aten hade inte längre något hopp om en förbättring i sitt hemland. ”Det finns inget hopp för Afghanistan, landet blir aldrig bättre”, sa många.

GREKLAND

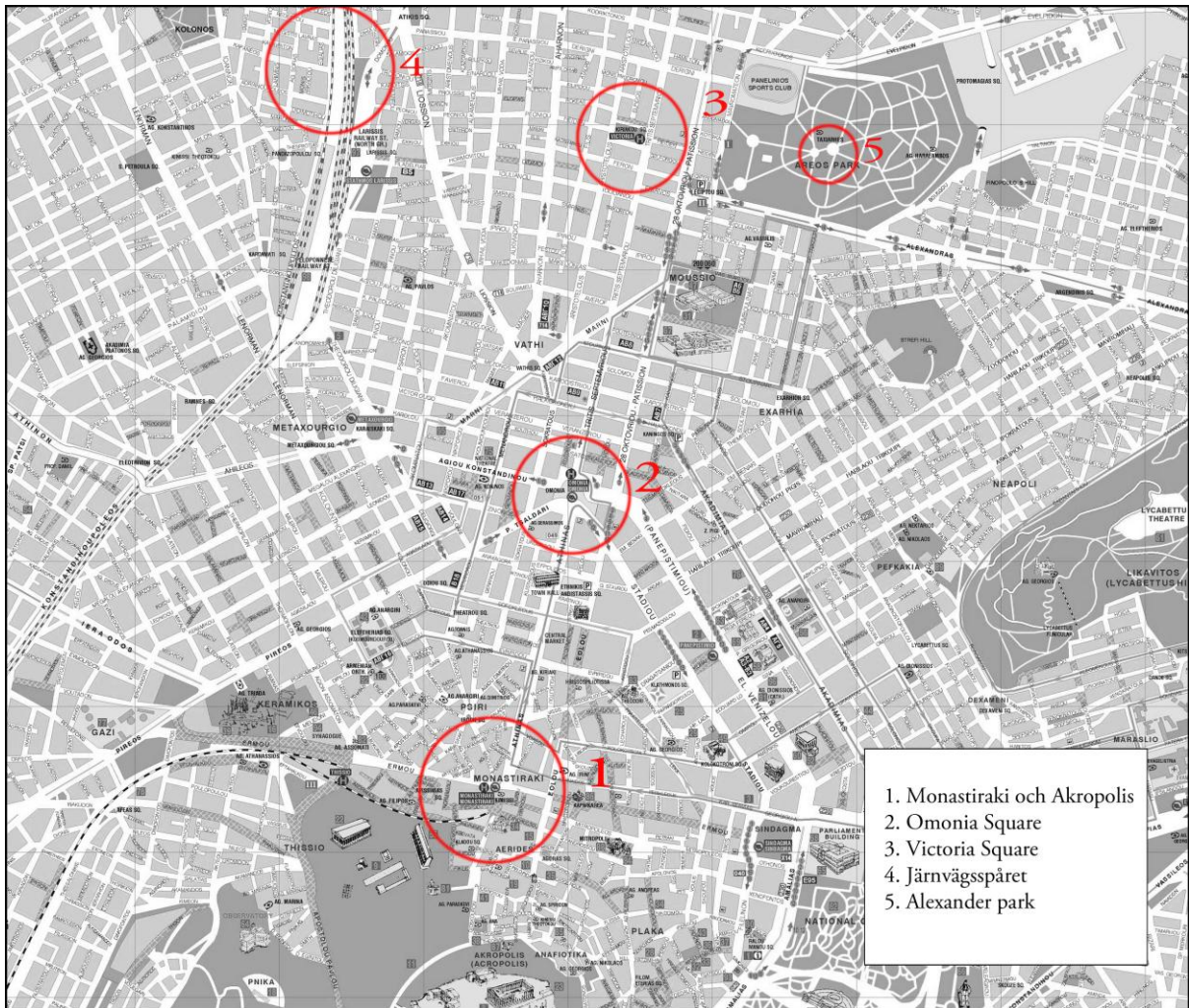
I 2001 gick Grekland in i EU, och några år senare visade det sig att landet upparbetat sig ett gigantiskt budgetunderskott och en enorm statsskuld. Detta har fört landet in i en historisk ekonomisk kris, och resultatet har blivit att Grekland förpliktat sig till stora besparingstilltag genom offentliga reformer. Arbetslösheten har ökat kraftigt, pensioner och löner har minskat, medan skatter har ökat. Detta har haft stor negativ påkänning för den lokala befolkningen, då det blir allt svårare att överleva ekonomiskt. Den grekiska befolkningen tycks också ha förlorat tilliten till statsapparaten, och politiker omtalas som lögnare. Detta påstås ha samband med att det inom regeringen har öppnats för en korruptionskultur. Stora protester i form av demonstrationer och strejker avlöser numera varandra i huvudstaden, och oroligheter ligger under ytan och tär på människorna. Speciellt den yngre generationen ser osäkert på framtiden, och många har den senaste tiden valt att lämna landet för att finna arbete någon

---

⁶ Endast i Angola är dödligheten större.

annanstans. Grekland har sina egna problem, och har inte valt att bli uppsamlingsplats för flyktingar. Resurser för att hantera strömmen av människor kommande utifrån finns inte, och detta gör förhållandena för flyktingar extremt dåliga.

Karta över Aten

PLATS: FLYKTINGARNAS ATEN

Aten är en av världens äldsta städer och har en lång historia av immigration. Jag ska inte här gå vidare in på den historiska utvecklingen av migration i Grekland, utan fokusera på situationen så som den såg ut under perioden för mitt fältarbete. Det är ett förhållande i process, som är under ständig förändring, vilket också var märkbart under den relativt korta tiden jag spenderade där. Grekland är en av ingångsportarna till Europa, och Aten har blivit en vägkorsning mellan väst och öst sedan fornminnes tider. I dag är det portstaden för immigranter och/eller flyktingar kommande till Europa från Centralasien, Mellanöstern och Nordafrika, vilket är ett brett spektrum av nationaliteter med olik bakgrund och anledning till utvandring.

Aten är en stor stad som rymmer nästan hälften av Greklands befolkning, nära 5 miljoner människor. Man beräknar att det bland dessa finns ca 1 miljon immigranter (20 % av den totala populationen), en siffra som inte kan fastslås med säkerhet då många flyktingar inte har papper⁷ och/eller aldrig har blivit registrerade av grekiska myndigheter. Uppskattningsvis sker en omsvängning på 60 tusen människor varje månad då många väljer att lämna huvudstaden, samtidigt som hela tiden nya ankommer. De flesta flyktingar anländer till Aten med förhoppningen och målet om att ta sig vidare ut ur landet för att söka asyl och starta ett nytt liv i ett bättre lämpat Europeiskt land. En del lyckas med detta, medan andra blir ofrivilligt varande under många månader eller år.

Aten är sammansatt av flera stadsdelar som alla har sin egen speciella karaktär och lockar till sig en viss typ av människor. I förhållande till flyktingars användning av staden är denna uppdelad efter nationalitet och/eller etnisk tillhörighet, och de olika flyktinggrupperna ockuperar var för sig olika platser eller begränsade områden. Du ser immigranter och flyktingar vart du än går i Aten, men i de finare delarna av staden reflekterar man inte över realiteten bakom stadsbilden. Där förvandlas desperata människors försök på att tjäna pengar till en naturlig och trevlig upplevelse för turister.

---

⁷ Med papper menas här identifikationshandlingar och giltigt uppehållstillstånd utfärdat av Grekiska myndigheter vid ankomst till landet (kallade "red card" eller "white card" på grund av dokumentens färg).

MONASTERAKI OCH AKROPOLIS AREA

Längs Ermou street, Atens mest kända shoppinggata har afrikanska försäljare lagt ut filter med varor till försäljning. Det finns allt från självlysande tändare till falska Dior handväskor och Gucci solglasögon. Gatumusikanter och porträttmålare konkurrerar om kunderna, likaså gör ägarna till de många souvlaki- och gyrosserveringarna⁸, restaurangerna och caféerna som ligger vägg i vägg med varandra längs de smala sidogatorna till Ermou. Äldre grekiska män säljer traditionella vetebröd och gigantiska munkar från vagnar på hjul, och zigenarkvinnor i färgrika kjolar kan ofta ses gående omkring med heliumballonger i olika former och figurer. Kortvuxna män från Bangladesh erbjuder diverse småting så som väckarklockor, tändare, nyckelringar och dylikt från lådor vilka de bär med sele på magen, medan andra försöker övertala turister att låta dem fläta deras hår eller måla deras händer med henna. Många vuxna och barn med utländsk härkomst vandrar runt i området med dragspel eller andra instrument för att tjäna en slant bland uteserveringarnas gäster. Detsamma gör tiggare vilka några gånger ber om pengar och vid andra tillfällen vill ge dig en självplockad blomma i utbyte mot ”only one euro”.

I gatorna möter du turister med kameror, patrullerande poliser, sightseeing grupper och lokalbor. Ett par gånger i timmen passerar det lilla vit och blåmålade tåget som går mellan Atens mest kända turistattraktioner, och som du kan hoppa på och av obegränsat under en dag för 5 euro. Det är en livlig scen där människor från hela världen med olika agendor blandas med doften av grillat kött, musik och högljudda diskussioner. Om du ser upp mot söder möts du av det magnifika Akropolis som är placerad på toppen av Areopagus Hill där många flyger drake eller bara sitter ned för att se ut över huvudstaden som uppifrån ser ut att skimra i vitt. När man befinner sig i den hektiska, men samtidigt relativt bekymmerslösa och glada stämning som föregår här, är det svårt att föreställa sig vad som kommer fram om man börjar skrapa lite på ytan. Eller vad du med egna ögon ser om du börjar gå nordöver mot de mindre övervakade och mer försummade stadsdelarna av Aten.

---

⁸ Grekiska kötträtter som säljs i pitabröd eller på spett med pomesfrites, kan sammanliknas med kebab eller falafel.

OMONIA SQUARE

Om man följer den mycket trafikerade huvudvägen Septembriou street från Monasteraki och Akropolis området nordöver kommer man efter 15 minuters promenad till det beryktade Omonia Square (Platia Omonias) vilket geografiskt sett kan sägas vara Atens mittpunkt. Längs vägen passerar man flera gatuförsäljare av pakistansk eller albansk härkomst som från stora bord säljer ett översiktligt utbud av föremål med den gemensamma nämnaren priset av 1 euro per styck. Ju närmare Omonia man kommer, desto mer uppenbart blir det att turisterna avskämmas från en del av Atens sorgliga verklighet. Kvarteret närmast Omonia Square är nattetid, men även till viss del dagtid, befolkat av drogpåverkade hemlösa människor i varierande stadium av rusning, som öppet demonstrerar sitt missbruk. Narkomaner sitter med huvudet mellan knäna och handen utsträckt framför sig i hopp om att få en slant, och det är långt ifrån ovanligt att se någon dra en rem runt överarmen för att därefter injicera rusmedel med spruta i armvecket.

Omonia Square är uppges vara den mest kända, omtalade, avbildade, och använda offentliga platsen i hela Grekland, och är den plats där 4 av Atens huvudvägar möts i en stor rondell. I mitten av denna ligger själva "Platian" med en stor fontän, planterade små träd, mindre grönområden och upphöjda sittplatser i sten. Om sommaren blir detta en liten oas mitt i trafikkaoset då träden skymmer lite av sikten och lokala greker sätter sig där tillsammans för att dricka medtagen kaffe, konversera och röka mängder av egenrullade cigaretter. Vintertid känns emellertid Omonia Square sterilt och de som ockuperar platsen under dagtid då är till största delen hemlösa flyktingar som söker sig till värmen från ventilationssystemet vars galler folk står, sitter eller lägger sig för att sova på. Detta är dock någonting som polisen inte alltid godkänner, och vid flera tillfällen observerade jag hur de med batonger, sparkar och hårda ord jagade i väg trötta och frusna människor från platsen. Höga byggningar med shoppingcenter, banker, kontor och hotell omger Omonia Square, och T-banestationen med samma namn är knypunkt för vidare transport med kollektivtrafik till alla Atens destinationer. Det är en plats som många av huvudstadens invånare passerar dagligen och är under dygnets ljusa timmar i fullt liv och rörelse. Så fort kvällen kommer blir området tömt för människor vars intresse ligger utanför drogmarknaden och handel med illegala varor. Det är en allmän vetskap bland Atens befolkning att området är otryggt då butiker och caféer

stängt, och turister blir varnade för att vandra längs gatorna och rekommenderas alltid taxi trots kortare reseavstånd efter mörkrets inbrott.

Runt Omonia Square finner man de Arabiska, Indiska, Pakistanska och Kinesiska kvarteren, vilket gör området populärt för de som önskar någonting annat än grekisk mat till middag. Små Centralasiatiska matbutiker och klädaffärer säljer varor till billigt pris i stora kvantiteter, grekiska souvlakishopper erbjuder take-away lunch för under 1,50 euro, ett tidningsstånd med magasin från alla världens hörn står sida vid sida med en liten kiosk vars utbud består av pornografiska filmer, godis och tobak. Internationella butikskedjor som Zara och Hm ockuperar flera våningar av en byggnad, medan du kan handla billigare klädvarianter hos den Iranska mannen vars butik egentligen är en moneyordershop⁹ och ligger rätt vid sidan. Några afghanska pojkar säljer bananer från en pappkartong, en grekisk gammal man säljer hembakat bröd från en kundvagn, och MC Donalds och KFC dominerar varsitt hörn av platsen. Det är minst sagt en mångkulturell och hektisk arena som har sin charm för den som hanterar stressade situationer och mycket trafik av människor och fordon. Vad som inte syns i ljuset, men som tydligt kommer fram senare mot kvällen är att Omonia även är huvudarena för staden drogförsäljning och kriminella undre värld. Den som inte bryr sig om kvitto, försäkring eller reklamationkrav kan skaffa sig nästintill vad som helst till ett mycket reducerat pris i förhållande till vad varor kostar i butiken. Du kan köpa stulna datorer, mobiltelefoner eller falska identifikationshandlingar och pass. Du kan köpa dig sex, du kan köpa dig barn¹⁰.

AFGHANERNAS OMRÅDE: VICTORIA SQUARE

Om du fortsätter Septembriou street från Omonia ytterligare 15 minuter till fots norrut kommer du till stadsdelen Victoria, vars centrum kallas Victoria Square och var den plats där jag bodde under 5 månaders tid. Vägen i mellan är de afrikanska¹¹ horornas kvarter, och unga kvinnor i utmanande kläder står i klungor och kedjeröker medan de för livliga samtal och säljer sina kroppar till förbipasseranden. De är inte påstridiga utan väntar på att kunderna

⁹ Här organiseras betalning till traffickers och olaglig överföring av kapital mellan länder. Då en flykting ska smugglas över gränsen lämnar denne pengar i en moneyorder shop, och om smuglingen lyckas kan traffickern hämta ut sitt arvode där efteråt. Flyktingen kan även lämna sina egna besparingar i samma shop, och väl framme i det nya landet hämta ut samma summa hos en annan shop med kontakt till den första.

¹⁰ Många av mina informanter menade att det har försvunnit ensamkommande flyktingbarn från Victoria Square och andra platser, vilka de menar bland annat säljs som slavar eller till prostitution vid Omonia.

¹¹ Många av dessa kvinnor kommer från Nigeria.

själva ska ta kontakt, vilket som oftast går att observera kvällstid då polisen och allmänhetens blickar inte längre är fokuserade på vad som sker. Dock kan du som kvinna få en eller annan fräck kommentar ropad efter dig i vad jag tolkar som ett försök på att bevara en viss självrespekt och värdighet då de misstänker att du sett nedvärderande på dem. Ju närmare Victoria du kommer, desto mer grå och trist blir byggningarna och atmosfären. Igenbommade butiker blir vanligare och uteliggarna fler. På många platser ligger människor inbäddade i filter och sover vilket få förbipasserande tycks registrera då detta är ett vanligt scenario i Aten numera. Många entreprenörer har tvingats lägga ner sina företag på grund av hotande konkurs.

Väl framme i Victoria Square byts denna dystra syn mot mer kaotiska intryck, då torget är tillhållsplats för Atens afghanska miljö. Denna plats togs i bruk av afghanerna i september 2010, efter att polisen genomfört en omfattande razzia mot Attiki Square, som tidigare var det område där afghanerna spenderade sin tid¹². Flera hundra afghaner, till mesta delen män och barn spenderar dagarna där för att vid skymningen dra sig tillbaka till de rum som hyrs i närområdet och oftast delas med många andra. Eftersom så många som 20 personer kan dela på ett rum med kokvrå faller det sig naturligt att tillbringa mest möjliga tid utanför bostaden. I Victoria Square har de funnit en fristad där de allra flesta menar att de känner sig trygga i närvaro av sina landsmän, och de försöker att få tiden att gå medan de planerar och organiserar en smuggling ut ur landet. De flesta har inte arbetstillstånd vilket man först får då man ansöker om asyl, då de undvikit en asylansökan av rädsla för eventuell deportering enligt Dublinkonventionen om de lyckas ta sig vidare till ett annat europeiskt land. De som fått så kallat rött kort¹³ har stora svårigheter att finna sig arbete då möjligheterna numera är begränsade även för den grekiska befolkningen, och därmed ännu svårare för någon som kommer utifrån och dessutom inte talar det lokala språket. I Victoria Square sitter äldre herrar på bänkarna och samtalar med varandra, små barn jagar duvor medan de lite äldre sparkar fotboll eller jagar varandra. Några cyklar runt, andra ligger och sover medan flera personer bara står för sig själva eller i grupp och stirrar tyst rakt framför sig. Väldigt många talar i

---

¹² Afghanerna lämnade Victoria square i november 2012 efter upprepade polisaktioner där oräkneliga papperslösa flyktingar bortfördes och fängslades, och då detta skrivs befinner sig i en närliggande park kallad Alexander park av flyktingar, och Green park av greker.

¹³ Dokument som alla asylsökanden ska få då de lämnat in en asylansökan, vilket ger uppehålls- och arbetstillstånd i 6 månader. Efter denna tid måste kortet förnyas genom en tidskrävande och ofta förnedrande process.

mobiltelefoner, och det är ofta kö till de gula telefonkioskerna som finns på torget då dessa används för att kontakta familj och vänner i hemlandet.

Afghanska flyktingar har svårt att finna arbete även i den oformella sektorn, och saknar som oftast kapitalet som krävs för att organisera handel av varor på linje med för exempel afrikaner¹⁴. I Victoria Square gör några få en insats för att tjäna lite extra pengar genom försäljning av kokta ägg och smuggelcigaretter. Från de Pakistanskägda grönsaksbutikerna köper de stora kvantiteter av råa ägg, kokar dessa för att sedan sälja dem vidare med en vinst på några få cent. Detta görs från bord byggda av upp och ned vända kartonger, vilka alltid är placerade i centrum av folkmassan på torget. Smuggelcigaretterna säljs på ett mindre uppmärksamt sätt, oftast gömmer försäljarna upp mot 20 paket i fickor och byxlinning och tar dessa fram först då de funnit en köpare och mottagit betalning. Cigarettpaket köper de vid Omonia Square, och precis som med äggen så är vinsten vid vidareförsäljningen inte särskilt stor.

Victoria Square är i likhet med Omonia Square inte en trygg plats att vistas på om natten, och mina informanter uttryckte flera gånger sin bekymring över mig som blond ung kvinna i den tuffa miljön. På grund av otryggheten håller sig de afghanska flyktingarna och övriga människor för det mesta inomhus under dygnets mörka timmar.

LÄNGS JÄRNVÄGSSPÅRET

Enligt Grekisk lag ska alla flyktingar som inte har någon stans att ta vägen efter att ha lämnat in en asylansökan tilldelas en plats på asylmottagning eller annan form för boende. Detta följs inte i praktiken då det inte finns asylmottagning i Aten, och heller inte kapacitet nog att inhysa alla som har behov i de anläggningar som finns utanför staden. Många av de Afghaner som inte har möjlighet att betala den lilla summa¹⁵ som krävs för att få tak över huvudet nattetid, har funnit sin plats längs järnvägsspåret som går parallellt men ett par kilometer öst om Septembriou street och nordöver. De spenderar dock dagarna som alla andra Afghaner i området kring Victoria, men vänder tillbaka innan skymningen för att undvika att gå den 20 minuter långa sträckan i mörker. Flera av de hemlösa har vid upprepade tillfällen utsatts för

¹⁴ Om man har ett kapital att satsa, minimum 500 Euro, så kan man köpa större kvantiteter av saker så som kläder eller väskor direkt från återförsäljare och försöka sälja dessa vidare på gatan till ett högre pris.

¹⁵ Ett litet boende med kökspentry och låg standard kan hyras för omkring 150 euro i månaden, vilket som oftast delas mellan många. Den genomsnittliga månadskostnaden per person blir mellan 15-40 euro, beroende på hemmets storlek och antalet som bor där.

våld i samband med rån eller vad de själva menar är oprovocerade hatiska övergrepp med enda syfte att skada eller döda.

Längs järnvägsspåret är stora och små betongblock placerade bredvid och ovanpå varandra, och vid dessa har de många hemlösa byggt provisoriska kojor med hjälp av träpallar, sten och plast. I april 2011 levde uppskattningsvis 200-300 afghanska ogifta män, varav många under 18 års ålder på detta sätt, i tillägg till tre familjer med sammanlagt 6 barn under 5 år.

Myndigheterna försöker hålla dessa människor borta från området genom brutala åtgärder. Ett exempel är hur polis flera gånger i veckan tänder eld på flyktingarnas tillhörigheter för att de inte ska ha någon anledning att återvända då de jagats bort därifrån. Förkolnade träbitar, filter och andra oigenkännliga föremål ligger utspridda bland betongblocken och vittnar om sannheten i flyktingarnas historier. Många hemlösa bor också i rivningshus, ett alternativ som innebär smutsiga utrymmen utan vatten, elektricitet eller andra faciliteter. Det innebär också otrygghet, och om vintern outhärdlig kyla.

UPPSATSENS UPPBYGGNING

Efter denna inledning där jag har presenterat Aten som flyktingplats, och skissat en bild av bakgrunden till dagens situation, kommer jag först att redogöra för metoden och bakgrund till datainsamling och analysarbete i ett kapitel som jag valt att döpa till "Metod". Där önskar jag även att presentera mina informanter och mina egna reflektioner kring fältarbetets etiska svårigheter och andra utmaningar. Detta kapitel följs av en teoridel i vilken tidigare forskning och teori på fältet, samt begreppsavklarande ingår. Jag vill därefter introducera läsaren till analysdelen av uppsatsen med en beskrivning av en stark händelse. Denna händelse belyser de mest centrala temana, vilka jag senare kommer att fördjupa mig i. Dessa teman har jag valt stå som överskrifter för de kapitel som följer. Kapitlen "Narrativ", "Limbo", "Fängelse", "Skratt och Humor" och "Trafficking" tar ur olika vinklar för sig de afghanska flyktingarnas subjektiva upplevelser av situationen de befinner sig i, och relaterar dessa till mentala överlevnadsstrategier. Avslutningsvis ska jag efter en kortare uppsummering ha ett avsnitt med några reflektioner kring vad som eventuellt kan och/eller borde göras för att underlätta eller förbättra dagens situation, vilket för läsaren och mig själv som forskare blir tankar att ta med sig vidare.

METOD

FRAMGÅNGSSÄTT

Min metod under datainsamling kan sägas ha två sidor, eftersom jag både på använt mig av deltagande observation, samtidigt som mycket empiri baseras på narrativ information. För att skapa ordning och sammanhang i uppsatsen kommer jag att gå djupare in på min narrativa metod i kapitlet som specifikt tar för sig narrativ. Här vill jag främst diskutera generella framgångsmetoder, som dagligen hade inverkan och var närvarande under mitt fältarbete. Jag vill också skilja mellan metod i fältet, och metod i analysarbete, som för mig blir två olika sätt att tänka och se sammanhang på.

I FÄLTET

Det jag kom att bli under min fältstudieperiod var en delvis deltagande observatör, vilket innebar att delta i den dagliga samhandlingen genom att småprata och följa de sociala reglerna som gäller för den aktuella gruppen (Fangen, 2010:74). Jag kunde aldrig helt och fullt uppföra mig som mina informanter gjorde, eller uppleva det de upplevde. Även om jag vistades i deras miljö, och försökte upparbeta mig en förståelse för deras sätt att handla i och se på världen och sin situation, är flyktingupplevelsen knuten till det att vara flykting, vilket jag inte är och förhoppningsvis aldrig kommer att bli. Dock tillpassade jag min deltagelse till miljön genom att delta i handlingar och aktiviteter utöver småprat. Jag åt ofta tillsammans med de jag studerade, jag spelade kort, jag såg på tv och följde med på demonstrationer, möten, promenader och bussresor till olika platser de av en eller annan anledning skulle besöka.

Jag försökte att inte framstå och tänka som en forskare på jakt efter datamaterial, utan närmade mig kunskapen varsamt och avslappnat. Det var viktigt var att mina informanter förstod att jag hade gott om tid och inte hade för avsikt att kräva snabb och eventuellt obehaglig information av dem, så som många upplevt i förhållande till journalister eller vid möten med polis och under asylintervjuer. Jag ställde aldrig pressande frågor – och upptäckte

efter en tid att jag heller inte behövde det, då svaren jag önskade för eller senare kom på deras initiativ. Om man som antropolog blir accepterad av dem man studerar kan man bara ”hänga runt”, och får efter hand lära sig svaren utan att behöva ställa frågor (Whyte, 1984 i De Munck, 2009:183) vilket jag upplevde skedde mig. Enligt Malkki (1995) kan antropologer allt för ofta ta en roll som polisdetektiv, och försöka upptäcka det som är dolt genom att samla bevis på ett obarmhärtigt inträngande vis. Men vad som ibland önskas är enbart en uppmärksam lyssnare. Genom att ge upp den vetenskapliga detektiv-viljan att få reda på allting, kan man ibland få tillgång till den information man önskat från början (Malkki, 1995:51). Detta blev väldigt tydligt för mig, då det oftast var när jag lade ifrån mig notatblocket som de mest intressanta och ärligaste tankarna och historierna berättades för mig. Jag försökte uppträda som mig själv och visade mig ofarlig. Samtidigt var jag noga med att alla afghanska flyktingar skulle vara medvetna om att jag var antropolog, vilket jag kommer tillbaka till.

Även då min studie fokuserar på de afghanska flyktingarnas subjektiva upplevelser av situationen, var det för min egen förståelses skull, och för att se dynamiken av förhållandena, viktigt att inte endast studera dem. Jag ville få en bredare kunskap och kunna se sammanhang mellan flyktingarnas verklighet och faktorer runt omkring och ovanifrån. Det är viktigt att antropologer inte ignorerar det makroskopiska eftersom det producerar ofullständiga analyser. Även studier som med fasthet fokuserar på det mikroskopiska har troligtvis ett set av antaganden om det makroskopiska inbäddat i sig (Carrier & Miller: 1999, s. 27, 28). Mycket av min så kallade ”fritid”, vilket var på sena kvällar och tidiga förmiddagar, då mina informanter antingen sov eller höll sig inomhus av andra anledningar, spenderade jag med att läsa om bland annat Europeisk och internationell flyktingpolitik för att få en bred kunskapsbas. Jag mötte också representanter från olika samhällsgrupper, för att få en så omfattande bild som möjligt av situationen. Jag intervjuade och umgicks ibland med aktivister, pensionärer, unga studenter, fattigare utbildade personer, mer ekonomiskt välställda människor, immigranter och flyktingar från andra länder än Afghanistan, poliser och turister. Jag läste även dagligen rapporter utgivna av olika NGOs och lokala organisationer, samt blev med mina grekiska vänner på demonstrationer och offentliga möten. Detta resulterade i ett massivt datamaterial, som jag önskar att jag hade men tyvärr inte har plats att inkludera i denna uppsats.

I ANALYSARBETET

På grund av det bredare intresse jag ovan nämnde har det för mig i efterhand varit mycket arbete kring frågan om kontext. Hur mycket kontext ska inkluderas? Vilka olika sidor och aspekter av situationen ska jag presentera i uppsatsen? Det har argumenterats, för exempel av tillhängare till Actor-Network Theory¹⁶, att det inte går att ha en helhetlig syn, då alla påverkande faktorer inte kan läggas fram. Hur och vilken kontext som presenteras är av betydning för hur text ska tolkas, och några som visat hur stort och flytande kontext är, är Law and Moser (2010). Faran vid att inte låta läsaren se flest möjliga aspekter vid de fenomen jag önskar beskriva, blir att jag närmast tvingar på andra min egen syn och tolkning av situationen. Men för att inte överskrida ett erfarenhetsnärt perspektiv ska man undvika att växla mellan olika meningssammanhang och kontexter i förtolkningen av handlingar och yttringar (Fangen, 2010:214). Även om andra infallsvinklar finns, så är det trots allt de afghanska flyktingarnas subjektiva upplevelser jag valt att koncentrera mig om, och därför är det också deras verklighetsperspektiv som ska beskrivas. För att ge ett exempel på vad detta innebär för denna framställning, kan jag nämna det faktum att poliser målas upp som brutala och maktgalna, en bild som egentligen är mer komplex än så. Deras beteende kan delvis förklaras av en rädsla som grundar sig i en reell fara som polisyrket innebär i dagens Grekland, vilket jag inte går in på ytterligare då polisernas upplevelser av situationen inte prioriterats. Vad jag vill betona här är en medvetenhet om att denna forskning är selektiv, och att den precis som andra antropologiska bilder av verkligheten – är skapad av forskaren.

INFORMANTER

Bland de olika flyktinggrupperna i Aten, existerar det som nämnt tidigare en hierarkisk ordning. Denna baseras på ekonomiskt, socialt och kulturellt kapital, vilket är grundtanken i Bourdieus teori om *det sociala rummet*¹⁷. Afghanerna har över lag svårast att överleva ekonomiskt, då de saknar nätverk att mobilisera i hjälpande syfte, samt ses på av andra flyktinggrupper som lata, ointelligenta och mindre värda. På grund av att Afghanistan inte har

---

¹⁶ Actor-Network theory, även kallat ANT, skiljer sig från andra nätverksteorier genom att inkludera objekt och organisationer, och inte enbart människor.

¹⁷ Det sociala rummet är fördelningen av resurser, dvs. kapital, i hela samhället, och består av positioner som samhällsmedlemmarna kan inneha beroende på hur mycket och vilken typ av kapital de besitter (Aakvaag: 2008, s.151).

en ambassad i Grekland, så blir afghaner ofta utsläppta från så kallade detentioncenter¹⁸ tidigare än andra nationaliteter, och de deporteras sällan från landet. Detta är alla flyktinggrupper medvetna om, och därför uppger många att de är från Afghanistan trots att de kommer från ett helt annat land. Afghanerna menar att detta i sin tur innebär att mycket av den kriminalitet som invandrare anklagas för, blir felaktigt registrerad som utförd av afghanska personer. Detta placerar Afghanska flyktingar långt ner även av den grekiska befolkningen, och av polis och andra tjänstemän.

Mina informanter är enlig västlig uppfattning unga afghanska män. De är mellan ca 17 och 35 år, vilket i deras egna ögon gör dem för länge sedan vuxna. Många av dem är i min egen ålder eller yngre och har familj och barn sedan länge. Anledningen att just denna grupp kom att utgöra underlaget för min forskning är enkelt sagt tillgången till miljön, som jag ärligt kan säga att jag mer eller mindre snubblade över av en ren tillfällighet. Jag befann mig på rätt plats vid rätt tidpunkt, och kom därför i kontakt med rätt personer. Den ena personen är Hamid, som kom att bli min nyckelinformant. Han presenterade mig för ytterligare informanter, samt hjälpte mig med tolkning och allting annat jag behövde för att komma framåt med min undersökning. Den andra personen är en 30 årig man vid namn Abozar. Han fungerade som en så kallad portvakt, då han hade en central roll i den afghanska flyktingmiljön i Aten. Han var aktivt deltagande i en årslång demonstration och hade enorm kunskap om fältet. Abozar var omtyckt och respekterad av andra afghaner eftersom han hjälpte alla runt omkring sig med juridisk assistans, översättning av dokument och mycket annat. Genom honom kom jag att få inpass och godkännande bland många afghanska flyktingar, som till en början såg det som en gentjänst till Abozar att låta mig få intervjua dem eller delta i deras vardagsliv. Abozar var också en god diskussionspartner, då han hade en mer objektiv blick på situationen än många av mina övriga informanter. Det är vanligt att ledarfigurer har en analytisk blick i större grad än andra deltagare (Fangen, 2010:67). Jag kom att knyta ett kontaktnät genom den så kallade snöbollseffekten, i den betydningen att ett fåtal personer satte mig i rullning till att möta och lära känna fler och fler.

Afghaner, har jag lärt mig nu, är ett gästvänligt folk, som när jag besökte dem i deras bostäder alltid tog emot mig på bästa möjliga sätt. De insisterade alltid på att få bjuda mig på någonting, även om detta ofta endast bestod av te eller enklare äggrätter. Och på eget initiativ

---

¹⁸ Center där nyanlända flyktingar ofta kvarhålls under längre perioder. Dessa center är i de flesta fall överfulla, och hygieniska förhållanden är mycket dåliga.

erbjöd de sig ofta att ta mig med till platser som de antog skulle vara av intresse för mig, eller avtala intervjuer med personer de trodde jag skulle uppskatta att möta och lära känna.

Afghanistan är ett muslimskt land där tron har en central plats i vardagen till människorna. Även om kulturen återspeglades på många sätt i deras beteenden och tankemönster, speciellt vad gäller idén om manlighet, så var inte religion som sådan någonting som öppet praktiserades eller talades om. Samtliga sa att de var muslimer, men de flesta var också medvetna om västliga fördomar gent emot islam, och tog aldrig upp sin religion om jag inte själv förde den på tal. Majoriteten av mina informanter var icke-praktiserande muslimer, i det förstånd att de inte följde alla Koranens regler. De bad inte dagligen, och gick heller inte till mosqen. Flera av dem tackade inte nej till alkoholhaltiga drycker, och några av dem sa att de till och med åt griskött även om jag personligen aldrig såg detta. Det kan ha varit så, att mina informanter i kraft av att vara unga och i många fall ensamkommande, till viss del hade lämnat det starka band som många muslimer har till familj och tradition bakom sig. En ungs beteendefrihet är begränsad endast inom en traditionell miljö, och ju längre bort han kommer från denna, desto svagare blir dessa begränsningar (Poliakov, 1992:81). Många hade inte levt i Afghanistan på flera år, och av den anledningen kanske de inte kände att de helt hörde hemma i den afghanska kulturen. Ju närmare en muslimsk ung man är familjehemmet, och ju fler muslimer som står i direkt kontakt till honom, desto mer rättar han sig efter islamska regler (Poliakov, 1992:82).

Det som var mest begränsande i mitt fältarbete var otvivelaktigt saknaden av kvinnliga informanter. Den studie som jag presenterar är baserad på män, vilket ger en ofullständig bild av de afghanska flyktingarnas upplevelse av situationen. Jag kunde inte få kontakt med afghanska kvinnor, delvis på grund av att de inte lika ofta som sina män vistades utomhus, men också av den anledning att få vågade tala öppet i närvaro av de manliga informanter som ofta agerade tolk. Samma problem beskriver Monsutti (2005) under sitt fältarbete i Afghanistan, där han upplevde det som en omöjlighet att konversera med kvinnor. Omständigheterna tvingade mig till att ge upp idén om kvinnliga representanter i min forskning, vilket är beklagligt. Om upplevelsen av Grekland och Aten hade beskrivits från deras synvinkel, kan det mycket väl hända att denna uppsats hade sett helt annorlunda ut. Samtidigt är det på många sätt häpnadsväckande att jag som ung blond kvinna fick tillgång till det manliga fältet, vilket jag kommer att diskutera närmare i avsnittet som följer.

POSITIONERING

Mitt intresse kring fältet grundar sig i tidigare arbeten och engagemang som rör nordisk och europeisk flyktingpolitik. Genom Norske folkhjelps kurser som utbildar förmyndare (hjelpeverger) för ensamkommande asylbarn har jag fått insikt i problematiken som rör asylfrågor. Jag har också genom mitt arbete som organisatör av sommarläger för asylbarn träffat många människor som genomgått detsamma som mina informanter i Aten. Det öppnade mina ögon för orättvisorna (eller sprickorna) i asylsystemet, och väckte en nyfikenhet och en vilja att veta mer, och senare dokumentera flyktingsituationen i södra Europa. Det förberedde mig också på möte med människor i en sådan situation, vilket var bra i förhållande till hur jag uppträdde i mina informanternas närvaro. Min kunskap och förståelse om fältet gav mig också legitimitet i förhållande till de afghanska flyktingarna, då det blev en bas för respekt gent emot mig. Jag tror att bland annat detta överskuggade det faktum att jag var en ung kvinna.

Att genomföra denna fältstudie var för mig en omvälvande emotionell resa, men en erfarenhet som fick mig att växa som person och som medmänniska. Enligt Madison (2005) är känslor och intuition i fältarbetet sammanvävda med, och oskiljaktiga från processen. Hon skriver: "communion with an Other brings the self more fully into being and, in doing so, opens you to know the other more fully" (2005:9). Ärlighet tog mig långt. Genom att delvis visa mina känslor och dela med mig av mina tankar, skapades relationer baserade på förtroende. Dock ska man akta sig för att reagera med långt större emotionell inlevelse än vad som är ideellt (Fangen, 2010:86), och jag aktade mig noga för att exempelvis gråta öppet eller uttrycka känslor som skulle påverka mina informanter att känna ytterligare hopplöshet.

Maktstrukturerna i mötena mellan mig och de afghanska flyktingarna var ofta uppenbar och påtaglig, men jag arbetade aktivt för att utjämna dessa, även om det i grund och botten egentligen var omöjligt. Genom att bo i Victoria Square – nära till informanter, distanserade mig inte från dem geografiskt. Detta var en medvetet val, som också fick konsekvenser i form av en många gånger upplevd otrygghet. Jag blev vid ett tillfälle rånad med pistol, och under de månader jag tillbringade på platsen blev två personer dödade vid liknande rån. Men för mina informanter innebar mitt val av boende att jag inte tog avstånd från deras liv, och jag mötte flera gånger positiv förvåning då jag berättade att jag bodde i närområdet. Från mitt

fönster hade jag utsikt över Victoria Square, jag drack mitt morgonkaffe på bänken vid sidan av dem, och jag handlade mina grönsaker på den samma onsdagsmarknaden som de gjorde.

Under fältarbetets gång uppträdde jag dagligen i nya roller, och växlade ständigt bland de gamla. Jag intog olika roller och positioner beroende på vem jag var tillsammans med, och i vilken situation vi möttes. Jag kunde inta en mer formell forskarroll, en lättsam kompisroll, en vuxenroll, en lärarroll, en studentroll och så vidare. Att aldrig inta roller som blir påträngande och får deltagare att känna sig förödmjukade är av största vikt (Fangen, 2010:87) och jag försökte alltid att behandla mina informanter med respekt. Dock var jag väldigt klar med att jag inte hade något som helst intresse att inleda intimare kärleksrelationer, vilket jag några gånger fick förfrågningar om att göra. Jag avböjde alla inviter på ett hövligt men bestämt sätt, och efter ett par månader i fältet var det inte längre någon som försökte närma sig mig med sådana intensioner. Just rollen som elev hade jag stor användning av då jag upplevde att många informanter var behagliga i en slags lärarposition ovanför mig. De hade lust att lära mig saker, det fick dem att känna sig behövda och nyttiga.

Bland flyktingarna existerade det Sandvik (2010) kallar en misstänksamhetskultur, vilket kommer ur en situation av svåra materiella kår, tillsammans med upplevelsen av konstant osäkerhet. De hade svårt att lita på utomstående, och även på varandra. Som andra marginella grupper upplever ofta flyktingar starka begränsningar i vilka kunskapsformat som är tillgängliga för dem. Rykten blir därför centrala kommunikationskanaler (Sandvik, 2010:25). Jag tog ofta en förklarande roll, där jag sade ifrån om det kom upp idéer som jag visste var felaktiga, samtidigt som jag inte ifrågasatte deras upplevelser av behandling eller asylsystemets utformning. Viktigast av allt var att inta en roll som mina informanter var trygga med, och som de kunde slappna av och våga vara sig själva tillsammans med.

ETISKA ÖVERVÄGANDEN

Det svåraste för mig var de band jag kom att knyta med mina informanter, och då speciellt med Hamid. Trots att jag från början önskade att behålla en professionell distans till honom, utvecklade vi en genuin vänskap som kom att betyda mycket för mig, men i synnerhet

mycket för honom¹⁹. Jag var medveten om att han uppskattade mitt sällskap, och att jag blev hans räddning i en hopplös vardag. Genom mig fick han någonting att fokusera på, någonting som kändes meningsfullt, vilket han inte bara visade men också sade rent ut. Jag kom att se honom som en yngre bror, en person som jag kom att bry mig oerhört mycket om, och som jag därför också önskade beskydda. Därför var det en extra belastning då just han utsatte sig för faror genom smugglingsförsök, eftersom jag kände både oro och skuld (se sidan 36). För en Afghan är vänskap en symmetrisk relation som karakteriseras av empati och ömsesidigt givande. Vänskap definieras inte bara emotionellt, utan även efter klara kriterier, så som den mängd tid som spenderas tillsammans, tjänster som utförs, och så vidare (Monsutti, 2005:55). Med tanke på detta kanske det inte är så konstigt att Hamid kom att se mig som en nära vän, då vi spenderade mycket tid tillsammans, och jag försökte göra vad jag kunde för att hjälpa honom, eftersom han var till ovärderlig hjälp för mig. Det intressanta är att jag var kvinna, en nästan 10 år äldre kvinna som i hans hemland faktiskt nästan kunde ha varit hans mor. Jag vill tro att jag kom att bli lite av ett substitut för de kvinnliga familjemedlemmar han inte längre hade i sitt liv, då jag ofta kände att jag inte bara fick en kompisroll, men också ibland en syster, eller till och med morsroll. Dock gjorde vår relation att jag i vissa situationer kände mig en aning obekvämt, och ofta fick jag känslan av att Hamid inte helt och fullt förstod – eller medvetet ”glömde”- att jag var en antropolog i fältarbete på grund av att han verkligen var i behov av en vän. Enligt antropologen De Munck (2009) är det viktigt att demonstrera för människor i fältet att man har ett intresse i dem som vän, och överbevisa dem om detta för att få ett gott datamaterial. Kanske gick Hamids och min vänskapsrelation längre än vad som anses ideellt i fält, men för forskningens del kan jag dock i efterhand inte se några negativa aspekter vid detta.

Detta har sammanhang till någonting annat jag ofta reflekterade över i fältet, vilket var frågan om informerat samtycke²⁰. Jag försökte alltid förklara för personer första gången jag mötte dem, och ofta ytterligare gånger vid senare tillfällen vad antropologi innebar och vad min datainsamling skulle resultera i. Trots detta kände jag många gånger att mina ord gick dem förbi, att de inte hörde på vad jag sa, eller helt enkelt inte brydde sig. Det räckte för dem att jag inte var journalist och att jag var student för att de skulle samtycka till min närvaro. Detta

¹⁹ Fangen varnar för att man ska övervärdera informantens behov av forskaren när det kommer till vänskapsrelationer (2010:68), men här är jag tämligen säker på att min uppfattning inte är överdriven.

²⁰ Informerat samtycke innebär att informera studieobjekten om anledningen till projektet, och helst också om möjliga fördelar eller nackdelar med deltagelse.

gjorde att jag några gånger kände mig lite som en spion, då jag misstänker att jag fick en del information som jag inte hade fått om de vart väl införstådda med att jag skulle analysera och skriva det i en uppsats som allmänheten senare skulle kunna se. För att behålla konfidentialitet har jag därför anonymiserat mina informanter i den mån det är möjligt. Många personnamn är utbytta, och jag har undvikit utseendebeskrivningar och i stället fokuserat på kroppsspråk och ansiktsuttryck.

Frågan om tillit har hela vägen vart central, och jag hade aldrig fått inpass i de afghanska flyktingarnas liv och vardag om det inte hade vart för att de uppriktigt litade på att jag ville dem väl, och därför inte skulle missbruka den information de gav mig. Jag var insatt i konsekvenserna av EUs flyktingpolitik, och svarade på alla frågor de önskade ställa om detta. Dock var det ofta svårt, både mentalt men också i förhållande till mitt fältarbete, att få folk att förstå att jag personligen inte kunde hjälpa dem, samtidigt som jag ville att de skulle hjälpa mig genom deltagelse i min studie. Ofta fick jag frågor om Sverige och Norge, om dessa länders flyktingpolitiken, och hur flyktingar som kom dit behandlades. Några frågade mig direkt hur jag ställde mig till det faktum att Norge till helt nyligen returnerat flyktingar till Grekland trots vetskapen om den inhumana situation som väntade dem. Även om de innerst inne var medvetna om att jag personligen inte ensam bar ansvar för den behandling de utsatts för i Europa, upplevde jag många gånger att de såg anklagande på mig på detta diskuterades. Jag misstänkte att några trodde att deras deltagelse i min studie skulle kunde verka gynnande för dem själva, även om jag försökte vara tydlig med att så inte var fallet. En återkommande förfrågan var om jag kunde bistå med hjälp till asyl i Sverige eller Norge, och/eller om det fanns någonting jag kunde göra för att de skulle få tillstånd att ta sig till Skandinavien. Jag tog mig alltid god tid att förklara varför detta inte var möjligt, samtidigt som jag lät dem förstå att jag verkligen önskade att jag kunde. Jag erbjöd mig ofta att skriva ner nyttiga informativa adresser, förklarade om deras rättigheter som flyktingar i Aten, eller bistå med översättning från svenska till engelska om de kommit över dokument eller information på internet som för dem varit oförståelig.

Huvudregeln i deltagande observation är att försöka undgå att delta på ett sätt som förändrar samhandling, samtidigt som man måste vara medveten om att man som antropolog påverkar sina informanters vardag då man deltar i den (De Munck, 2009). Att vara aktiv och ha ett politiskt och moraliskt engagemang i fältet är för många antropologer tvivelaktigt, men Sheper-Huges (1995) frågar sig vad vi så passivt väntar på och undrar varför vi vägrar säga

vad vi tycker om politik och förtryck. Antropologer är tränade att observera, och positionerar sig ofta utanför politiska strider, men hon menar dock att vi som vittnen har ett ansvar för vad vi ser och hur vi agerar i kritiska situationer. Vidare säger hon att antropologiskt skrivande kan bli en plattform för motstånd och drar in det Franco Basaglia (1987) kallade att vara en ”negativ arbetare”. Det är en person som står i maskopi med de maktlösa för att identifiera deras behov, och samtidigt går emot överhetens intressen, och att antropologer kan vara detta genom att erbjuda vår hjälp till de vi studerar (Sheper-Huges, 1995). Att på eget initiativ ge information till flyktingar som jag trodde kunde vara till nytta för dem, var någonting jag kände mig manad att göra, även om detta skulle bidra till en förändring i deras vardag. Det kunde handla om organisationer som kunde hjälpa dem med boende, juridisk assistans eller sjukvård, om kyrkor som delade ut mat etc. Moore (1999) poängterar att antropologer inte kan kontrollera följderna av sina ingripanden vilket betyder att goda intentioner kan leda till förvärrande av situationen. Hon menar att det därför är viktigt att ständigt reflektera kritiskt över eget moraliskt agerande, vilket jag också gjorde. Så vitt jag ser det har min hållning och den hjälp jag kunde och försökte erbjuda kom endast fört till någonting positivt, då det bidrog till att stärka förhållandet av tillit mellan mig och mina informanter. De litade på att jag uppriktigt stod på deras sida och delade deras syn på asylsystemet, vilket jag tror var avgörande för att de skulle ge mig inpass i deras värld. Viktigt är dock att inte alltid bete som om man är expert på fältet, eftersom antropologer är där för att lära (De Munck, 2009:141). Snarare såg jag det som ett utbyte av tjänster. Jag hjälpte dem med vad jag kunde, vilket inte var mycket, samtidigt som de bidrog med sig själva och sin tid till min studie.

Ytterligare en etisk övervägning som kom att bli föremål för mycket reflektion under fältarbetet, och även i efterhand under analys och skrivning av uppsatsen, är hur jag ska ställa mig till vad som enligt grekisk och europeisk lag är kriminella handlingar. Jag fick inblick i vad som kan beskrivas som en ”undre värld”, eller vad jag själv kom att se som en ”parallell verklighet” vilket handlar om illegala nätverk för pengaöverföringar, människosmuggling och handel inom den oformella sektorn. Detta fick mig några gånger att känna ett visst obehag, då jag var rädd att jag tagit mig ut på djupt vatten och gett mig in i något jag inte hade kompetens eller mod nog att hantera. Samtidigt blev jag under fältarbetet en aning verklighetsblind. Vad jag menar är att jag kom att uppfatta denna motstridighet till lagligt uppförande som relativt mild, och fick ett neutralare förhållande till flyktingkriminaliteten än jag hade haft under andra omständigheter.

Att jag fick ta del av denna typ av information är ett bevis på att många av mina informanter litade på mig, men jag vet också att en del personer ansåg att jag fick veta mer än jag borde. Jag blev vid ett tillfälle uppmanad av en okänd man att lämna Victoria Square, och indirekt hotade han att skada mig om jag inte slutade med mitt arbete. ”Du frågar för mycket. Om du inte genast upphör med detta kan någonting olyckligt ske dig”, sa han. Det skrämde mig självklart, men efter att ha övervägt mina alternativ bestämde jag mig för att ignorera varningen eftersom det annars hade betytt slutet för min masteruppsats. Vid ett annat tillfälle fick jag förfrågningar av polis om jag kunde hjälpa dem i att peka ut en trafficker, något jag avböjde med hänvisning till lagen om källskydd²¹. Det är endast i högst allvarliga situationer som forskaren måste rapportera till polis (Fangen, 2010:199), och jag menade att detta inte var ett sådant tillfälle då det endast hade skadat mina informanter, och inte hjälpt eller beskyddat någon i direkt fara.

UTMANINGAR

Språkproblematik var någonting som jag föreställt mig skulle bli ett hinder redan innan jag ankom fältet, och jag fick delvis rätt. Eftersom jag inte hade tillgång till professionell tolkningshjälp, var jag tvungen att använda min fantasi för att lösa kommunikationsproblemet. Några av mina informanter kunde engelska mycket bra, och dessa personer kom att bli mest centrala i min forskning på grund av att de kunde tala med mig direkt och att våra samtal därför inte var begränsade i det förståndet. Så snart jag fått klart för mig att det var afghaner som skulle bli de jag koncentrerade mig om, började jag studera farsi (det afghanska språket) intensivt. Detta var otroligt behjälpligt när det kom till inledande kontakt, då det väckte stor entusiasm och förundran då jag som vit blond kvinna talade till afghaner på deras eget språk. Mina informanter agerade tolkar åt varandra, men jag kom även att inse att samhandling inte är beroende av språk. Vi kunde tillbringa flera timmar tillsammans, utan att egentligen inte använda många ord. Jag minns speciellt en dag som jag spenderade hos min informant Arif, hans unga fru och lilla dotter i den lägenhet de delade med flera andra afghaner. Ingen av de närvarande kunde engelska, och vi kommunicerade endast via teckningar, gester och en enkel ordbok med några vanliga fraser. Detta möte

---

²¹ Källskydd är den mekanism som säger att en reporter har rätt att skydda sina källor. Principen och poängen med källskydd är att en person ska kunna vända sig till en journalist och veta att hans/hennes identitet inte riskerar att komma ut. I Sverige är anonymiteten garanteras genom straffrätt.

resulterade i flera sidors renskrivna fältnoteringar, och det material jag inhämtade var mycket omfångsrikt och informativt.

När det kommer till den skriftliga översättningen av vad mina informanter sade, har det varit svårt för mig att vara konsekvent. Mina informanter använde mycket metaforer och afghanska talesätt för att uttrycka sig. De flesta upplevde att det engelska språket satte barriärer för deras kommunikation med mig, och använde ofta både grekiska uttryck och ord på farsi för att bättre kunna uttrycka sig själva. Jag har valt att några gånger citera mina informanter på engelska, då jag menar att essensen i vad som sades bättre kommer fram om meningen inte översätts.

TEORI

INSIKT I FÄLTET

Det är fler flyktingar och migranter än någonsin förr i världen, vilket gör att man kan påstå att vi befinner oss i en ny fas, även om folkvandringar är långt ifrån en historisk nyhet.

Människor har alltid flytt fattigdom och krig, men dagens situation är extrem i jämförelse med hur det såg ut förr. Världen var heller inte tidigare reglerad i den skala som är verklighet idag. Under utvandring till exempelvis Amerika i slutet av 1800-talet och i början på 1900-talet så fanns möjligheter för emigranterna, som inte finns för de som emigrerar idag. Den internationella migrationen är ett drag vid vår tid, då raskare kommunikation, transport och redan etablerade semiglobala nätverk upprätthåller och förstärker rörligheten av människor över gränser (Brekke mf, 2010:16). Eriksen (2008) menar att förflyttning och mobilitet är karakteristiskt för samtidens globalisering.

Enligt statsvetaren Christina Boswell har migration påverkat gränskontroll, då västeuropeiska länder sedan tidigt 1970-tal har försökt begränsa och hantera strömmen av flyktingar och migranter till deras territorium genom olika åtgärder (2003:619). Rikare länders nationella gränser har i ökande grad blivit militariserade. Fysiska murar har rests, och patrullerande båtar och soldater har ökat i antal i gränsområdena (Aas, 2007 i Eriksen, 2008:120). Hårdare asyl- och invandringspolitik i Europa har resulterat i att många flyktingar förhindrats att söka eller få beskydd i EU stater, samt att migranter och asylsökare måste ta sig till Europeiska länder på illegal väg (Boswell, 2003:625). Fyra av fem asylsökare måste smugglas vägen från hemlandet till Norge, då det inte finns alternativa sätt att resa på (Nome, 2005). Eftersom de flesta flyktingar är beroende av människosmugglare för att komma in i Europa innebär det att endast dem med de nödvändiga tillgångarna²² kommer in i Europa, vilket inte alltid är dem som är i behov av störst beskydd (Boswell, 2010:10).

---

²² Med nödvändiga tillgångar menas finansiellt och socialt kapital, samt fysiskt och psykologisk styrka (Boswell, 2010:10).

Flera nyare rapporter om europeisk och nordisk flyktingproblematik har utgetts vid Institutet för samhällsforskning (ISF). I en rapport (Brekke mf. 2010) är fokus på utvecklingen av invandring, politisk praxis och forskning knutet till detta under de senaste 20 åren (1990-2009), och det fastställs att stora ändringar har skett på alla fält. Migrationen har blivit mer komplex i jämförelse med tidigare perioder. I dag kommer flyktingar och invandrare till Europeiska länder från flera länder och av olika anledningar samtidigt, medan det förr skedde i vågor från specifika områden (Brekke mf, 2010). Vad gäller politisk praxis har det sedan 1990-talet pågått ett intensivt arbete inom EU för en harmonisering av asyl- migrations- och integrationspolitik. Tanken är att etablering av gemensamma standarder, normer och tillnärmningar ska effektivisera och förbättra bland annat länders asylpolitik (Boswell, 2010). Som tidigare nämnts har detta i många hänseenden fått motsatt effekt.

TIDIGARE FORSKNING

Eftersom min studie inte handlar om en region, utan fokuserar på en speciell situation, är tidigare forskning på just mitt fält svårt att finna. Det finns mycket litteratur om forskning med fokus på tvångsmigration och flyktingupplevelser, men jag har inte funnit någon antropologisk studie som tar utgångspunkt i den fastlåsta situationen som Europeiska flyktingpolitik skapat i Grekland. Jag hoppas därför att min uppsats kan bli ett bidrag till att förstå komplexiteten och mångfalden av världens flyktingproblematik. Tidigare forskning på fältet relaterar jag här till antropologer som fokuserar på narrativ, subjektiva upplevelser av att vara flykting, och hur dessa upplevelser hanteras.

Antropologen Liisa Malkki har forskat på flyktinggrupperna ”Hutu” och ”Tutsi” som har flytt från Burundi och sökt asyl i Tanzania. I 1995 kom hennes bok *Purity and Exile. Violence, memory, and national cosmology among Hutu refugees in Tanzania* ut som är resultatet av denna forskning. Precis som hennes studie om dessa flyktingar är inte min uppsats fokuserad på ”any eternal place or its people” (1995:1). Hennes bok *Purity and exile* som omfattar denna är ”an ethnography of processes and interconnections” (1995:1), vilket min uppsats också kan sägas vara, men med fokus på subjektiva upplevelser och strategier för att hantera dessa. Som flykting innehar man ofta en problematisk och liminal position i ett samhälle som inte är ditt eget, i synnerhet inte om landet i fråga inte är ett alternativt land för asylansökan, så som Grekland anses vara idag. Malkki använder sig mycket av flyktingars narrativ för att

få fram subjektiva upplevelser och deras egna definitioner av sig själva. Hon finner att identitet uttrycks på olika sätt bland de som bor i flyktingläger och de som bor i staden och gör en komparativ studie av detta. Det är identitetsskapningen bland stadsflyktingarna som är av relevans för mig, samt hur hon metodiskt studerat samhandling och språkbruk. När det handlar om kategorisering och klassifikation har det visat sig att antropologiska studier om flyktingar på en specifik plats, har den samma nyckeldynamiken som social konstruktion av ”flyktinghet” har över hela världen (Malkki, 1995:5). Jag kan inte med säkerhet säga att min studie kan appliceras på flyktingar i andra länder, då situationen för flyktingar i Grekland med tanke på Dublinkonventionen är unik, men Malkkis fynd visar dock att detta inte omöjligt.

I förhållande till afghanska migranter specifikt, har Alessandro Monsutti (2005) gett ut boken *War and Migration, Social Networks and Economic Strategies of the Hazaras of Afghanistan*. Han har studerat afghanska flyktingar, med speciellt fokus på folkgruppen Hazarer, och fördjupar sig i historia och tradition, och analyserar strategier för migration, sociala nätverk och ekonomi. Hans fältarbete har dock varit Afghanistan och de närliggande områdena dit många afghaner flyr, länderna Iran och Pakistan. Monsuttis forskning kan därför också sägas vara en regional forskning, som trots fokus på migration ändå ser på lokal kultur i Cenalasien.

BEGREPPSAVKLARING

I denna uppsats har jag hämtat begrepp och analysredskap från en del forskare som fokuserat på andra teman än flyktingar och tvångsmigration. Detta gör inte deras bidrag mindre nyttiga, och jag vill därför gå lite närmare in på de antropologiska arbeten som haft störst betydning för min egen studie. Samtidigt vill jag introducera några för min uppsats centrala analysbegrepp.

LIMBO

Gay Becker (1997), professor i medicinsk antropologi, har studerat hur människor som upplever omvälvande avbrott²³ i livet, hanterar och ser på detta. Hon fokuserar främst på personer som gått igenom sjukdom eller invalidisering, och sammanställer sina fynd i boken

---

²³ Med avbrott menas här en händelse eller omständighet som förändrar livssituationen för en person.

Disrupted lives. How people create Meaning in a chaotic world. Även om mina informanter upplevt en helt annan typ av avbrott, har de många likhetsdrag i hur tiden som följer avbrottet upplevs. Becker kallar denna tid för *Limbo*, vilket är ett analytiskt begrepp som jag har lånat och låtit bli ett eget kapitel i min uppsats. Jag vill använda begreppet för att få fram den inre upplevelsen av Grekland som ett fängelse. De afghanska flyktingarna känner sig inte enbart fysiskt fångade, men även mentalt inspärrade i vad som kan liknas vid ett stadium av limbo. Människor upplever ofta detta efter ett avbrott i livet, innan en känsla av normalitet kan återupprättas (Becker, 1997:119). Limbo representerar kaos och oordning, ett tillstånd av rotlöshet och förvirring, där man ofrivilligt har hamnat. Då livet blir avbrutet förlorar det samtidigt sin mening, i det att känslan av ordning blir upplöst. Tanken om kontinuitet har tidigare baserats på förhoppningar om framtiden, och när dess förhoppningar inte längre kan realiseras blir konsekvensen att man inte kan gå vidare till nästa fas i livet. Resultatet blir att man känner sig fångad i nutiden (Becker, 1997:120).

FÄNGELSE

Samhällsforskaren Johan Galtung (1959) har skrivit om typiska hållningar hos fångar på anstalt. Hans forskning har hjälpt mig i att förstå flyktingarnas upplevelse av Grekland, och jag har kunnat jämföra hans fynd med mina egna informanterns beteenden. I min uppsats är fängelse, eller ”prison”, är ett emiskt²⁴ begrepp då afghanerna själva använder denna metafor för att beskriva hur de uppfattar omständigheterna. De syftar på den fastlåsta situation som är realiteten och grundar sig i de grekiska och europeiska lagarna. Flyktingarna kan inte lämna landet, och utan giltiga papper kan de heller inte röra sig fritt i staden av rädsla för att bli fångslade. Dessutom är deras rörelsefrihet begränsad på grund av attacker från främlingsfientliga grupper, rasister och polis, som regelmässigt hotar och i många tillfällen brutalt misshandlar flyktingar. Människors koncept strukturerar hur de ser på omvärlden, och har en central roll i definierandet av vardagens realiteter (Lakoff & Johnson, 1980:3). Ju mer träffande överensstämmelsen är mellan metaforen och det den önskar att beskriva, desto bättre är den (Fangen, 2010:218), vilket gör *fängelse* till en mycket god metafor.

---

²⁴ Emiskt betecknar ett perspektiv på livet och världen så som det erfars av medlemmarna i ett samhälle.

NARRATIVSTRATEGI

Detta är sättet flyktingarna berättar sina tidigare upplevelser och bakgrundshistorier på. Det handlar om att framställa händelser på ett visst sätt, för att belysa de moment som de anser viktiga, vars syfte handlar om den bild de vill ge och behöver ha av sig själva. Som oftast målar de sig som starka människor, med mod och den kapacitet som är nödvändig för att klara sig vidare, och för att inte ge upp och förlora hoppet. Narrativ och narrativstrategi har stor betydning för forskarens förståelse av flyktingupplevelsen (Eastmond, 2007).

SKRATT OCH HUMOR SOM MENTAL ÖVERLEVNADSSTRATEGI

När jag talar om skratt och humor som mental överlevnadsstrategi menar jag att detta används för att hålla frustration och andra negativa känslor under kontrollerbara former. De afghanska flyktingarna tillåter sig inte att sjunka ner i depression, eller att fokusera för mycket på det hopplösa i situationen. Genom att avbryta grubblerier och svårhanterliga tankar med ironiska inslag håller de sig själva och hoppet uppe. Antropologen Donna M. Goldstein (2003) har skrivit om det samma fenomenet i förhållande till Rio de Janieros fattigaste invånare. Hennes studie ger en mycket god inblick i ett tema som vart närvarande i mitt eget fältarbete, och varit mycket behjälplig i min analys. Hos de afghanska flyktingarna är skratt och humor samtidigt en form för motstånd, som används för att kunna behålla en viss självrespekt trots att de tvingas foga sig efter auktoriteter och andra utövare av makt och fientlighet. Tillexempel hånades poliser genom skämt, speciella ordval, och uttryck då de omtalades.

FLYKTING

Viktigt för min uppsats är att skilja mellan flyktingar och andra migranter. Vem som är en flykting definieras i den internationella Flyktingkonventionen (även kallad Genèvekonventionen). Enligt konventionen är en flykting en person som "flytt sitt land i välgrundad fruktan för förföljelse på grund av ras, religion, tillhörighet till en viss samhällsgrupp eller politisk samhörighet, och som befinner sig utanför det land vari han är medborgare och som på tidigare nämnd fruktan inte kan eller vill återvända till det landet." En migrant är någon som byter hemort eller hemland – med andra ord en samlande benämning på invandrare (immigrant) och utvandrare (emigrant).

ASYLSYSTEMET

Jag vill inte gå in på många av de konventioner och lagar som Grekland och övriga europeiska länder har förpliktat sig att följa i förhållande till flyktingars rättigheter och hur asylprocessen ska genomföras. I Grekland efterföljs sällan verken EUs eller de egna nationella reglerna, vilket är allmän kunskap, speciellt bland flyktingarna i landet. Mina informanter talade om asylsystemet med en sarkastisk underton, och såg detta mer som ett skämt än som någonting de kunde ha tilltro och förhoppning till. Då asylsystemet nämns i denna uppsats vill det vara denna subjektiva upplevelse och aspekt som är i fokus, och inte hur asylsystemet enligt underskrivna konventioner och lagar ska vara utformat. Enkelt sagt är det asylsystemet i praktiken, och inte i teorin, som beskrivs.

TRAFFICKING

I dagligt språk får vi negativa associationer då vi hör ordet *trafficking*, då detta som oftast refererar till vad som egentligen heter människohandel. För mina informanter innebär dock inte begreppet detsamma, utan syftar till det som på svenska kallas människosmuggling. Det finns tidvis en viss förvirring kring skillnaden mellan människohandel och människosmuggling. Människohandel innefattar ett inslag av påtryckning, falska löften, ibland även våld och fysiskt eller psykiskt tvång mot personer som antingen aldrig samtyckt eller fått en förskönad bild av vistelsen i det andra landet. Väl framme blir de ofta utsatta för är olagligt frihetsberövande av människor för att utnyttja dem till tvångsarbete. Människosmuggling skiljer sig från detta i att personer ofta har samtyckt eller önskat att bli smugglade. I afghanernas fall handlar det enbart om egen efterfrågan, och trafficking är oftast deras enda möjlighet att ta sig ut ur landet. De betalar stora summor, upp mot 5000 euro per person, till traffickers (människosmugglare) för att dessa ska organisera en olaglig resa ut ur Grekland. Då de tagits över gränsen är de smugglade personerna fria att gå, och har i de flesta fall ingen vidare kontakt med organisatörerna. Flyktingar som kommer till Europa, och speciellt de som tar sig till Skandinavien, har använt sig av flera olika traffickers utan relation till varandra, för att ta sig hela vägen från hemlandet. Trafficking är vad Boswell refererar till som ”The dark side of globalisation” (Boswell, 2001:27).

PAPPER

Papper är för mina informanter ett samlingsbegrepp för dokument som flyktingar och andra immigranter behöver för att kunna vistas lagligt i Grekland. Beroende på vilken typ av uppehållstillstånd man sökt, om det så är asyl eller temporärt visum, så måste man alltid bära med sig dessa papper i tillfälle en polis eller annan vakt önskar se dem. Vanligt för flyktingar är att skilja mellan så kallat "vitt" och "rött" kort. Ett vitt kort tilldelas personer som inte önskar att söka asyl. Det tillåter personen i fråga att stanna i Grekland i en månad, innan man måste ansöka om ett nytt eller lämna landet. Ett rött kort får endast dem som ansökt om asyl, och detta tillåter innehavaren att arbeta, samt att stanna i landet 6 månader. Därefter kan detta kort förnyas genom en komplicerad process, helt tills den dag man får svar på asylansökan.

EMPIRI OCH ANALYS

EN STARK HÄNDELSE

För att illustrera flera av de presenterade begreppen, vill jag börja med en beskrivning av en händelse som inträffade i slutet av februari 2011. Den kommer senare att vara ett av bevismaterialen till många av mina argument, och av denna anledning väljer jag att introducera läsaren till vidare text på detta sätt. Följande är en av mina informanternas berättelse om ett misslyckat smugglingsförsök, men också en observation av berättarens reaktioner och tankar före och efter det inträffade. Den visar vad flyktingarna i Grekland är beredda att göra och utsätta sig för i försöket på att ta sig ut ur landet. Den ger också exempel på reaktioner i förhållande till det att vara fången, och på hur humor och skratt används för att hantera upplevelsen av detta och kontrollera ångest och rädsla. Samtidigt tydliggörs hur framställning av faror och svårigheter som överkomliga inger en känsla av styrka och hopp.

Min informant Hamid som denna skildring handlar om, är en ung afghanska man i övre tonåren. Han kom i likhet med många andra ensam till Grekland, och har flytt hemlandet utan familj eller vänner. Då vi först möttes hade han varit i Aten i 6 månader, och då denna episod tar plats har ytterligare 2 månader passerat. Som tidigare nämnt blev Hamid min nyckelinformant. Han blev också min vän.

ETT MISSLYCKAT SMUGGLINGSFÖRSÖK

”I’m back. Do you wanna meet me in Victoria?” Jag läser det sms som Hamid just skickat två gånger innan innebörden av orden går upp för mig. Hamid är tillbaka i Aten! Han mår bra, han är inte i fängelset eller deporterad²⁵. En vecka tidigare hade vi tagit farväl då hans trafficker meddelat att smugglingen med privat skepp till Italien var organiserad och skulle ske följande natt. Det var en kall dag i slutet av februari, och väderförhållandena hade inte förbättrats sedan i början av det nya året, då ett liknande skepp med upp mot 300 afghanska

---

²⁵ Deportering (på latin *deporto* vilket betyder "föra bort", "förvisa") innebär förvisning eller förflyttning av enskilda eller av folkgrupper genom tvång, så som vid utvisning ur ett land.

flyktingar hade försvunnit på havet. Jag hade oroat mig djupt för Hamid, då jag visste hur riskfylld en båtfärd över havet är, i synnerhet på vintern. Hamid hade också varit rädd, det hade jag märkt trots att han hade försökt visa upp sitt vanliga lugna yttre.

Vi hade suttit på bänken i Alexander park med varsin Amstell och talat om den kommande smugglingen. Hamid hade rökt flera cigaretter i snabb följd och under flera kortare stunder vart väldigt frånvarande, uppslukad av sina egna funderingar. Vid flera tillfällen blev han tyst och stirrade rakt framför sig medan hans tankar uppenbart befann sig någon helt annan stans. Han högra ben ryckte nervöst, och hans fingrar trummade stressat mot översidan av låret då han inte höll i en cigarett. Hamid hade plötsligt sett på mig med bedjande ögon och frågat vad jag tyckte att han skulle göra. ”Please tell me what to do”, bad han, varpå han tystnade i väntan på mitt svar. När detta inte kom fortsatte han tala snabbt, utan uppehåll mellan meningarna med blicken fokuserad på marken framför sig.

Ska jag åka med skeppet i natt, även fast väderförhållandena inte är bra? Eller ska jag vänta ytterligare veckor eller månader för en ny chans? Kanske borde jag vänta till slutet av sommaren och försöka med falskt pass via flygplatsen igen då chansen att lyckas är större²⁶. Men om jag stannar i Grekland till augusti så har jag vart i fängelse i ett helt år. Jag vet inte vad jag ska göra.

Han såg upp på mig och upprepade vad han sagt tidigare. ”Help me Sofia. What should I do?”. Jag förklarade att jag omöjligt kunde ta beslutet åt honom, att han måste bestämma själv. Vi gick igenom för och nackdelar med att åka och stanna. Vi talade om alla olika alternativ, men kunde inte komma till en konklusion som talade till fördel för någon annan. Hamid suckade tungt och skakade långsamt på huvudet. ”I don’t know. I just don’t know”. Han reste på sig, gav mig en kram och sa att han skulle meddela mig om sitt beslut senare. ”I will miss you if I go. I am thankful for everything that you have done for me”. Med tårar i ögonen satt jag kvar på bänken. Jag tänkte på det sista han sagt, och vad han egentligen menat med detta. Jag tänkte också på det faktum, att om någonting skedde honom under den kommande natten, så skulle jag aldrig förlåta mig själv för att jag inte stoppade honom då jag hade chansen.

---

²⁶ Under turismens högsäsong sägs det vara mycket lättare att komma igenom kontrollerna med falskt pass eftersom så många olika nationaliteter reser ut och in ur landet. Passkontrollanterna tros vara mindre observanta på utländska medborgare som passerar kontrollerna.

Han skickade mig ett sms senare på kvällen, då han satt i traffickerns bil på väg ut ur Aten. Bland annat stod det ”Jag är på väg nu, be en bön för mig”. Och det gjorde jag. I två dagar hörde jag ingenting ifrån honom, trots att han lovat att få i väg ett meddelande så fort han nått Italien. På den tredje dagen ringde han ifrån en telefonkiosk. Viskande förklarade han att skeppet sjunkit, men att han levde och blivit placerad på ett hotell av polisen i väntan på deras beslut om vad som skulle ske vidare med honom.

Jag får inte ringa till någon, de har tagit min mobiltelefon. Men jag ville att du skulle veta att jag mår bra. Jag vet inte vad som kommer att ske nu, jag vet inte varför polisen håller oss kvar här. De har inte förklarat vad de ska göra med mig eller vart de skickar mig. Jag ber till Gud att det inte är tillbaka till Afghanistan. Jag vill också be dig att säga till polisen vem jag är, om de frågar dig. De misstänker att jag är en trafficker och jag berättade om dig och ditt projekt, och sa att de kunde kontakta dig om de inte trodde mig. Jag sa också att jag inte hade några pengar, så om de vill veta någonting om det så kan du svara att du inte vet. Men egentligen så har jag 1200 euro hos en moneyorder shop.

Ytterligare fyra dagar hade gick utan ett ljud från Hamid. När jag på den femte dagen fick ett sms där det stod att han åter var tillbaka i Aten mottog jag nyheten med blandade känslor. Jag var djupt lättad över att han inte blivit deporterad, otroligt glad över att få återse min vän, samtidigt som jag befarade att han själv sjunkit längre ner i depression och hopplöshetstankar, då han för tionde gången misslyckats med att ta sig vidare. Jag befarade att han psykiskt skulle befinna sig på en plats där jag inte var i stånd att hjälpa honom. Och där jag visste att han heller inte skulle få hjälp av någon annan.

Efter att ha svarat att jag kan möta honom med detsamma, närmast springer jag till Victoria Square där vi som oftast träffas. Jag ser honom inte först, trots att torget börjar tömmas för människor då klockan närmar sig 17.00 och solen är på väg ner. Efter ett par minuter kommer han gående emot mig över platsen, och jag lägger genast märke till hans nyklippta hår. Vi får ögonkontakt och ett stort leende sprider sig över hans ansikte. Rak i ryggen ökar han farten och snart är han framme vid mig. Jag blir förvånad, eller snarare förvirrad. Han ser gladare och starkare ut än jag någonsin sett honom förr, och jag kan inte riktigt förstå varför. Han ger mig en hård kram och säger att han är glad att se mig igen. Vi börjar gå mot Alexander park, och utan att ha sagt vart vi egentligen är på väg styr vi stegen mot den bänk där vi suttit en vecka tidigare, och så många gånger före det. Väl framme vid sätter vi oss ned, och Hamid

tänder en cigarett. Jag vill höra allt, säger jag. Hamid börjar skratta. Ett äkta och obekymrat skratt som smittar av sig till mig. Plötsligt skrattar jag också fast än jag inte vet åt vad. ”Du kan aldrig tro hur mycket som har hänt mig de senaste dagarna”, utbrister Hamid och spärrar upp ögonen i ett spelat chockerat uttryck. ”Jag tar det från början”, säger han och fortsätter med sin berättelse i kronologisk ordning.

Vi åkte i en van tillsammans med traffickern och flera andra afghaner ut ur Aten i skymningen. Runt klockan tio på kvällen kom vi fram till ett hus, någon typ av bondgård var det, där många andra flyktingar redan befann sig. Vi var omkring 100 personer, bland dessa flera kvinnor och barn. Bondgården ägdes av en pakistanier, men honom såg jag aldrig. Senare på natten åkte alla med bilar till en båt, i vilken vi tillsammans skulle ta oss över till Italien. Traffickern hade tidigare sagt att det var ett modern skepp, men det var det inte.

Hamid säger det sista ordet med eftertryck och ser menande på mig. Han fnyser och säger en aning hånfullt: ”As I told you before, you can never trust a trafficker”. Sedan suckar han tungt och skakar uppgivet på huvudet innan han fortsätter sin historia.

Båten var inte stor heller, kanske 20 meter lång. Jag kunde inte förstå hur alla skulle få plats i den. Det här kan aldrig gå, tänkte jag. Men alla kom ombord. Det var tur att ingen hade mer än en liten ryggsäck eller väska som bagage. Efter bara 7 timmar upptäckte vi ett hål i botten av skeppet, men vi visste inte hur allvarligt det var. Ingen ombord hade någon erfarenhet från hav eller båt. Vädret var inte bra, det blåste mycket och vågorna var höga. Klockan var runt två på dagen då vi insåg att vi var tvungna att tillkalla hjälp eftersom skeppet tagit in så mycket vatten. Vi ringde till den grekiska polisen, och de frågade oss vart vi befann oss. Men ingen kunde säga någon exakt position. Vi väntade länge, men ingen hjälp kom. I 11 timmar öste vi vatten med plastflaskor. Vi visste inte vad vi skulle göra. Tre män beslutade att åka i väg i en liten nödbåt för att hämta hjälp, men de kom aldrig tillbaka. Jag fick veta först senare då vi kommit i land att en av männen kastats över bord och försvunnit i vågorna. Det var en liten pojke på båten, han var inte mer än 4 år, som kom fram till mig och berättade att han funnit en mobiltelefon på golvet, en I-phone, men att han inte tagit den utan låtit den ligga kvar. Jag frågade honom varför han inte stulit den, eftersom någon annan helt säkert kommer att göra det. Den lilla pojken sa helt lugnt, att det inte var någon poäng eftersom vi alla ändå skulle dö. Han grät inte, han hade accepterat sitt öde. Det var så

konstigt alltihop. Med alla afghaner som skrek och grät runt omkring oss. Alla utom den lilla pojken.

Hamid drar en djup suck och ser ner i marken. Han blir tyst och jag ser hur han kämpar för att hålla sina känslor under kontroll. Så skrattar han plötsligt till och ser upp på mig. ”Jag blev så sjuk”, utbrister han. Jag förstår nu att det är tid att tala om någonting lättsammare, och frågar om han blev förkyld på grund av att vara blöt och kall. ”Nej nej”, svarar han och visar med armrörelser att han kräktes mycket. ”Åh, du blev sjösjuk”, säger jag. Hamid skrattar och nickar med ett generat uttryck. ”Ja det blev jag verkligen”, svarar han med eftertryck på varje ord. Han börjar tala om en annan gång då han varit illamående, och vi pratar en stund om pinsamma upplevelser i förhållande till detta. Efter en stund återgår Hamid till sin historia om de senaste dagarnas händelser. Han berättar i en saklig och neutral ton, utan inlevelse. Som om det inträffade vart någonting han läst om i en bok, eller sett på tv, och inte själv upplevt.

Klockan 01.00 på natten såg vi äntligen ett skepp. Vi trodde att det var kustvakterna som funnit oss, men så var det inte. Polisen bryr sig inte om flyktingar, de brydde sig inte ens om att leta efter oss. Skeppet som kom var franskt, och de tillkallade genast hjälp. Först då kom grekisk polis till vår undsättning. En polisbåt och två fiskebåtar anlände en stund senare, och alla passagerare fick klättra över till dem. Vårt skepp sjunk strax efteråt.

Hamid utelämnar många detaljer. Det verkar som om han vill komma igenom historien fort, men eftersom vi känner varandra så pass bra vågar jag ställa följdfrågor utan att vara rädd för att pressa honom på information han egentligen inte vill ge mig. ”Hade ni någonting att äta på båten”, frågar jag i brist på bättre kommentarer. ”Nej”, svarar han enkelt. ”Vi verken åt, drack eller sov på två dygn”, säger han lugnt och till synes oberörd. Tydligt anser han inte detta vara av stor betydning, då jag misstänker att han hade utelämnat detta om jag inte specifikt ställt frågan. Hamid berättar vidare om sina upplevelser efter att de kommit i land till en kuststad som han inte vet namnet på där flera journalister, fotografer och ambulanser hade mött dem vid kajen. ”Eftersom jag kunde engelska så kom alla för att prata med mig. Dom frågade mig så mycket”, säger han med ett plågat ansiktsuttryck.

De frågade varför jag kunde engelska, om det var jag som var traffickern. Jag sa nej, absolut inte, jag är bara 18 år. Då ville de veta vem som var trafficker, och vilka andra som var involverade i organiseringen av smuglingen. Jag sa att jag inte visste. Du ljuger, vi vet att du ljuger, sa de. De frågade också om jag var rädd på båten. Vad skulle

jag svara? Jag blev mer rädd av deras frågor. Jag behöver verkligen inte mer problem, det är svårt nog som det är. Det kom representanter från FN och talade med oss också. De sa att de kunde hjälpa oss att få rätt kort. Ingen tackade ja. Ingen vill stanna i Grekland. Polisen tog alla 100 passagerare till ett hotell, det fanns inte plats på polisstationen. Eller så kanske det inte fanns någon polisstation, jag vet inte. Ingen förklarade för oss varför vi var där, eller hur länge vi skulle stanna. I tre dagar var vi på hotellet. Vi fick inte gå ut men vi kunde se filmer på tv och äta i restaurangen. Det var inga andra gäster där.

Hamid höjer på ögonbrynen och ger mig ett roat leende. ”Hotellet var väldigt fint och dyrt, jag undrar vem som betalade för det”, säger han skadeglatt. ”Inte var det polisen som valt ut det i alla fall, hade det vart det så skulle vi nog ha bott i tält”, fortsätter han med ett sarkastiskt tonfall. ”Ja, i bästa fall”, säger jag menande, och Hamid ser tacksamt på mig då jag visar att jag delar hans tankar om den grekiska poliskårens mentalitet.

”När jag talade med min bror i Afghanistan i går berättade jag inte för honom att jag nästan dog”, fortsätter han tyst. ”Jag vill inte oro min mamma, hon är lite sjuk och ganska svag. Min bror frågade varför jag fortfarande är kvar i Grekland. Jag vet inte vad jag ska svara. Nu har jag försökt på alla sätt att ta mig här ifrån. Vad mer kan jag göra?”, säger han uppgivet. Hamid suckar sorgset och tänder en cigarett. Han förväntar sig inget svar på sin fråga, den är mer ställd till honom själv än till mig. Han fortsätter att tala med blicken fokuserad på en punkt långt framför sig.

Jag och min vän har tillsammans försökt att ta oss över till Makedonien och Serbien till fots. Vi har försökt att gömma oss i lastbilar och i container på färjor över till Italien. Jag har försökt med falskt pass från flygplatsen i Aten fyra gånger, och från Thessalonikki två gånger. Och nu har vi försökt med skepp. Det finns ingen annan väg, inget hopp.

Jag lägger märke till att hans ansiktsdrag och knutna nävar hårdnar medan han pratar. Det vittnar om en enorm frustration och desperation som han vägrar låta släppa fram. Men han behåller det samma sansade tonfallet, och aktar sig noga för att visa sina känslor. Hamid fortsätter att resonera med sig själv. ”Kanske jag bara ska stanna här, jag vet inte. Jag vet inte hur jag ska göra. Ska jag bygga mig en egen liten båt?” frågar han rakt ut i luften. ”Nej, du borde få vingar”, säger jag för att lätta på den tryckande stämningen, så som jag lärt mig att göra i likhet med flyktingarna själva. Hamid börjar skratta. ”Ja”, säger han entusiastiskt. ”Jag

ska dricka massa Red bull²⁷". Han blir tyst en kort stund innan han fortsätter med ett allvarligt uttryck. "Oavsett vad som sker kommer jag aldrig att försöka smugglas med privat skepp igen. Bara om jag vill dö, då gör jag det", säger han. "Du hade tur", påpekar jag och syftar på allting som skett honom de senaste dagarna. "Yes, everyone says I'm so lucky", suckar han. "But I would have been lucky if I got to Italy. Now I'm just alive".

---

²⁷ Hamid syftar på reklamen för Redbull – en energidryck som enligt slogan ska "ge dig vingar".

NARRATIV

VIKTEN AV NARRATIV

Användandet av narrativanalys i kvalitativ forskning grundar sig i det fenomenologiska antagandet att mening tillskrivs fenomen genom upplevelser, och att vi endast kan veta någonting om andra människors upplevelser genom sättet de uttrycker detta på. De historier som människor berättar om sig själva reflekterar upplevelser och erfarenheter så som de själva ser dessa, och som de önskar att andra ska se dem. Vi försöker överföra en syn av oss själva och världen på vår publik genom olika former av framvisande. Narrativ är en av dessa former, och därför några gånger politisk eftersom vi ofta själva kan välja vilka narrativ vi berättar (Becker, 1997:14,17). Att berätta historier är ett utförande, och verkar därför möjliggörande. Narrativ representerar handling, och således också agens (Becker, 1997:25). Mina informanters narrativstrategier gav mig en nyckel till att förstå mycket av deras uppförande i vardagen, då de applicerade denna även på kortare inspel om vad de för exempel gjort dagen innan. Genom att berätta hur de klarat sig igenom stora påfrestningar och faror, talade de om för mig, men också för sig själva, att de även skulle klara sig igenom de svårigheter som mött dem i Aten och som eventuellt skulle att möta dem i framtiden. Det var ett sätt att inge sig själva hopp, styrka och mod. Vad som lyftes fram och på vilket sätt det berättades, blev därför viktigt för den mentala överlevnaden. Samtidigt kan denna narrativstrategi ha att göra med kulturella idéer om maskulinitet och viljan att leva upp till en slags äventyrlig hjälteroll. I Afghanistan berättar man historier för varandra som handlar om förtiden, i vilka män med kvaliteter testas, och där dessa mäns mod, vilja och egen tankekraft demonstrerar de kvaliteter som ska till för att uppnå storhet och framgång (Edwards, 1996:1). Ofta refererade informanter till västliga actionfilmer eller indiska bollywood-produktioner de sått på tv, i vilka den manliga huvudrollen oftast är en stark och modig figur. Många tycktes också se upp till idrottsutövare och andra män som visade på uthållighet och vinnarinstinkt. Att reflektera över bakgrund och påverkningskraft till narrativstrategier är nödvändigt, då narrativ först blir ett användbart verktyg till att förstå kultur när de länkas till kultur på ett sätt som gör att både fenomen på individ och kulturnivå fångas upp (Becker, 1997:26).

De afghanska flyktingarnas bakgrundshistorier är viktiga i att skapa en djupare förståelse för deras upplevelse av den situation de befinner sig i, och för hur de handlar och ser på sitt liv. Många har själva blivit utsatta för brutalt våld, och/eller sett familjemedlemmar skadats eller dödas. De har i de flesta tillfällen gått igenom en mycket farlig och påfrestande resa från hemlandet till Europa, och måste därför hantera psykiska lidelser från tidigare upplevelser samtidigt som livet i Grekland sätter sina egna spår på den mentala hälsan. Genom att återberätta deras historier, så som de berättades för mig, vill jag visa hur dessa människor inte själva uppfattar sig som hjälplösa offer, utan snarare som individer med stor kapacitet. Det är viktigt för mig att få fram att flyktingar inte i sig själva är svagare än andra personer eller grupper. De är människor med agens och röst (Eastmond, 2007:253). Samtidigt visar deras historier hur viktigt det är för dem att få stanna i Europa, vad det innebär för dem att bli sända tillbaka till Afghanistan, och därmed vilken enorm rädsla och press många av dessa människor ofta lever under.

Mina informanternas historier var viktiga för dem själva, och därför också viktiga för mig. Att ge dem utrymme i min uppsats är nödvändigt för att läsaren ska få en mer komplex bild av flyktingarna i fokus. För egen del spelade också narrativ en viktig roll i processen att komma nära de människor denna studie handlar om. Genom deras berättelser lärde jag känna dem, jag fick en väg in i deras tankesätt och en idé om vad det innebar att vara en afghansk flykting. Afghanerna i Aten är handlingskraftiga, och reflekterar över sitt handlande. Samtidigt vill jag rikta kritik mot tendensen att se flyktingar som en odifferentierad kategori. Afghanerna i fokus delar en historia och har flytt hemlandet på grund av förhållanden som skiljer sig från andra flyktinggruppers. Samtidigt kan inte flyktingupplevelsen sägas vara helt kulturellt betingad, då tolkningar alltid är individuella (Eastmond, 2007:253). Mina informanter har alla tvingats utstå ett avbrott i livet, men upplevelsen av detta är subjektiv och framställdes för mig på olika sätt.

METODISK REFLEKTION I FÖRHÅLLANDE TILL NARRATIV

I narrativanalys är ofta utmaningen att finna en representativ strategi som inte undertrycker den kollektiva rösten (Malkki, 1995:56). I de ca 30 narrativ jag fick höra under mitt fältarbete gentogs många av de samma momenten av de flesta, samtidigt som flykt upplevts och tolkats

olikt av de berättande. Jag kom efter en tid i fältet att börja dela upp narrativen i tre olika delar efter kategorierna: Livet i Afghanistan, smugglingen till Turkiet, och smugglingen över till Grekland. Under dessa rubriker kom ytterligare indelning i underrubriker efter vad som skett mina informanter under dessa perioder. Jag har därefter valt ut ett narrativ från var av dessa underrubriker, för att få en så ärlig och representativ framställning som möjligt. Jag har här försökt återberätta narrativen med mina informanters egna ord.

Då jag mötte en informant i intervjusammanhang brukade jag inleda samtalet med att be dem berätta för mig om sig själva och sin bakgrund. På så vis kunde de välja vad de ville låta mig veta, och hur de ville framställa händelser i sina liv. Jag ställde aldrig frågor som jag trodde kunde uppfattas som pressande, då jag inte ville tvinga någon att gå in på teman som eventuellt innehöll upplevelser som var känsliga att tänka tillbaka på och tala om. Jag agerade ofta enbart som lyssnare, men bemötte mina informanter efter hur de var som personer. Någon kunde säga rakt ut: ”fråga mig vad du vill”, och obehindrat därefter ge mig detaljerade beskrivningar av flykten från hemlandet. Andra tvekade länge innan de började tala, och hade svårt att formulera sina tankar och känslor i ord. Jag försökte vara sensibel i förhållande till detta, och aldrig på förhand bestämma mig för hur jag skulle uppträda i möte med nya informanter. Jag upplevde att de flesta hade ett behov för att prata, och uppskattade någon som tog sig tid att lyssna till vad de önskade säga.

Att tolka de narrativ som berättades för mig har ibland varit svårt. Jag har inte kunnat verifiera uppgifter, eftersom det är omöjligt att resa tillbaka i tiden och kontrollera data. Biografi och minnen kan heller aldrig vara helt sanna, då de omöjligt kan inkludera varje tänkbar omständighet av vad som inträffade (Mintz, 1979:18). Att ifrågasätta vad mina informanter sade var heller aldrig ett alternativ. Att insinuera att moment av deras historier var felaktiga, skulle ha signalerat misstro till deras presentation av vad som skett (Daniel & Knudsen, 1995:29). Att gå varsamt fram i alla situationer som var relaterade till psykiskt eller fysiskt påfrestande upplevelser var otroligt viktigt, då jag för min forsknings skull ville ha information som många gånger uppenbarligen var svår för dem att ge mig. Jag var en portvakt till en värld av emotioner. Denna roll kompliceras ytterligare av att många flyktingar försöker hantera obearbetade trauman i tystnad, och försvara sina innersta och mest privata känslor (David & Knudsen, 1995:29).

Många gånger kom också narrativen fram spontant under oformella samtal i fältet. Det kunde ske under en promenad i parken, över en kopp kaffe hemma hos en informant eller sittande på en bänk i Victoria Square. Vardagligt småprat kunde plötsligt utvecklas till djupa och reflekterande samtal om förtiden, nutiden och framtiden. Oftast blev dessa kortare skildringar, som jag senare försökte sammansätta i något jag kom att se som ett pusselarbete. Ett arbete som många gånger var svårt då pusselbitarna inte alltid passade samman. Det är viktigt att ha i baktanke att återberättande av turbulenta händelser inte alltid speglar verkligheten, utan kan vara selektiva i att belysa vissa element, och/eller utelämna andra (Broch, 1996:75, 80). Oförenligheter i mina informanternas narrativ handlade ofta om tidsuppfattning. Till exempel kunde någon förklara att han fått anställning i en butik då han var 15 år, och arbetet där i 6 år. Vid ett senare tillfälle kunde samma person berätta att han vid 18 års ålder hade lämnat Afghanistan, varpå under ett annat samtal mena att han flytt hemlandet 2 år tidigare och var 22 år nu. Detta grundar sig dels i att begrepp om tid i det stora hela inte anses väldigt betydelsefullt, samtidigt som få har exakt kunskap om sin ålder eller datum på inträffade händelser. Jag tolkade det som att tid användes som ett sätt att understryka en känsla av hur lång tid man uppfattat att någonting tagit, snarare än exakt längd på det som beskrevs. Perspektivet på tid påverkas också då vardagen inte har struktur, eller då dagarna, veckorna och månaderna ser likartade ut. Det förklarar osäkerheten som många visade i förhållande till hur länge de vart i Grekland.

LIVET I AFGHANISTAN

”People from Afghanistan lives in poverty from the day they are born untill the day they die”, förklarade Hamid med en uppgiven suck, då jag första gången frågade honom om hans uppväxt och förhållandena i hemlandet. Detta kom han att upprepa för mig många gånger under de månader som följde, för att få mig att förstå att situationen aldrig förbättras och att befolkningen insett och accepterat detta.

Majoriteten av mina informanter är födda och uppvuxna i Afghanistan, och de flesta vet i vilken stad men inte exakt vilket år eller månad. Då de talade om livet i Afghanistan gjordes detta som oftast i kortare versioner, och minnen berättades utan inlevelse eller tecken på saknad. De historier jag fick höra sades oftast till mig på ett lugnt och neutralt sätt, men som

var påtagligt dystert. Många ville inte tala om förtiden, utan startade helt enkelt sina historier med flykten därifrån under formella intervjuer. Ofta sade de bara att livet i Afghanistan varit väldigt svårt, och önskade inte föra samtalet vidare utan förklarade hellre hur de tagit sig ut ur landet. Dock fick jag efterhand höra en god del om deras tidigare liv, men i små portioner och nästan alltid under oformella förhållanden. Uppenbart var upplevelserna från hemlandet någonting som var smärtsamt att tala om, men som de ibland ändå förde på tal. Detta gjordes aldrig för att få medlidande, utan snarare i situationer där de kunde visa att de upplevt en del svårigheter, men lagt det bakom sig och kommit sig vidare. Följande historier är berättade för mig av tre unga män, födda i olika städer och uppvuxna under olika ekonomiska förhållanden.

Under Taliban blev det som med allting annat väldigt svårt att gå i skolan. Inga flickor fick utbildning, och inga kvinnor kunde vara lärare. Allting vi lärde oss handlade om kriget. Du skulle ha blivit chockerad om du hade satt våra skolböcker. En gång när jag var åtta år kom Talibaner till min skola och kontrollerade alla pojkars hår. Om klippningen inte godkändes tog de med barnen ut på gårdsplanen och slog dem med järmbatong inför allas beskådning. För de vuxna var Talibans regler ännu värre. I området där jag växte upp kom Taliban en dag och tog med sig alla män, alla fäder. Min pappa försökte gömma sig i källaren, men de hittade honom. Min mamma sa att han inte var hemma, men de trodde henne inte. De sa till henne att på grund av att hon hade ljugit, skulle de straffa min far. Hon grät och bad dem att skona hans liv. Det skulle du ha tänkt på innan du ljög, sa de då. Männens fängslades utan anledning, och senare hängdes många av dem utan kläder mitt på torget. Alla kunde se dem. Några spottade på dem och skrattade åt dem. De hade inte gjort någonting. Min pappa spenderade 8 månader i fängelse men fick behålla livet. Jag vet inte vad de gjorde mot honom, han blev aldrig sig själv igen och ville inte prata om vad han upplevt i fängelset. Han ville inte prata så mycket om någonting efter det. Min vän som bodde granne med oss fick aldrig se sin pappa igen. Hans mamma slutade äta och dog. Min vän flyttade till sin farbror tror jag, vi hade ingen kontakt efter det. Kanske är han död, jag vet inte. Min pappa sa att jag måste ta mig ifrån Afghanistan. Fly Omid, sa han. Här finns bara ondska och död. Så det gjorde jag. Helt på egen hand.

- Omid

Jag föddes i en stad som heter Bihood, jag tror det var i 1986, men kanske var det tidigare. Att vara fattig innebar inte det samma som det gör i dag. Att vara fattig där och då innebar att om vi skulle koka en kopp te så var vi först tvungna att gå ut och samla ved, och därefter göra upp eld. Det var inte ett enkelt liv, men först under Taliban blev det outhärdligt. Speciellt för oss som är Hazara²⁸. Alla män var tvungna att ha kort hår och att raka sig blev förbjudet. Man var tvungen att bära hatt, och ingen parfym var tillåtet. Nöjen som att lyssna på musik, se på tv och läsa skönlitterära böcker bestraffades hårt. På grund av landets ekonomiska problem är det många män som inte har något arbete och därmed inte heller kan försörja sina familjer. Många hade inte råd att köpa skolmaterial till sina barn, och därför tvingades många minderåriga att jobba i stället för att gå i skolan. Jag gick i skolan i 4 år, men sen hade vi inte längre råd att låta mig göra det eftersom min pappa skadades och var tvungen att sluta arbeta. Jag tyckte om skolan, jag var ledsen över att inte få gå vidare till nästa klass. Jag kommer ihåg att matematik var mitt favorit ämne. Jag började jobba som mekaniker i stället, då var jag 10 år. Jag tyckte inte om jobbet, jag har egentligen inte så mycket att säga om det. Jag är inte intresserad av bilar. Det var inte lätt för dem som gick i skolan heller. När man lämnade hemmet på morgonen så visste man aldrig säkert om man skulle komma hem igen. Min vän som bodde en bit bort blev dödad av en bomb på väg från undervisningen en dag. Samma sak hade hänt hans bror ett år tidigare. Jag hade en annan vän som var väldigt god i engelska, han lärde mig mycket. Jag studerade på egen hand tillsammans med honom och lärde mig att tala och skriva ganska bra. Det gjorde att jag fick börja som tolk för en amerikansk organisation några år senare då Taliban föll. Det var ett bra jobb. Men en dag kom tre personer från en antiamerikansk grupp och sa att om jag inte slutade hjälpa fienden så skulle de döda mig. Jag tänkte att det var tomma hot och fortsatte mitt arbete. En tid senare kom de tillbaka. De tvingade mig in i en byggnad där de slog mig i bakhuvudet så jag föll ihop och slog huvudet mot stengolvet. En av männen sparkade mig i magen, en annan sparkade mig i ryggen. Det här är sista varningen sa dem. De drog mig upp från golvet och tog en kniv mot min kind. Dom skar mig. Det blödde mycket. Jag tänkte att jag måste lämna det här landet.

- Said

---

²⁸ Hazarer är ett folk i huvudsak bosatt i bergsområdet Hazarajat i centrala Afghanistan. De är av mongolisk härkomst, vilket manifesteras både genetiskt och kulturellt. Ofta ses de ner på, och får sämre jobb än andra. Många anser att de är "smutsiga".

Det var svårt att vara fattig i Afghanistan. Men det var lika svårt att vara rik. Barn blev kidnappade, och så krävdes föräldrarna på massa pengar. Ibland fick de se barnen igen. Ibland inte. Några barn kanske fördes bort och blev soldater. Några kanske såldes till prostitution. Några kanske blev dödade. Jag vet inte. Min mamma var alltid orolig för att någonting skulle hända mig eller min bror. Vår familj hade en svart vit tv hemma, men vi var tvungna att ha den på en speciell plats där ingen kunde se den. Om vi skulle titta på tv så var vi först tvungna att hänga filter för alla fönster. Hade vi blivit upptäckta vet jag inte vad som skulle ha hänt. Kanske hade hela familjen blivit dödad. Ibland gick vi upp på taket och flög drake även fast det inte var lov. Min bror och jag hade fått varsin drake av vår farbror som bodde i Kabul. Det var så roligt. Vi kunde flyga drake i flera timmar. Efter Talibans fall blir man inte straffad längre för att leka, men det betyder inte att situationen är bra. När Amerikanerna kom trodde alla att det skulle bli bättre, men det blir aldrig bättre. På fredagar när jag var liten så brukade jag köpa en fågel på marknaden. Jag hade den i en bur, men varje lördag när jag vaknade så hade den rymt. Det var väldigt roligt. När en bomb träffade vår grannes hus, sa min pappa att vi alla skulle fly till Iran. Jag var 8 år då, och min bror var 12. Men vi hade en liten syster också, hon var så liten, kanske bara ett år eller mindre. Hon dog på vägen till Iran. Min mamma dog också senare. Kanske av sorg, jag vet inte. Min pappa ville stanna i Iran för hans bror bor där nu. Men det finns ingen framtid där. Jag var tvungen att försöka finna ett bättre liv. Jag och min bror flydde tillsammans.

- Arif

Väldigt många av mina informanter ville till en början inte konkretisera anledningen till deras flykt från Afghanistan. ”The situation is very bad” var det klassiska svaret, och många tog också det för givet att jag utan diskussion förstod varför de lämnat hemlandet. Men efter en tids kontakt kom det fram, ofta genom kortare kommentarer, att flera kommit i konflikt med auktoriteter på grund av kulturella eller politiska aktiviteter, och blivit direkt hotade att återvända. ”En representant från regeringen sa att de dödar mig om jag återvänder” sa Abozar i en bisättning under en diskussion om Afghanistans styre. ”Jag sa vad jag tyckte, och vägrade göra vad de sa till mig. Det blev problem, och på grund av det ville de se mig död. Kom aldrig tillbaka, sa de” berättade en annan informant. Uttalanden som detta gjorde att jag efter en tid förstod att många av rädsla för hot de blivit utsatta för i hemlandet, undvek samtalsämnet för att inte hamna i ytterligare svårigheter. Några sa till och med rent ut att de

inte under några omständigheter ville att jag skulle ta bilder eller publicera deras namn. ”Jag är rädd att de ska finna mig” förklarade Hussain. ”Även här på andra sidan jorden så är jag rädd för det”, lade han till.

Flyktvägen från Afghanistan till Europa

FLYKTEN FRÅN HEMLANDET TILL EUROPA

I narrativ beskrivs händelser och upplevelser på ett sätt som gör att de framstår som meningsfulla och sammanhängande. De visar på en enhetlig verklighet, en ordning i livet som inte alla gånger existerar (Eastmond, 2007). Narrativ blir till kreativa konstruktioner för att skapa kontinuitet i livet, ett sätt att överkomma det existerande kaoset. De historier som mina informanter berättade hjälpte mig att förstå deras strävande efter att skapa förståelse av de stora oplanerade förändringar som skakat deras liv. Narrativ som handlar om splittring eller avbrott i livet blir moraliska redovisningar (Becker, 1997:21). De afghanska flyktingarna berättade som oftast utan problem för mig om flykten till Europa, och beskrev hur farligt olika moment vart och hur de kunde ha dött men inte gjorde det. Att ta upp detta gav mening, det gjorde dem till starka individer som utsatts för prövning och klarat sig igenom denna. Att bryta upp från sitt hem och det enda liv man så långt känner till är högst sannolikt ingen enkel uppgift. Många uttryckte att flykten var en mycket ensam upplevelse. Flykten delades av mina informanter in i två olika etapper, vilka var flykten från Afghanistan, i de flesta fall som tidigare nämnts via Iran och över bergen till Turkiet, och smugglingen vidare där ifrån in i Grekland. Vad som skedde där emellan vet jag lite om, då de sällan berättade någonting om detta för mig. Bara de som utsatts för kidnappning eller andra faror eller svårigheter, berättade om detta och inte enbart om själva gränssmugglingen. De som inte gått igenom någonting i likhet med detta ansåg inte den biten av resan vara nämnvärd, då ingenting oförväntat eller farofyllt skett. När jag frågade fick jag som oftast en axelryckning i kombination med ”not much” till svar. Och många hade spenderat månader på resande fot, många såg även tiden i Grekland som en förlängning av flykten. ”Vi är inte framme än”, sa en informant. ”Jag är fortfarande på flykt”, sa en annan.

VÄGEN UT UR AFGHANISTAN – SMUGGLING FRÅN IRAN TILL TURKIET

Majoriteten av mina informanter tog sig först till Iran, vilket de beskrivit som relativt oproblemiskt. Därifrån blev de med hjälp av traffickers smugglade över bergen in i Turkiet och vidare till Istanbul. I dagens globaliserade värld är avstånd endast så stort som tiden det tar att resa från en plats till en annan (Martell, 2010:79). Det visar en ojämn fördelning av

möjligheter och resurser, då många av mina informanter spenderat veckor eller månader på att ta sig från hemlandet till Grekland, medan den samma sträcka för exempelvis en norsk person skulle innebära en knapp dags resa. Smugglingen in i Turkiet skedde delvis till fots, delvis till häst, och delvis med bil. Av deras historier och sätten dessa berättats på har det framgått tydligt hur extremt farofylld denna bit av flykten varit. Samtidigt vill ingen erkänna att de under smugglingens gång varit rädda, utan de framställde händelserna mer som scener ur en actionfilm, där de själva spelat en av rollerna. Dessa historier kunde berättas med en inlevelse som uteblev i narrativ från livet i Afghanistan. Alla poängterade hur farligt det hade varit, och beskrev härresande skildringar av vad som skett på berget. Men i stället för att enbart berätta om detta med fruktan eller sorg, blandades som ofta humor in i historierna. Mina informanter kunde skratta åt traffickers som i panik slängs sig ner på marken för att undgå att bli träffade av gränsvakternas pistolskott, och de kunde med ett roat leende hålla med mig om att ”yes, ok. It was a little bit scary”. Viktigast av allt var att få fastställa sin egen överlevnad, och att få fram att denna realiserades på grund av egen uthållighet och kämparanda. De tre följande historierna visar detta.

Första gången vi försökte ta oss över gränsen till Turkiet blev vi fångslade av de turkiska gränsvakterna. Det var första gången jag satt i fängelset, och det var väldigt svårt. De slängde mig ner i ett källarhål utan fönster, och där satt jag i 7 eller 8 dagar. Jag fick ingen information, och nästan ingen mat. Det var svårt, väldigt svårt. En enda gång fick jag komma ut därifrån i 5-10 minuter för att svara på några frågor. Dom sa till mig att jag inte skulle bli deporterad, att de skulle ta mig någon annan stans. Men de ljög. När de väl släppte mig från fängelset så tog de mig och ca 40 andra personer tillbaka till gränsen och tvingade oss att gå till fots över berget tillbaka till Iran. De följde oss en liten bit och pekade ut riktningen. Vi gick från klockan 21.00 på kvällen till middagstid dagen därpå. Två dagar senare gick jag samma sträcka tillbaka.

- Said

Det var två traffickers som följde oss över berget. En som gick först i ledet av människor, och en som gick i slutet. Det är så mörkt, och man får inte ens tända en ficklampa eftersom man då riskerar att bli sedd av gränspoliserna. Man får inte prata, inte göra någon ljud. Det händer att traffickers tar små spädbarn och kastar de ner för berget om de gråter, därför ger föräldrar oftast sina barn någonting som får dem att sova under

resan. Det är för deras eget bästa. Om ett litet barn skriker så kan alla dö. När vi gått i flera timmar utan att se någonting, så hörde vi plötsligt vapen avfyras, och alla kastade sig ner på marken. Det var polis som sköt mot oss, de sköt för att döda. Traffickern som gick först började åla sig framåt. Jag låg bara kvar. En kvinna sa till mig att hon var rädd. Hon sa att vi alla skulle dö, och hon bad till Allah. Jag sa till henne att hon hade fel, att vi skulle klara det. Bara ligg still här tills dom slutat skjuta på oss, sa jag. Hon grät och skrek högt, hon var så rädd. Traffickern slog henne i ansiktet för att hon skulle bli tyst. Det var så farligt, du kan inte tänka dig hur det var. Om jag hade haft en filmkamera så hade det blivit en bra actionfilm. På en annan plats fanns bara en smal stig, och på vår högra sida fanns ingenting. Bara ett stup. Om vi hade trillat ner, så hade vi dött på en gång. Vi red på hästar där, och ibland när hästen trampade snett så stannade nästan mitt hjärta. Det var så obehagligt. En man som hade försökt ta sig över till Turkiet förut men blivit deporterad berättade att två kvinnor hade fallit av sina hästar och försvunnit i avgrunden. Det är bäst att hålla sig fast på hästryggen, sa han. Men jag hade ingen sadel, och jag var inte van att rida. Det var så svårt. Men jag klarade det på något sätt.

- Rasheed

När vi kommit över till Turkiet så var vi tvungna att finna nya traffickers för att ta oss från gränsen vidare mot Istanbul. Vi var 15 personer i en liten lastbil, alla var tvungna att stå upp för att få plats. I Afghanistan, som du vet, så är det förbjudet för män att vidröra kvinnor som inte är i deras familj. Jag försökte skydda min fru under bilresan, men vägen var så dålig och bilen krängde så att alla hamnade ovanpå varandra. Min fru grät, hon tyckte att det var väldigt jobbigt. Vi trodde att vi skulle till Istanbul, men traffickerna hade ljugit för oss alla. De kidnappade oss till en liten landsby där vi tvingades ner i en jordkällare. Vi fick sitta där i 4 dagar, helt utan mat, och nästan helt utan vatten. De lät insekter bita oss, och min lilla son hade hundratals bett över hela kroppen. Men man är inte rädd i en sådan situation. Det är först nu när jag tänker tillbaka på händelsen som jag blir rädd, jag kan inte förstå att det faktiskt har hänt mig och att jag klarade mig. De sa ”om ni betalar 100 euro så får ni gå”, men sen ville de ha 150, sen ännu mer. Vi betalade, vi hade inget val. Då släppte de oss.

- Abozar

SMUGGLINGEN IN I GREKLAND

Den del av narrativen som för de flesta vart den svåraste, fysiskt men framför allt mentalt sett, var smuglingen över till Grekland. Denna del anses också officiellt²⁹ mest farofylld, och hundratals människor dör årligen i sitt försök att nå Europa från Turkiet. De flesta kommer med små roddbåtar, ofta tillverkade av plast som av traffickers köpt i leksaksbutiker, över havet till någon av de grekiska öarna, eller över floden Evros till staden Aleksandroupoli i öst, simmande eller i mindre båtar. Floden Evros tar årligen oräkneliga flyktingars liv, och ännu fler uppges saknade. Men det som gör att de flesta ser denna etapp av resan som svårast, är inte den livsfarliga vägen över gränsen, utan den behandling man möter då man väl kommit fram. Det är här de menar att förnedringen börjar. Först här upplever de att de förlorar friheten och rätten till ett värdigt liv. Att tala om sina upplevelser var uppenbart väldigt svårt för många, speciellt för dem som mist närstående eller själva skadats eller vart nära att dö. Men för många användes också denna farofyllda och hemska historia till att ge sig själv erkännande över att fortfarande vara vid liv och vid sina sinnens fulla bruk.

---

²⁹ Många publikationer och rapporter från bland andra olika NGO's fastsätter att floden Evros är det mest farofyllda sättet att ta sig illegalt till Grekland. I 2011 uppges över 300 flyktingar ha dött, och många är ännu saknade.

Vi var 5 personer som tillsammans hade betalat en trafficker 5000 euro för att han skulle ta oss till Grekland. Mitt i natten tog han oss med bil till stranden och gav oss en liten plastbåt med två åror. Han pekade på ett ljus som kunde skimras långt ute på havet och sa "där är grekland, dit ska ni". Det var all hjälp vi fick, och han lämnades oss strax efteråt. Jag var vägvisaren på båten, att se till att de andra rodde mot ljuset som traffickern pekat ut var mitt uppdrag. Efter en timme så förstod vi att båten läckte eftersom vi alla blivit så blöta. Vi hjälptes åt att ösa med plastflaskor, men jag trodde ändå att båten skulle sjunka. Den var så liten, och vi var för många personer i den från början. Men vi klarade det. Vi kämpade hela natten och klockan var 7 på morgonen då vi nådde ön Samos. Våra kroppar var helt täckta av salt, du skulle sett hur roliga vi såg ut. Det kom några poliser emot oss, och en av dem sparkade min vän som var så utmattad att han inte orkade resa sig. Vi blev tagna till ett detention center, vi förstod ingenting. Ingen förklarade för oss vad som skulle ske, ingen hade någon information. Det fanns inga tolkar heller, och poliserna pratade bara grekiska trots att jag sa att jag förstod engelska. I 5 dagar var jag i en stor sal med upp mot 500 personer, det var som ett fängelse fast mycket värre. Det fanns bara 3 toaletter, det var så äckligt. Vi fick inte så mycket vatten att dricka, och bara torrt bröd en gång om dagen. Det fanns inte plats för alla, vi var 4 personer i samma säng. Sen släppte de mig plötsligt. "Go go" sa de. Jag frågade vart jag skulle gå. De sa bara "go go" igen och blev irriterade över mina frågor. Det var bäst att bara gå. Det var mitt första möte med grekisk polis. Nu vet jag bättre än att ställa sådana frågor. Jag är glad att jag inte frågade mer.

- Nasim

Vi kom till floden Evros, där ca 14 små runda båtar fanns. Min båt var den fjärde som begav sig på den ca 100 meter långa färden. Båten var väldigt liten, men i tillägg till min familj skulle ändå 10 andra personer också sitta i den. Ingen hade förr vart på vatten, många hade aldrig ens sett en flod förut. Jag var den enda som kunde simma, och ingen visste hur båten skulle styras. Den gick i cirklar, och det var svårt att få den framåt. Då vi nästan nått andra sidan så kändes det som om någonting kom underifrån och tryckte båten uppöver. Den välte plötsligt och hamnade upp och ner, och alla passagerarna kastades över bord. Jag hade en ryggsäck på mig, och min treåriga dotter tryckt intill mitt bröst. Det gjorde mig tyngre än alla andra, och därför sjönk jag också fortare. Jag försökte simma upp till ytan, men människor tryckte mig ner. Det var händer på mina axlar, händer på mitt huvud, över allt. Jag kände botten med mina fötter, jag kämpade för att komma mig upp, men på grund av allas händer på min kropp var det omöjligt. Längre var jag under vattnet, med min dotter och med min väska. Jag kunde inte andas. Detta skedde november, och vattnet var så kallt. Jag kände hur all energi gick ur mig, hur min kropp domnade bort av kylan och av syrebrist. Jag klarade inte att hålla emot det starka vattnet, och plötsligt var min dotter borta. Jag hade förlorat greppet om henne, och jag var säker på att jag ska dö. Allt är slut, tänkte jag. Det är mitt fel att min dotter är död, och nu ska jag också dö som straff. Men jag dog inte. Jag tog mig upp på något sätt. Jag var väldigt stark, jag förstår inte själv hur jag lyckades. Vi letade länge, jag och min fru, vi skrek efter henne. Men tillslut tvingades vi ge upp för att söka skydd för natten, det fanns ingenting att göra upp eld med. Vi kom till en polisstation, och jag berättade vad som hade hänt för att de skulle hjälpa mig. De tittade på varandra och skrattade. De hånade mig. Ingen har hjälpt mig, ingen har brytt sig. Du är den första vita person som lyssnar till min historia. Vi fick spendera en natt i ett stort rum med massa flyktingar från olika länder. Vi fick ingen mat, och var tvungna att sova på golvet. Nästa dag tog de oss ut på en öppen bakgård. Alla ska betala 70 euro, om ni inte gör det så kan ni gå, sa de och pekade mot öknen. Vi var tvungna att betala. Vi fick åka buss till Aten, men först förstod jag inte vart vi var på väg. De släppte av oss på centralstationen. Vi visste inte vart vi skulle ta vägen, och den natten sov vi på gatan.

- Hussein

TANKAR FÖRE OCH EFTER ANKOMST TILL EUROPA

Forskning har visat att flyktingars val av destination ofta är beslutad på grundlag av möjligheterna för ingång till landet, vilka möjligheter man tror finns för arbete, hur stor den egna etniska gruppen är i landet, och ryktet om hur multikulturellt och öppet landet i fråga är gent emot utlänningar (Boswell, 2010:17). En annan viktig faktor är vilka traffickervägar som finns tillgängliga, det vill säga till vilket land traffickers kan erbjuda smuggling (Boswell, 2000:6). Innan de lämnade Afghanistan hörde de flesta av mina informanter positiva berättelser om Europa. Det sades att om man bara lyckades ta sig dit skulle alla problem och svårigheter vara över. Bilden av Europeiska länder målades upp som enkel och bekymringsfri i förhållande till det liv som de var vana vid i hemlandet. De flesta berättade för mig om en romantiserad bild av en framtid i trygghet där alla möjligheter existerade. Vart de fick denna bild ifrån är oklart, men media har säkert en roll i detta. Flera av mina informanter uppskattade film och tv, och många som talade engelska uppgav till och med att de lärt sig språket på grund av att ha sett amerikanska långfilmer eller tv-serier. Majoriteten av de personer som hade familj, uppgav sina barn som den främsta och i många fall enda anledningen till flykten. ”Jag har ingen förhoppning om min egen framtid, men jag gör detta för min son- för att han ska få det jag själv inte fick”, förklarade Abozar för mig. ”Och nu kan han inte ens vara ute och leka” fortsatta han sorgset med böjt huvud. Thaher, en annan informant, lämnade ett framgångsrikt skrädveri och en respekterad position i samhället för att finna läkarvård till sin femåriga dotter som två år tidigare blev lam i benen. ”Läkarna i Afghanistan sa att de inte kunde hjälpa henne, men att det fanns läkare i Tyskland som kunde det. Så vi bestämde oss för att ta oss dit”. Han tystnar och ser skuldmedvetet på sin lilla flicka som sitter på golvet bredvid honom. Sorgset säger han lite tystare; ”men nu har vi vart fast här i 5 månader, och ingen läkare har ens undersökt henne fastän vi uppsökt sjukhuset flera gånger. Vi har inte ens fått en rullstol av röda korset fast vi ansökte om detta så fort vi kom hit”.

Föreställningen om ett nytt och tryggt liv raserades för dem alla efter ankomsten till Grekland, då insikten om en annan verklighet träffade dem som ett knytnävslag i magen. ”Det var så svårt, att inse att det inte var över. Vi trodde att vi skulle bli fria här, men vad kan vi göra? Ingenting”, förklarade Hamid för mig under ett samtal där vi talade om förväntningar och idéer angående emigration från hemlandet. ”We escaped Afghanistan, just

to be in prison in Greece”, fortsätter han. Hamid suckar tungt och skakar sakta på huvudet med blicken fokuserad på en punkt långt framför sig. ”It is so hard, so hard”, viskar han tyst. Många menade också att Grekland var värre än Afghanistan, i det förstånd att deras liv i Aten var svårare än vardagen i hemlandet på grund av den upplevda fångenskapen.

ATT ÄNDÅ INTE VILJA ÅTERVÄNDA

Även om många studier med fokus på tvångsmigration visar att flyktingar drömmer om att en dag kunna återvända till hemlandet (Eastmond, 2007), är det fel att anta att detta gäller alla flyktinggrupper. För majoriteten av alla afghaner jag mötte under mina månader i Aten var ett liv i Afghanistan inte ett framtida alternativ. Man kan säga att det fanns en generell motvilja bland dem att i framtiden bo och leva i Afghanistan, även då ordet motvilja egentligen inte är en helt korrekt framställning då detta implicerar en möjlighet som man inte vill ha. Snarare existerar inte en tro på att det någon gång skulle kunna bli en möjlighet att skapa ett liv där, så att innebörden av att vända tillbaka för mina informanter enbart blev att återse en oförbättrad situation. De svarade bestämt nej då jag frågade om de kunde tänka sig att återvända till hemlandet. Inte ens om situationen förbättras? försökte jag vidare. Detta scenario var för de flesta så realistiskt att de inte ens i tanken kunde överväga möjligheten. ”It’s just not possible to have a life there” sa de till mig, utan att vilja utveckla detta mera. Jag antar att det berodde på att de inte ville återuppliva hemska minnen, samtidigt som de inte trodde att jag till fullo skulle förstå vad de menade oavsett. ”You cant have a life in Afghanistan. You dont understand how it is” sa många. Detta hade de antagligen rätt i, eftersom jag i kraft av att vara född i ett demokratiskt västligt land, aldrig själv upplevt förföljelse, krig eller våld på lik linje med dem. Hamid gjorde dock ett försök i att få mig att förstå hur han och alla i hans situation tänkte angående detta, och sade följande; ”The situation in Afghanistan will never be better. That’s how it is and everyone knows it. Someone said that the only way to save our country is to drop an atombomb in the center so that everything would just disappear”. Jag frågade honom om han personligen höll med om detta, och efter en stunds tystnad skrattar han till och svara “Yes”. Han tänker efter för att kunna sätta ord på sina känslor, innan han säger;

There is just no hope. Maybe if all the people who lives there died with the land something new could be built. But it´s just a thought you know. It will never happen. I will never go back there, so there is no point of ever thinking of the possibility to return.

Detta uttalande fångar enligt mig in tankarna hos dem alla, utan att de faktiskt med ord uttryckte det så som Hamid gjorde. Med tanke på Afghanistans långa historia av våld och fattigdom (se sidan 5), är det kanske förståeligt att människor som inte upplevt någonting annat i livet, förlorar tron på att en förbättring kan bli verklighet. Ett par av mina informanter gick så långt att de faktiskt sa att de hellre skulle dö än återvända till Afghanistan, och några menade att en tvångsreturnering innebar att sändas i döden. Detta var ett känsligt ämne som ofta undveks, och som jag därför inte valde att gräva djupare i. Dock var det uppenbart att själva rädslan var äkta hos många. Jag tänker att var och en hade sin egen speciella anledning, i tillägg till viljan att få ett bättre liv än de såg sig kunna få i Afghanistan. Det är möjligt att ekonomiska skulder kan ha en roll i detta, då flerparten av de afghanska flyktingarna lånat stora summor för att kunna finansiera resan till Europa. Pengar som de förväntas betala tillbaka snarast genom arbete i västvärlden. En betydande faktor kan också vara heder, då det är möjligt att många såg det som ett misslyckande att vända tillbaka. I mitt arbete som förmyndare för ensamkommande minderåriga asylsökande har jag uppmärksammat att många flyktingungdomar som söker uppehållstillstånd i Norge uppges under asylintervju hos Utenriks departementet (UDI) att de flytt på grund av en förbjuden kärlekshistoria, vilket enligt många länders kulturella regler innebär att dra vanära över och hela familjen. Heder har en kollektiv dimension, som innebär att den enes skam blir allas skam, och att vanheder därför kan drabba fler än personen i fokus (Wikan, 2008:13). I sådana situationer är det inte ovanligt att rädsla för den egna familjen är grunden till flykt. Viktigt för mig är inte att gå till botten med de faktiska grunderna, då omständigheterna runt flykt är komplexa. Poängen är det faktum att majoriteten av mina informanter såg ett återvändande som ett otänkbart scenario.

FÄNGELSE

UPPLEVELSEN AV GREKLAND SOM FÄNGELSE

Då alla flyktingar jag samtalade med under mitt fältarbete förr eller senare på eget initiativ gjorde liknelser mellan Grekland och ett fängelse, eller mellan sin egen situation och fångars, visste jag tidigt att detta var någonting jag var tvungen att gå djupare in i. Metaforer är någonting som belyser likhet genom hänvisning till olikhet, och pekar på en överensstämmelse mellan två åtskilda företeelser (Fangen, 2010:218). Redan under min första dag i Aten, då jag inte hade spenderat mer än ett par timmar i Victoria Square, kom en afghansk man fram till mig och närmast skrek ut detta. Han var den första flykting jag talade med, och hans engelska ordförråd var ytterst begränsat. Han slog frustrerat ut med armarna då han förstod att jag intresserade mig för flyktingar, och ropade högt till mig och till alla andra som kunde höra honom. ”This is not Europe. This is prison”. Han hade en påtaglig desperation över sig, och paniken i hans blick var märkbart synlig. ”I’m in prison here. We all are”, upprepade han högt flera gånger. Denne man var en av de få personer jag mötte som faktiskt uppvisade någon form av okontrollerbar ångest inför mig. Senare förstod jag att detta inte var helt accepterat, då en annan man ursäktade den första för hans beteende och försökte bortförklara hans utagerande med att han inte var helt frisk. Antagligen hade detta att göra med afghanska kulturella regler, som denne man genom sitt beteende bröt. Maskulinitet är hos islamister sammanlänkat till emotionell kontroll (Ewing Pratt, 2008:12). Detta var ett starkt första möte med flyktingmiljön i Aten, men lika väl ett ärligt sådant. Metaforen ”prison” upprepades i olika sammanhang oräkneliga gånger av mina informanter under fältarbetets gång, och även om det oftast sades på ett sakligare och mer sansat sätt, så var innebörden den samma. De Afghanska flyktingarna upplevde Grekland som ett fängelse, där de nationala gränserna representerade fängelsets murar och polisen fängelsets väktare.

I en globaliserad värld blir människor mer sårbara eftersom villkor för deras existens inte längre blir skapade lokalt, och därför inte kan kontrolleras (Eriksen, 2008:152). Detta är tillfället i förhållande till mina informanters påverkningskraft på de europeiska lagar och regler som sätter många av ramarna för deras liv. Människor som upplever att villkoren för

deras lokala liv definieras på andra platser, på en abstrakt ”global nivå” får en subjektiv känsla av osäkerhet och avmakt (Eriksen, 2008:152). Detta var realiteten för de afghanska flyktingarna i Aten, som både upplevde rädsla och maktlöshet.

Viktigt i metaforen fängelse är momentet av orättvisa, att flyktingarna spärras inne mot sin vilja, och att de inte hade gjort sig förtjänta av fångenskapen och den nedvärderande behandlingen som detta medför. ”Jag är inte kriminell. Jag har aldrig gjort någonting olagligt i hela mitt liv. Det var först då jag kom hit som jag blivit stämplad som förbrytare”, sa en av mina informanter. En annan sa: ”Folk ser på flyktingar och tänker att de är kriminella och förstör för samhället. Men det är samhället som förstör för oss, och dess lagar som gör oss kriminella”. Situationen påminner om det som inom rättsapparaten kallas Justismord. Justismord är en betäckning som används när en person blir dömd i rätten för en förbrytelse han eller hon inte har begått. Det starka uttrycket *mord* pekar på den kriminella handling det är att bidra till att en oskyldig människa blir dömd och frihetsberövad. Det säger också om hur hemsk upplevelsen av att utsättas för justismord är, och för att det inte ska kunna ske finns rättsliga principer för att förhindra detta nedfällt i både den Europeiska människorättskonventionen och FNs konvention om civila och politiska rättigheter³⁰. Att vara inspärrad i fängelset, så som mina informanter uttryckte att de upplevde sig vara, är alltså en enorm psykisk belastning. Tron på att det inte är ett permanent tillstånd, att de inom en förhoppningsvis snar framtid kommer sig ut, är betydande för den mentala överlevnaden. Att inte förlora hoppet är antagligen det viktigaste av allt.

Metaforer kan ge forskaren viktig guidning under analysarbetet, och antropologen måste ta hänsyn till de bredare diskurser och kulturella uttryck genom vilka de involverade personerna ger mening och strukturer till vad de upplever (Eastmond, 1997). Det generella användandet av ”prison” som metafor för Grekland bland de afghanska flyktingarna gav mig insikt i deras syn på den situation de befinner sig i. I upplevelsen av att vara i fängelse är också förhållande till omvärlden central. Flyktingar behandlas illa av bland annat polis, rasist- och fascistgrupper, och upplever att lokala greker ser ned på dem, vilket i många tillfällen också är sant. De måste dock uppföra sig exemplariskt för att inte få ytterligare problem, och vara hövliga mot personer som egentligen inte förtjänar deras respekt. Mina informanter upplevde det som oerhört kränkande att tvingas visa respekt och lyda personer som i deras ögon inte

---

³⁰ Artikel 6.2 och artikel 14.2

gjorde någonting annat än att trampa på dem. ”De spottar på mig. Och jag måste le tillbaka”, sa en informant till mig med ett plågat och hårt ansiktsuttryck. Med ”de” syftade han vid detta tillfälle på de anställda vid Atens polisdepartement.

Under en intervju med en afghansk flyktingfamilj som inte talade engelska, fick jag tolkningshjälp av Abozar, vilken jag tidigare omnämnt som portvakt. Han var nog med att innebörden av det som sades framgick tydligt, och att jag verkligen skulle förstå vad dem jag intervjuade menade. Därför gav han mig ofta också sina egna tankar, metaforer och upplevelser för att vara säker på att jag skulle ta till mig informationen på rätt sätt. Detta var jag tacksam för, då hans egna ytterligare förklaringar ofta blev ett bevis på att jag redan från början förstått vad de ville få fram. Då vi kom in på temat Grekland som fängelse och familjens försök och planer på att ta sig ut ur landet, började han efter att ha översatt det familjen sade, att berätta om en egen upplevelse i förhållande till detta. Abozar är en småbarnsfar som själv har försökt att ta sig ut ur landet vid flera tillfällen tillsammans med sin familj.

När jag blev kom tillbaka till Grekland efter att ha försökt ta mig över till Makedonien, så satt jag två nätter i en cell på en polisstation. Poliserna sa: ”varför kommer ni hit, det finns ingenting här för er, inga arbeten. Ingen vill ha er här, dra härifrån!”. Jag svarade dem ”Ni vill inte ha oss här, vi vill inte stanna. Varför låter ni oss då inte gå?”

Grekland är ett stort fängelse för oss, men det verkar som om inte ens de grekiska poliserna förstår det.

Abozar säger den sista meningen med en knappt märkbar hänfullhet, men som jag ändå registrerar. Han suckar därefter tungt. ”Det är så svårt att förstå”, säger han och skakar på huvudet. Abozar är en lugn och sansad person, som aldrig visar aggression eller ilska. Han fortsätter att tala med uppgiven stämma, medan den afghanska familjen som antagligen inte förstår mycket av det han säger, ändå har blickarna fokuserade på honom när han talar.

De gör allt för att få oss att må dåligt här, för att vi inte ska vilja stanna. Men sen ges ingen möjlighet att på laglig väg lämna landet. Och när vi försöker på olagligt sätt, så gör de allt de kan för att stoppa oss. Och när de stoppat oss så straffar de oss för att vi försökte.

Han tystnar en stund, och ger mig en menande blick. ”This is Greece”, konstaterar han med ett svagt leende som inte på något sätt visar glädje utan enbart uppgivenhet. Den afghanska

familjen nickar instämmande, och mannen upprepar det Abozar just sagt. ”This is Greece”, säger även han. ”Yes”, svarar jag och förstår precis vad han menar. Han syftar på asylsystemet, på politiken, på polisens behandling av flyktingar, på grekers mentalitet, på rasism, på frustration – på allt det han och så många andra flyktingar upplever och känner. Det går upp för mig att jag kommit långt i mitt fältarbete och i min förståelse av afghanernas subjektiva upplevelser av, och synen på, situationen i Grekland. Jag har vid denna tidpunkt varit i Aten i närmare fyra månader, en relativt kort men otroligt givande och lärorik period.

FÅNGENSKAP RELATERAT TILL SJÄLVRESPEKT

Upplevelsen av att fysiskt vara fast i Grekland är flerdimensionell, och grundar sig delvis i att de europeiska lagarna och konventionerna, som tidigare nämnt, inte tillåter personer utan visum eller europeiskt pass att resa in eller ut ur Europas länder. Flyktingarna är helt konkret fysiskt fastlåsta inom Greklands gränser, någonting som de menar inte skulle vara så farligt om de gavs möjligheten att skapa ett liv där, vilka för majoriteten är en omöjlighet.

Asylsökanden erbjuds inte att delta i språkkurser eller annan sysselsättning, och för dem som inte behärskar det grekiska språket är arbetsmarknaden mycket begränsad. Ett alternativ är att i sällsynta tillfällen tjäna pengar som en så kallad ”worker”. Det innebär att arbetslösa personer tidigt i gryningen måste infinna sig på en speciell plats, dit arbetsgivare kommer om de behöver extra arbetskraft, och plockar ut de personer de anser bäst lämpade för arbetet som ska utföras. Det kan handla om dagsinsatser eller anställning i lite längre perioder, men som oftast inte mer än några dagar. Mirza, som är mellan 30 och 40 år, och min äldsta informant, kom till Grekland redan för elva år sedan. Han sökte redan från början asyl, men har ännu inte fått ett svar på sin ansökan. Han är en av dem som livnär sig som ”worker”, och berättade att han i genomsnitt arbetar en vecka i månaden, och får genom detta precis nog pengar till mat och till hyran för den lägenhet han delar med två andra afghaner.

När jag först kom till Grekland var situationen bättre. Ekonomin var bättre, människorna var bättre. Jag kunde finna arbeten för långa perioder, ibland flera månader i sträck, och klarade mig bra ekonomiskt. Nu är det helt annorlunda. Det går inte att överleva längre. Jag har tur eftersom jag lärt mig att förstå det grekiska språket, annars hade jag antagligen aldrig fått något jobb.

Mirza's boende är genomsnittligt finare än de andra afghanska flyktingarnas boenden. Som hos de andra är rummen näst intill omöblerade, och vi sitter på golvet under vårt samtal. Men det står en riktig säng längs väggen, och i den är ett ordentligt täcke och två kuddar prydligt i hopvikta. Mirza och hans två rumskamrater har det bättre än genomsnittet, det märks tydligt även om hans blick och kroppshållning vittnar om tröttheten de alla delar. Han sitter med korslagda ben, och ryggen ihopsjunken medan vi pratar. ”Jag är trött”, säger han. ”Jag börjar bli gammal, och detta livet börjar bli allt för hårt för mig”.

Majoriteten av flyktingar, oavsett om de sökt asyl och därmed har arbetstillåtelse, eller om de lever i landet som papperslösa, har extrema svårigheter med att finna arbete. När de talar om upplevelsen av att befinna sig i fängelse, nämns också alltid denna aspekt. De afghanska flyktingarna associerar fängelse med alla former av begränsningar, och att inte kunna arbeta och försörja sig själva och sina familjer är en av de mest påtagliga. ”Vi får inte jobba”, säger många. ”Vi behöver ingenting, bara möjlighet att få överleva ekonomiskt”. Detta med att få arbete ligger högt på de afghanska flyktingarnas önskelista, efter att få asyl i ett Nordeuropeiskt land. ”Jag vill inte ha någonting. Bara tillåt mig att stanna och få jobba. Det är allt jag ber om”, sa Hamid sorgset då jag frågade om hans drömmar om framtiden. Så som jag förstod det, handlade denna starka önskan om att få arbete, om mer än att tjäna pengar. Framgång i arbete är relaterat till maskulinitet (Pratt Ewing, 2008:12), och därmed också till heder. Att inte kunna arbeta upplevdes av många som skamfullt, och det påverkade självkänsla och självrespekt.

Heder är ett svårfångat begrepp som Wikan (2008) har försökt kasta ljus över. Hon förklarar att på många västeuropeiska språk, bland annat norska och svenska, användes samma ord – *heder* eller *äre*- för fenomen som i många kulturer åtskiljs genom två olika begrepp. Den turkiska, kurdiska och persiska varianten, som blir aktuell för afghaner, är två hedersbegrepp kallade *Namus* och *Shirif*. Enligt Wikan refererar *Namus* till den ting-liknande hedern, som är en fråga om antingen–eller. *Shirif* däremot, kommer i grader, vilket betyder att det är något man kan ha mer eller mindre av, som exempelvis rang, anseende eller prestige. Begreppet används i den muslimska världen för att beskriva en mans anseende eller rykte i ett samhälle, och är sammanlänkat till mannens självkänsla och självrespekt (Ewing Pratt, 2008:32). Vanheder blir motsatsen till den ting-liknande hedern *Namus*, och skam är vad du får eller upplever när du förlorar *Shirif*, den heder som kommer i grader (Wikan, 2008:12). De afghanska manliga flyktingarna i Aten upplever skam, och inte vanära. En anledning är det

faktum att de inte kan arbeta och försörja sig själva och sina familjer. Just detta, tycks vara väldigt viktigt för dem alla, då det förbinds med manlighet och respekt i egna och andras ögon.

Skammen har också rent konkret att göra med upplevelsen av Grekland som fängelse. Heder och frihet är två sammanvävda begrepp, och idén om individets integritet och okränkbarhet är fundamental i människorättigheterna. Talesätt som ”ett fritt land”, eller ”en fri man” visar hur heder – och värdighet – anses vara något som det liberala, demokratiska samhället ska och måste beskydda (Wikan, 2008:55). Mina informanter upplevde att då blivit berövade sin frihet, hade de samtidigt förlorat sin självrespekt. Att vinna tillbaka denna ansågs viktigt, men samtidigt tycktes mina informanter se perioden i Grekland som ett slags ”undantagstillstånd³¹” vilket betydde att skammen och självrespekten på något sätt kunde uthärdas att trampas på, utan att få samma konsekvenser som det hade fått under andra omständigheter. ”Jag måste bara uthärda detta nu, under den här perioden. Jag gör vad jag måste göra medan jag är här”, sa Nasim till mig med beslutsamhet. En annan informant sa; ”Jag blir arg. Jag känner skam. Men det är bara inom mig. Alla känner detsamma, men vi håller det inom oss. Det är bara just nu”. Intressant är också att då jag frågade en av mina informanter som hade en fru om anledningen till att hon inte kom ut i Victoria Square, så var svaret vid ett tillfälle ”She feel shame”, och vid ett annat tillfälle ”She is afraid”. Min informant tycktes inte se någon speciell skillnad mellan det att vara rädd, och det att känna skam.

RÄDSLOR FÖR ATT LÄMNA VICTORIA SQUARE

Att inte kunna resa ut eller in ur landet, sätter de yttre ramarna för fångenskapen. Men samtidigt är området kring Victoria Square, och för många själva bostaden, på många sätt ett mindre fängelse inuti det stora. Det beror främst på två saker, varav bägge är aspekter av säkerhet, eller snarare osäkerhet. Den första handlar om rädsla för att bli utsatt för fysiskt våld, och den andra om rädsla för att bli arresterad på gatan och fängslad. Den senare tidens ekonomiska nedgång i landet har ökat rasism och främlingsfientlighet hos befolkningen. Många anser att flyktingarna är ett stort problem, och beskyller dem för att försvåra

---

³¹ Undantagstillstånd är ett rättsligt tillstånd där vissa normala lagar och rättigheter upphör att gälla, och vissa myndigheter får utökande befogenheter. Som oftast följer ett undantagstillstånd naturkatastrofer, krig eller liknande omständigheter.

förhållandena för den inhemska befolkningen. Rasistattacker och brutala övergrepp från polis har blivit allt vanligare, och många flyktingar vågar därför inte längre gå utanför dörren. Kvinnor känner sig speciellt rädda, då verken de eller barn skonas från våldshandlingarna. Bottenplaceringen i flyktinghierarkin gör att afghaner är extra utsatta för angrepp från andra flyktinggrupper. Mest rädda uppger de att vara för araber, och då denna grupp håller till i området runt Omonia, går sällan afghanerna dit.

I en bakgård till en evangelistisk kyrka bara ett par minuter från Omonia Square, delar den brittiska prästen Father Malcolm och hans medhjälpare dagligen ut lunchpaket till behövande. Omkring 1200 personer, de flesta flyktingar, kommer dit och står i kö klockan 14.00 för att få mat till sig själva och sina familjer. De flesta är av kyrkans geografiska placering araber, och ytterst få afghanska familjer vågar sig enda hit, även om det endast ligger 20 minuters gångväg bort från Victoria Square. De afghaner som dagligen kommer är de mest desperata, som inte har någon annan möjlighet att införskaffa mat. ”Jag går inte dit längre. Jag blev slagen och rånad utanför kyrkan. De tog min mobil. Jag svälter hellre än att bli överfallen igen”, förklarade Hussein för mig. ”Det är farligt för afghaner runt Omonia. Vi är inte välkomna där. Och det är allt för många poliser på vägen”, sa Hamid när jag frågade om han ville följa med mig till kyrkans matutdelning en dag. Då jag sa att jag skulle gå dit oavsett, så bestämde han sig trots sin oro att visa mig vägen. Hamid och jag gick snabbt, och nästan hela tiden hade han blicken fokuserad på marken framför sig. Vi ett tillfälle passerade vi en grupp av poliser, och jag kunde se hur Hamid stelnade till och stålsatte sig för att eventuellt bli stoppad. Först när vi passerat och inte längre var inom hörbart avstånd, märkte jag hur han andades ut. Hamid hade hållit andan under de minuterna då vi vart i närheten av poliserna.

Ofta såg jag grupper av poliser i full uniform som inkluderar stora skydd för fötter, ben, armar, samt batong, sköld och hjälm, stoppa utländska personer på gatan. Vid ett tillfälle stannade jag upp några meter bort för att kunna observera i detalj vad som skedde, men blev efter endast ett par minuter bortschasad av en polisman under otrevliga höga rop och gester. Från mina noteringar som skevs samma kväll kan följande läsas.

Sex poliser står vid sidan av vägen och ser i papper medan ett par av dem talar i telefonen. Framför dem står fem män med utländska utseende och en kvinna i hijab på rad. De uttrycker undergivenhet med händerna knutna framför sig, nackarna lätt böjda, och blicken strängt fokuserad på marken. Då de blir

tilltalade av polismännen ser de upp med ödmjuk blick. De förstår uppenbart inte vad de grekiska poliserna säger, och kvinnan i hijab skakar skrämt på huvudet och pekar på dokumentet som polismannen fått av henne och som han nu håller i handen. En av poliserna knuffar plötsligt en av de utländska männen i ryggen, och han lyfter händerna framför ansiktet som för att värja eventuella slag.

Detta är flyktingar som stoppats på gatan för att polisen ska kunna kontrollera giltigheten i deras papper. Om dokumenten visar sig gått ut på datum, eller om någon över huvud taget inte har dokument att visa upp, tas dessa personer med till polisstationen. Där blir de kvarhållna på obestämd tid, i allt från några timmar till veckor, under förhållanden som av mina informanter beskrivits som inhumana. ”Det var mörkt, och det var så smutsigt. Jag frågade hur länge jag skulle sitta där, men ingen svarade mig. Jag kände mig som ett djur. När de släppte ut mig kändes det som om jag var inlåst i flera veckor, men det hade bara gått tre dagar”, berättade en informant för mig. Många uppger också att polisen ofta behandlar flyktingar brutalt och nedvärderande under sådana arrester. Det är därför inte konstigt att afghanerna i Victoria Square, håller sig inom det område de anser sig trygga och skyddade från bland annat poliskontroller.

Flyktingar undviker att uppsöka sjukhus, och detta av flera anledningar än de redan nämnda. Att få läkarhjälp kostar pengar, vilket flyktingar i de flesta fall inte har. Athens sjukhus är dessutom ofta underbemannade, vilket gör att du som patient kan få vänta länge om du kommer vid akuta problem och inte på förhand bokat en tid. Detta är ingenting som flyktingar gör, då det endast är i yttersta nödfall som hjälp uppsöks. Hela sjukhusupplevelsen blir också skrämmande av det faktum att ingen tolkningshjälp finns tillgänglig, och därför ges ingen förståelig information. Samtidigt finns också en rädsla för att polis ska blandas in då många saknar papper. Det finns en läkarstation som håller öppet för papperslösa, utan att ställa frågor eller kräva betalning. Denna ligger också i närheten av Omonia Square, vilket enbart av den anledningen gör den svåråtkomlig för afghaner. Läkarstationen drivs av frivillighetsarbetare i kombination med privata donationer. Dock har de inte kapacitet att ta hand om allvarigare skador, och de doktorer och sjuksköterskor som arbetar där upplever ofta att allvarligt sjuka flyktingar väljer att gå hem trots deras rekommendationer om att snarast uppsöka sjukhus. En av de doktorer som sköter kliniken, vars namn är Nikos, berättade för mig hur många flyktingar som är i akut behov av läkarvård vägrar låta sig

remiteras till sjukhus. Han gav mig ett exempel genom att berätta om en episod som inträffat en vecka tidigare. En ung man hade kommit dit med ett infekterat sår i låret, och uppgett att han blivit knivskuren två veckor tidigare, men valt att på egen hand behandla skadan. Dock hade han blivit sämre, och under de sista dagarna hade han plågats av feber och svåra smärtor. Den unga mannen hade en allvarlig infektion och riskerade blodförgiftning, vilket kan ha dödlig utgång om det inte behandlas. ”Jag förklarade situationen, men han sa bara att sjukhuset inte var ett alternativ. Vad kan vi göra? Vi kan inte tvinga någon, vi kan heller inte ta hand om alla som behöver hjälp här”, sa Nikos med trött och uppgiven stämma. Han är en relativt nyutexaminerad läkare, 33 år gammal men en av de mest erfarna på kliniken. Han arbetar frivilligt där ca 10-20 timmar i veckan, och detta i tillägg till hans vanliga anställning på ett av Athens sjukhus. När jag träffar honom har han mörka ringar under ögonen, och röker två cigaretter i snabb följd utanför ingångsdörren till kliniken medan han dricker en kopp kaffe. Han kan inte samtala med mig särskilt länge, han har inte tid. Det sitter en lång kö av patienter i den lilla gången utanför receptionen, lika många är stående ute på gatan. De väntar i tysthet, många ser mycket slitna ut och en kvinna sitter dubbelvikt och grimaserar av smärta. ”Det blir nog en lång dag”, suckar Nikos med en menande blick mot folksamlingen och fimpas den sista cigaretten.

LIKHETSDRAG TILL FÅNGAR

Jag funderade mycket över om liknelsen av Grekland som ett fängelse kunde sägas vara en reell bild eller om det enbart var flyktingarnas idé om hur livet innanför murar kändes. Efter att ha läst studier som fokuserar på livet i fängelser, så har jag insett att många av de flyktingar jag mötte, uppvisade drag som är karakteristiska för fångar. Det gällde som oftast personer som spenderat en längre period i landet, omkring ett halvt år eller mer. Flyktingarna upplevde vardagen som extremt likartad och betydelselös. ”Every day is the same”, sa de till mig. De flesta satt uppe långt in på nätterna och pratade med varandra, spelade kort eller såg på tv. Detta gjorde att de sov halva dagarna, och kom sig oftast inte utanför dörren förrän långt efter lunchtid. De spenderade några timmar i Victoria Square, eller i den närliggande Alexander park, innan de före mörkrets inbrott begav sig tillbaka hem. ”Vi går upp, går till parken, går hem. Så fortsätter det. Plötsligt har det gått en månad, eller ett år. Vi har inget jobb, ingenting att bry oss om. Vi bara överlever i denna vardagen som upprepar sig i det oändliga. Detta är inget liv, detta är som i ett fängelse”, beskrev en av mina informanter

vardagen i Aten för mig. Detta rutinmässiga beteende var lätt att observera, då Victoria Square relativt punktligt runt klockan 13 började fyllas upp av människor. Jag såg de samma personerna varje dag, göra de samma sakerna – eller som med deras ord ”göra ingenting”. De äldre männen spenderade eftermiddagen i parken med att sitta, stå eller gå runt på det begränsade området på ca 100 kvadratmeter. De yngre gjorde det samma, men begav sig också ibland till Alexander park för att spela fotboll eller bara vandra runt. Kvinnor och barn höll sig oftast undan Victoria Square. Under de kallare dagarna stannade de inomhus, men då solen kom fram gick ofta turen till en lekplats för barn i närområdet. Hela deras värld bestod av ett område med en radie på knappt 15 minuters gångväg. Längre än så vågade få sällan gå, och om de någon gång var tvungna att göra detta, till exempel i samband med registrering vid Athens polisdepartement, vid allvarlig sjukdom, eller för att få mat i en kyrka i närheten av Omonia, hade de alltid sällskap av vänner eller familjemedlemmar.

Enligt Galtung (1959) kan fångar känna våldsamt glädje över små variationer i vardagen, och bli väldigt exalterade under kortare stunder. De kan också hålla humöret och energinivån uppe genom tanken på dessa små glädjeämnen ganska länge. Detta beteende var tydligt vid flera tillfällen hos mina informanter. De kunde glädjas oerhört enbart över att få se en afghansk film, gå en tur till en plats de inte förr besökt, eller dricka en öl i parken. Nästan allting som var ett avbrott i deras annars så rutinmässiga och händelselösa vardag sågs på som positivt. Till och med när dessa avbrott varit direkt farliga, kunde de hämta ny energi ur det faktum att någonting utöver det vanliga hade skett. En episod som för utomstående antagligen skulle ses på som fruktansvärt obehaglig, blev av Hamid uppfattad som delvis upplyftande. Efter det misslyckade smuglingsförsöket i skeppet som sjunk, och som var nära att ta hans och många andras liv, var Hamid full av ny energi (Se sidan 37). Det gick att läsa i både hans verbala och kroppsliga språk. Jag påstår inte att det specifikt var timmarna ute på havet som fick denna inverkan på honom, men att det i kombination med att få spendera några dagar på hotell och dessutom få ett nytt giltigt ”vitt kort”, gjorde att denna historia i efterhand uppfattades som lättsammare än vad den egentligen hade varit. Jag är också medveten om att jag personligen blev ett sådant ”avbrotts ämne”, och att de satte pris på mitt sällskap av denna anledning. Jag upplevde att de önskade hjälpa mig, ofta genom att erbjuda sin tolkningshjälp eller genom att ta mig med till bekanta, enbart för att detta blev ett friskt inslag i vardagen. När jag tackade för hjälpen, sades detta också några gånger rent ut. ”Nej, det är vi som ska tacka för att du ville följa med. Vi hade antagligen inte gjort detta utan dig,

då hade vi bara suttit hemma och stirrat i väggen eller på varandra”, sa Ali då jag uttryck min glädje över att ha blivit inviterad till en utflykt till Areopagus Hill. Senare kunde de tänka tillbaka och prata om vad de upplevt. ”En sådan här sandwich fick jag då vi var på det där cafeet som man får gratis kaffe på”, eller ”kommer ni ihåg när Omid ringde till traffickern och låtsades att han var polisen?” är typiska exempel på hur dessa små variationer återupptogs i samtal för att kunna behålla glädjen över dem länge (se också sidan 81).

FÄNGELSETS MÖJLIGGÖRANDE ASPEKT

I metaforen fängelse ligger också en möjliggörande aspekt. ”Prison” representerade fångenskap, men det representerade också hopp. Även om murarna verkar oändligt höga och ogenomträngliga, så existerar det sprickor att klättra igenom, eller stegar att ta sig över med. Vakter kan smygas förbi, inget säkerhetssystem är helt felfritt då det innehåller mänskliga komponenter. ”Det finns sätt. Det bara måste finnas det. Om andra har klarat att ta sig här ifrån, så kan jag också klara det”, sa Hamid beslutsamt till mig. ”Jag vet bara inte hur det ska gå till”, lade han tyst till och suckade. De allra flesta har försökt flera gånger utan att lyckas, och för varje misslyckande blir det svårare att se positivt på livet och behålla hopp om framtiden. Men vetskapen om att möjligheten existerar, även om den är liten och svår att realisera, är nog för att försöka på nytt. Alla vet om någon som genomfört en ”escape”, som mina informanter omtalade en smuggling ut ur Grekland. Alla kan berätta om vällyckade smugglingsförsök och solskenshistorier som slutar med asyl, trygghet, och ett nytt liv i ett bättre lämpat europeiskt land. Genom att fokusera på framtiden, på det önskade scenariot, håller de hoppet och sig själva uppe.

LIMBO

ETT TILLSTÅND AV LIMBO

Mentalt så befinner sig de afghanska flyktingarna i Aten i en situation som kan liknas vid ett stadium av limbo. Limbo är enligt äldre, numera inaktuell, teologi en del av dödsriket som var ett tillstånd mellan himmel och helvete³². För begreppet i förhållande till mina informanter ligger två dimensioner. Dels är flyktingarna rent konkret i vad som kan beskrivas som ”ingenmansland³³” utan tillhörighet, och utan rättigheter. De får inte asyl i Grekland, samtidigt som de inte tillåts resa vidare upp i Europa. Många flyktingar lever i Grekland utan att någonsin finnas i något register. De syns på gatan, men på pappret så existerar de inte. Och när de försvinner så är det ingen förutom möjligtvis familjemedlemmar som saknar eller tar upp sökandet efter dem. Flera av mina informanter berättade för mig att de gått till polisen för att få hjälp att finna personer som försvunnit, och att de då antingen blivit ignorerade, hånade eller fått beskedet att det inte finns någonting myndigheterna kan bistå med (Se sidan 57).

Den andra dimensionen av limbo är subjektets egen upplevelse av att vara i detta tillstånd. Becker (1997) har funnit att en mental period av limbo oundvikligen följer ett avbrott i livet. De afghanska flyktingarna i Aten kan sägas ha upplevt minst två avbrott i denna betydelse, vilket det första kom långt innan ankomsten till Grekland, med den förvärrade situationen i hemlandet. Tiden för detta avbrott kan sägas vara då de tvingades lämna sitt hemland, sina närstående och det liv de levde och kände till. Många av mina informanter har spenderat lång tid på flykt, och flera av dem har levt i månader eller år i Pakistan eller Iran som papperslösa innan de tog sig vidare mot Europa. De befann sig alltså redan innan den nuvarande

---

³²Limbo (på latin *limbus*, som betyder ”gräns och utkant”). Dante Aligheri skrev om limbo i det allegoriska eposet *La Divina Commedia*, *Den gudomliga komedin*, i början på 1300-talet. I den strukturerar han helvetet i nio cirklar eller kretsar, djupare ner allt eftersom antalet syndare blir mindre men synden är allt grövre och straffet följaktligen värre. Limbo är den första kretsen.

³³ På latin *terra nullius*, som är ett markområde ingen brukar eller har kontroll över. Det kan till exempel avse området mellan de stridande parterna vid en militär front.

livssituationen i ett stadium av limbo, och innan ankomsten till Grekland delade de flesta tron på att ett bättre liv i trygghet var att vänta. Denna tanke skapade ordning i det avbrutna livet, och nytt framtidshopp gjorde situationen uthärdlig. Vid insikt om realiteten för flyktingar i Grekland, upplevde många ett avbrott på nytt då de insåg att ”resan inte var över”, som en av mina informanter uttryckte det. ”Jag trodde aldrig att det skulle pågå så här länge. Jag trodde att det skulle vara över när vi nådde Europa, men nu verkar det som om det aldrig kommer att ta slut”, sa samma person vid ett annat tillfälle. Detta kan beskrivas som att kastas tillbaka i limbo, när de egentligen hade sett framför sig att denna fas äntligen var över. Det kan förklara varför många också upplever att livet i Grekland är värre än tidigare perioder som de gått igenom efter att ha lämnat hemlandet. När detta är sagt kan det spekuleras i om flyktingar som sökt asyl i Grekland och lyckats ta sig vidare till ett andra Europeiskt land, var på de senare returnerats enligt Dublinkonventionen tillbaka till Grekland, upplever ett tredje avbrott. Jag mötte flera människor som gått igenom detta, men vill inte gå vidare in på om vad ett sådant tredje avbrott eventuellt har betytt för dem, då det skulle bli en diskussion om grader eller nivåer av limbo.

Eftersom många flyktingar i Grekland blir ofrivilligt varande i landet i många månader eller till och med år, kan perioden av limbo bli väldigt lång. Att befinna sig i limbo under så pass lång tid efter att ha upplevt ett avbrott i livet är dock inte ovanligt (Becker, 1997:123), men upplevelsen av tillståndet tycktes bli svårare för mina informanter ju längre tid de spenderade i landet. Detta var lätt att se, då de som befunnit sig längst i Grekland visade på större apati än de nyare ankomna. I Victoria Square var det för mig relativt enkelt att objektivt peka ut de som just anlänt, och de som antagligen vart i staden under längre perioder. ”Veteranerna”, som jag och en av mina informanter med varm humor kallade de som befunnit sig längre än 6 månader i Grekland, satt ofta tysta vid sidan av varandra, utan att prata eller tyckas registrera omvärlden under långa stunder. Ibland kunde jag få associationer till zombie-filmer jag sett som barn, då många hade ett uttryckslost ansikte och ihålig blick. När de rörde sig eller svarade på tilltal, skedde detta närmast som på automatik, utan entusiasm. Detta gällde så klart inte alla, då vissa personer hade en inneboende styrka mer kraftfull än andras. Många barn, och de personer som inte vart särskilt länge i Aten, hade ibland mycket energi. Det kunde verka som om de i kortare perioder nästintill lyckades glömma var de befann sig. Men ingen kunde glömma helt. Bekymmerslöst beteende och glädje var som oftast kortvarig, förr eller senare återkom oron. Jag kunde se barn som den ena stunden sprang omkring och lekte

med varandra, skrattande och skrikande, varpå de i nästa stund satt håglösa vid sidan och tittade på. Jag kunde se ungdomar som leende och högljutt diskuterade med varandra, varpå de plötsligt lämnade gruppen och satte sig ensamma i tystnad.

I ett avbrutet liv är de tre viktigaste elementen själva avbrottet, perioden av limbo, och en period av omorganisering av livet (Becker, 1997:2). Detta kan jämföras med Van Genneps (1960) tredelning av *Rites de passage*³⁴ som består av separationsfasen, liminalfasen och inkorporeringsfasen. Perioden av limbo har många likheter med liminalfasen, i det subjekten i bägge situationer befinner sig i vad Turner (1967) omnämnde som ”betwixt and between”. Liminala personer är strukturellt osynliga, de har fallit ur ramarna för klassificering. De är verken en sak eller en annan, verken här eller där, vilket kan förklara oro, ångest och förvirring. De blir av denna anledning någonting som anses farligt eller smittsamt, de blir med Douglas (1966) ord ”matter out of place”. Detta kan vara en av förklaringarna till den hållning som många lokala greker har ovanför flyktingar. Ofta är det så att det man inte känner till eller förstår, känner man osäkerhet eller rädsla inför. Ordet främlingsfientlighet visar på just detta, att vara fientlig mot det som är främmande. Turner menar att liminalfasen delvis är ett reflektionsstadium, en period där man får möjlighet att pröva andra sätt att vara, utforska nya identiteter som inte vart tillåtna tidigare i livet. Den omvandlingsbara aspekten blir i detta sammanhang därför kanske lika viktig som osäkerhetsaspekten.

OMSKAPNING AV IDENTITET

I limbo, precis som under liminalfasen, reflekterar människor ofta över sin identitet. De ställer frågor vid sociala roller, och vid att överge dessa roller. Det beror på att ett avbrott i livet sätter begränsningar, och drabbade människor söker därför efter någonting nytt att förankra sin identitet i (Becker, 1997:125). Mina informanter uttryckte ofta öppet funderingar över sin person, men dessa funderingar var som oftast inte formulerade som frågor direkt till mig då de inte förväntade sig att få något svar. Det handlade snarare om att ”tänka högt”. De ställde frågor rätt ut i luften, till sig själva, och till världen runt omkring. Om jag hade något vettigt att komma med i förhållande till vad de sa, var mina inslag alltid välkomna. Men som oftast höll jag mig tyst, och väntade på att få höra resonemangen eller de eventuella konklusionerna som de själva kom med. Ofta handlade tankarna kring identitet om hur de

---

³⁴ Definnieras som ”riter som följer med varje ändring av plats, tillstånd, social ställning, och ålder” (Van Gennep, 1960)

skulle agera och bete sig för att få till en förändring, för att ta sig vidare i livet och/eller ur sin nuvarande situation. I sällsynta tillfällen blev dessa dilemman framställda till mig direkt, oftast i situationer där de själva helt enkelt inte kunde komma fram till ett beslut, då alternativen antingen var för många, för farliga, eller för få (Se sidan 36).

En dag när jag satt med Nasim, en ung man i början av tjugooåren, på ett café i solen och drack en öl eftersom han själv insisterat på detta val av dryck, byttes samtalet från en skämtsam stämning och vardagligt obekymrat prat, till att plötsligt handla om hans osäkerhet inför framtiden. Till skillnad från många andra afghanska unga män, har Nasim spenderat en stor del av sin ungdom i Europa eftersom han kom till landet redan 2005. Han har därför inte den samma avståndstagande hållning som andra muslimska män några gånger hade till mig som kvinna. Han är inte rädd för att se mig in i ögonen då han pratar, och drar sig inte för att tala fritt ur hjärtat och säga emot när han menar att jag har fel. Han behandlade mig som en likaställd, och jag försökte behandla honom på samma sätt. Jag hade precis berättat för honom om ett problem jag hade, och han hade gett mig sina tankar på detta och försökt hjälpa mig att komma fram till en lösning. Plötsligt lyfte han blicken och såg mig rakt i ögonen. ”Jag tänker så mycket”, sa han. När jag inte gav honom respons på detta, utan enbart såg frågande på honom för att han skulle fortsätta, talade han vidare.

Vad ska jag göra? Ska jag försöka ta mig med färja från Patras? En vän som jag kom med till Grekland försökte, och han dog. Ska jag bara stanna här? Jag skulle ju kunna det egentligen eftersom jag kan tala grekiska... Nej, jag kan inte stanna. Men jag vill verkligen inte ta färjan. Det är så riskfyllt. Ska jag försöka ta mig till Sverige? Det är så långt.

Fångar kan få en försvagad verklighetsuppfattning, och därför börja tvivla på sitt eget bedömningsämne (Galtung, 1959:101), vilket Nasim och många andra i likhet med honom tydligt visade för mig genom sin osäkerhet inför att ta beslut. Nasim har i alla år sedan ankomsten till Grekland väntat på visum, men ännu inte fått ett definitivt svar, och har sedan ett par år tillbaka gett upp hoppet om att någonsin få det. ”Jag har vart här i sex år nu. Sex år av mitt liv helt bortkastat för ingenting”, lade han irriterat till. Människor som befunnit sig i limbo under så lång tid, börjar ofta omkonstruera sina biografier för att det som uppfattas som ett sammanhangslöst liv, ska återfå någon form av ordning (Becker, 1997:125). I den om självet är i limbo under en process som Becker (1997) beskriver som ”revision eller

redigering”. Jag fick inte många bevis på just detta, då jag inte visste om det som berättades för mig redan var ”redigerat” eller inte. Dock var det många tillfällen då jag fick konkreta uttalanden som visade en osäkerhet inför den egna personen och förtiden.

Jag vet inte vem jag är längre. När jag ser mig i spegeln så känner jag inte igen den där pojken som möter min blick. Förut, i Afghanistan, gick jag till gymmet varje dag. Och nu, ja... det kan jag inte göra längre. Jag börjar blir tjock. Och jag går inte till mosquen heller. Men jag tänker på mig själv som muslim. Vissa säger att du måste gå till mosquen varje dag för att bara en god muslim. Jag kan inte säga att jag är en god person. Men jag vet vad som är rätt och vad som är fel. Jag skulle aldrig stjäla från mina vänner, nej. Inte som den där afghanen Nimro³⁵ gjorde. Nej, det skulle jag inte. Kanske är det han som inte är en muslim.

Detta är en av många liknande konversationer som Hamid hade delvis med sig själv, och delvis med mig då vi inte var i närheten av andra människor. Han sade detta tankfullt, men samtidigt frustrerat. Ofta vid möten då han tog upp funderingar som detta, rökte han även fler cigaretter än vanligt, och det var också tydligt att någonting plågade honom även om han inte rent konkret berättade exakt vad.

LIMBO´S MÖJLIGÖRANDE ASPEKT

Limbometaforen har gjort att kvinnor och män har kunnat starta den långsamma och smärtsamma processen av att återställa en känsla av ordning, och en känsla av att det finns en framtid. Det beror på att de genom att se perioden av oordning och missnöje som temporär, har kunnat uthärda känslan av avbrott (Becker, 1997). Mina informanter använde inte själva limbometaforen, utan omtalade som sagt sin upplevelse av situationen som ”fängelse”. Dock har denna samma betydning, i det att man drar en klar gräns mellan det som sker här och nu, och det ”riktiga” livet. Fängelsemetaforen gör att de afghanska flyktingarna kan skilja mellan det att vara i fängelse (den nuvarande situationen) och att komma ut ur fängelset (framtiden) varpå livet ska återgå till det normala. Den samma funktionen har limbometaforen då den gör att man skiljer mellan perioden av limbo, och den framtid där ordning blir återställd och livet

³⁵ En afghans som hade en moneorder shop, och tog emot många hundra tusen kronor från afghaner för att överföra dessa till Italien. Han infriade aldrig sitt löfte, utan försvann spårlöst med alla pengar, och blev därmed samtalsämne nummer 1 under en period i Victoria square.

startar på nytt (Becker, 1997:120). För att orka med påfrestningen som upplevelsen av fångenskap och limbo innebär, försöker de afghanska flyktingarna hela tiden att återskapa utveckling och kontinuitet i livet. Det görs genom ett konstant fokus på att ta sig ut ur landet, till ett annat europeiskt land där asylsystemet är mer rättvist och deras chanser till permanent uppehållstillstånd är större. Detta beteende har dokumenterats förr av Valentine och Knudsen (1995) i förhållande till vietnamesiska flyktingar boende på flyktingförläggning. I den ovissa situationen som livet på flyktingförläggning innebär, försökte människorna i fokus att skapa kontinuitet genom fokus på framtiden.

SKRATT OCH HUMOR

SKRATT OCH HUMOR SOM MENTAL ÖVERLEVNADSSTRATEGI

De flesta Afghanska flyktingar jag mötte under mina månader i Aten visade upp en lugn och sansad fasad. De brusade väldigt sällan upp, i betydningen att de inte på ett okontrollerbart sätt uttryckte ilska eller frustration. Det var dock uppenbart att de under ytan kämpade mot djup ångest och oro över den nuvarande situationen, och inför framtiden. Detta kunde jag tydligt se i deras kroppsspråk, reaktioner och ansiktsuttryck, men också genom hur de talade, och vad de talade om. De få som öppet visade sina känslor, var alltid någon som vart länge i landet, vars pengar hade tagit slut och därmed förlorat allt hopp om att kunna ta sig vidare till ett nytt land och en ny start. Jag imponerades ofta av mina informanternas styrka och mod, då jag i min position som antropolog när som helst hade möjlighet att lämna Grekland och ändå i perioder hade svårt att psykiskt handskas med misären runt omkring mig. Trots att jag befann mig i en miljö där människors liv otvivelaktigt var oerhört svårt, hörde jag ofta skratt, och jag såg ofta människor le. Till en början trodde jag att detta behärskade och ofta glada beteende var någonting de uppvisade endast i min närvaro, men insåg snart att så inte var fallet. Då jag besökte informanter i deras bostäder eller mötte de utomhus talade de ofta på farsi till varandra och skrattade mycket utan att jag förstod åt vad, även om de ofta förklarade för att inkludera mig. Det kan ligga mer bakom skratt än vad man först kan tro (Goldstein, 2003), och det blev det efterhand tydligt för mig att det också gjorde.

De afghanska flyktingarna var ofta håglösa, och klagade ibland över en konstant trötthetskänsla. Men trots detta tycktes de på något oförklarligt sätt alltid ha energi till ett skämt eller ett leende. Viktigt är här att ha i baktanke att mina informanter är relativt unga, och att detta beteende därför inte behöver vara giltigt för andra åldersgrupper. Ungdomarna hade ibland ett behov för att "komma bort" från verkligheten, och att få känna sig som andra i sin egen ålder. Att för en stund få låtsas som om inga bekymmer finns, även om dessa stunder inte varade länge, hjälpte dem i att uthärda den ångest och oro som de alla kände inför situationen och framtiden. Genom att skratta och skämta tog de avstånd från hopplöshet och sorg. Därför var det flera som undvek Victoria Square, och i stället gick till den närliggande

Alexander park. I parkens östra del är vegetationen tät, och om man tar sig igenom träden och buskarna uppför en liten kulle, kommer man till en undangömd gammal basketplan där fotbollsmatcher spelas varje dag. Längs den ena sidan av planen finns platser att sitta på för den som inte orkar delta i spelet. Här spenderar många unga män och pojkar de soligare dagarna, avskärmade från resten av omvärlden och påminnelsen om vardagens realitet. Här skrattades det mer än i Victoria Square, och här hade de mer positiv energi. På planen fick de också utlopp för undantryckt frustration, då de fick skrika, svettas och sparka bollen hårt. Jag frågade Hamid en gång varför han som oftast inte ville stanna i Victoria Square, utan i de flesta fall önskade gå direkt till Alexander park då vi möttes. Han svarade lite vagt, och hade svårt att formulera vad han tänkte och kände. ”Jag orkar bara inte vara där. Det är känslan. Alla Afghaner som bara går omkring eller sitter ner. Alla som bara klagar. Det är så tungt. Jag måste få skratta”, sa han. Jag förstod vad han menade, för ibland, och då särskilt under dagar med sämre väder, var stämningen och synen av alla rastlösa och/eller håglösa flyktingar oerhört sorglig.

Jag ser skratt och humor som en medveten, men också delvis omedveten, mental överlevnadsstrategi. Många gånger var skämtande genomtänkt, men många gånger tycktes det också komma väldigt naturligt. Jag har en teori om att skratt och humor som mental överlevnadsstrategi blivit inlemmade i deras personligheter, på samma sätt som vanor och rutiner kan bli det. Skämtandet ser jag som något som också kommit att bli en inbyggd försvarsmekanism, som triggas så fort ångesten blir för påtaglig, och hjälper till att tränga bort negativa tankar och känslor. Min tanke om detta beteende är att då de tvingat sig själva under lång tid att ha roligt och skratta trots att det egentligen inte finns så mycket att skratta och ha roligt åt, så glömmet de efter en tid till viss del vad äkta glädje är och hur det känns att vara glad på riktigt. De utvecklar en förmåga att se humor där de inte sett detta förr, och att skämta om saker och händelse som de i en tryggare tillvaro kanske skulle ha behandlat seriöst.

ATT FÅ KÄNNA SIG NORMAL

En vårdag under min fjärde vecka i Aten satt jag och Hamid på den bänk i Alexander Park som vi vid den tidpunkten hade börjat tänka på och omtala som ”vår egen”. Eftersom vi aldrig visste helt vart vi skulle gå, då Hamid i de flesta tillfällen inte ville sitta i Victoria

Square eller stanna inomhus, och då han var rädd för att vistas utanför området på grund av rädsla för polis, var våra möjligheter begränsade. Utan att planera det i förväg styrde vi som oftast stegen mot den samma bänken. Vi brukade köpa med någonting att dricka i den lilla kiosken utanför ingången till Alexander park, och ofta ville Hamid ha någonting som inte funnits i Afghanistan, och som man kunde se andra personer i vår ålder dricka eller äta i Aten. Trots att Hamids religion förbjuder alkoholintag, hade han efter ankomsten till Grekland druckit öl vid ett flertal gånger utan att verka se detta som ett allvarligt brott mot Islam. Muslimska män har efter en tid i västliga länder ofta setts adoptera vissa kulturella drag som i hemlandet varit oförenliga med deras tro (Ewing Prett, 2008).

Den här dagen sken solen och jag betalade för varsin Amstell och en påse jordnötter innan Hamid hann insistera på att få spendera, vilket han alltid ville göra trots att jag visste att hans besparingar snart var slut. Efter att ha suttit på bänken en stund ringde Hamids mobiltelefon, och jag kunde urskilja orden ”Amstell” och ”Alexander park” bland det för mig nästintill oförståeliga afghanska språket. Det dröjde bara ett par minuter innan Ali och Omid dök upp med varsin öl och ytterligare en påse nötter. För de människor som passerade måste vi ha sett ut som vilka ungdomar som helst, som roade sig i parken en vacker februaridag. Antagligen såg vi glada och avslappnade ut, för trots omständigheterna var det så vi kände oss. Hamid talade ofta i efterhand om denna dag, som enligt honom hade vart ”en av de bästa dagarna i Aten”. Vid flera senare tillfällen relaterade han någonting vi talade om eller gjorde, till vad vi talat om eller gjort då. ”Kommer du ihåg när Omid snubblade på stenen den där gången då vi satt tillsammans i Alexander park?”, sa han en gång då vi såg en kvinna ramla på andra sidan gatan. Det var tydligt att minnet gjorde honom glad. Men även om vi skrattade när vi satt där i parken, och hade det bra i varandras sällskap, så var många av de samtalsämnen som kom upp inte på något sätt roliga eller underhållande. Killarna berättade för mig om sitt hemland, och hur det hade vart att växa upp under de hemska omständigheter som vart realiteten under och efter Talibanstyrets fall. Jag fasades över några av de förhållanden, som under deras barndom hade vart ett vanligt inslag i vardagen. Ali berättade bland annat om hur ett hus på hans gata hade träffats av en missil, och att han dagen därpå hittat en avsliten barn-arm på väg till skolan. Men i mellan de fruktansvärda historier och minnen som de berättade, kom ett upplyftande skämt som gjorde att samtalet höll sig på en relativ lättsam, och för dem kontrollerbar nivå. Dock blev de tre unga männen tysta vid ett par tillfällen, då de själva tänkte över vad som just berättats med plågade ansiktsuttryck. Hamid avbröt en sådan tystnad

genom att säga någonting på farsi som Omid skrattar lite åt. Även Ali börjar fnissa och säger någonting tillbaka som får alla tre att skratta ännu mer. ”I think Omid is drunk”, säger Ali på knackig engelska för att inkludera mig i skämtet, och samtalsämnet byts omedelbart mot historier om personer de känt som druckit för mycket alkohol och gjort pinsamma saker i berusat tillstånd.

Detta är ett typiskt exempel på hur samhandling kunde se ut. Det visar hur mina informanter skakar av sig ledsamheten innan den går för långt, och byter fokus för att hålla sinnesstämningen på en uthärdlig nivå. Det visar också hur mycket det betyder för ungdomar i deras situation att ibland få göra någonting som får dem att känna sig normala och fria. Som att dricka en öl i parken och skratta tillsammans med vänner.

ATT UNDVIKA TÅRAR

Även om mina informanter försökte fokusera på framtiden och tänka positivt, fanns alltid en uppgivenhet närvarande. De drog ofta djupa och tunga suckar, och med andetag var det som om all livsenergi och glädje försvann ut. Vid ett flertal tillfällen var jag säker på att personen jag var tillsammans med skulle börja gråta, men innan tårarna kom ryckte denne alltid upp sig och sade någonting roligt eller berättade en historia som fick oss båda att börja skratta. Endast vid ett tillfälle såg jag en person fälla tårar. Personen i fråga, vars namn är Taher, hade nyligen förlorat sitt barn på ett väldigt tragiskt sätt, och han kunde inte kontrollera sina känslor då han berättade om detta. Närvarande var också Abozar, som så många andra gånger hjälpte mig som tolk. Historien om det förlorade barnet skakade även honom, och hans röst darrade då han översatte vad som sades. Abozar kämpade själv för att inte låta sig bli allt för påverkad, och personligen kunde jag inte göra annat än att låta tårarna rinna även om jag på alla sätt försökte förhindra detta. Taher reste sig snabbt från golvet då han inte kunde hejda tårarna, och lämnade fort rummet. Jag hörde hur han snöt sig där utanför, och hur han drog djupa och hackande andetag. Han dröjde några minuter innan han samlat sig, och kom tillbaka in till oss. Under dessa minuter hann Abozar berätta tre skämt för mig, och fått oss båda att skratta. Avbrottet med humor kom som en räddning, och när Taher kom tillbaka var stämningen inte på långa vägar lika laddad som när han gick. Det gjorde att han orkade fortsätta sin historia, och även om han inte sade någonting, så tror jag

att han uppskattade att Abozar lyckats få ny energi till rummet eftersom han såg på honom med lättad och tacksam blick.

Med tiden började jag själv känna på mig då det var dags att avbryta funderingar eller situationer med humorinslag, och spelade alltid med då dessa avbrott kom även om det några gånger blev vad jag vill kalla för ”nöd skämt”. Jag syftar då på skämt som inte är relaterade till det pågående samtalet, eller att försöka finna någonting i närheten att skratta åt som ingen egentligen anser roligt, men som alla ändå skrattar åt bara för skrattets egen skull. ”Se på den där duvan. Det ser ut som om han har gått vilse, han går bara runt och runt”, kunde någon säga varpå alla började titta på fågeln och påpeka hur rolig eller löjlig den såg ut. Hamid och jag behöll som oftast en skämtsam ton mellan varandra, något jag registrerade att han även gjorde med sina vänner och andra personer vi mötte. Även om vi varje dag förr eller senare kom att tala om seriösa eller obehagliga teman, aktade vi oss noga för att hålla kvar vid ett sådant samtalsämne för länge. Jag lärde mig när det var dags att bryta av med ett skämt eller en ironisk kommentar, och såg hur tacksam Hamid blev när ett sådant avbrott kom på mitt initiativ (Se sidan 40).

Att gråta var någonting man bara inte gjorde, och mina informanter tycktes ha den idén om att tårar inte tjänade någonting till och bara skulle göra situationen värre. Negativa känslor eller sorg var något som inte tilläts komma fram, och anledningen till detta illustreras på ett träffande sätt i följande uttalande av Ali, en 24 årig ensamkommande afghansk flykting.

Jag gråter aldrig, du vet. Det kan jag bara inte. Även om jag skulle vilja så kan jag inte. För jag vet att om jag skulle gråta, så skulle jag aldrig kunna sluta. Jag skulle gråta ett hav. Och jag måste ha fokus. Jag måste tänka klart. Så jag gråter aldrig, och jag tycker heller inte om när andra gråter. Jag vet inte vad jag ska göra då. Jag bli så ledsen då. Det blir som det där spelet du vet. När en bricka faller på en annan, och den på ytterligare en osv. Domino heter det.

En annan aspekt av detta beteende kan grunda sig i den afghanska kulturen, och synen på maskulinitet inom islamistiska samhällen. Som tidigare nämnt är det karakteristiskt för en man att ha kontroll över sina känslor. Därför kan det ha upplevts som extra viktigt att hålla tårarna tillbaka, och speciellt inför andra.

ATT SKRATTA ÅT HEMSKA UPPLEVELSER

Mina informanter kunde ofta skratta åt saker, som egentligen kan anses inte borde skrattas åt. Det kunde handla om direkt otrevliga saker, eller om sorgliga eller hemska händelser och upplevelser. En informant berättade för mig hur han och en kompis ett par veckor tidigare gått förbi Attiki park³⁶, och att de då blivit slagna och hotade med kniv av fascister³⁷. Min informant hade fått jeansen uppskurna, men bara ett ytligt sår i benet. När jag frågade om motivationen bak dådet fick jag ett hjärtligt skratt till svar. ”Åh, det vet jag inte. Vi hade inte gjort någonting”. Han förklarade roat att han inte längre vågar gå ut på natten. ”Man kan ju bli dödad”, sa han med ett stort leende. Om jag inte förstätt innebörden i hans ord, kunde han lika gärna just berättat att han fått gratis kaka på gatan, och att man kan bli tjock av att äta för mycket. Samma informant berättade en dag för mig om sina tankar i förhållande till den grekiska polisen.

Flyktingar behandlas som djur i fängelser, de får dålig mat och vakterna skriker åt dem. Vissa fängelser är sämre än andra. I ett fängelse i en annan stad fick man 5,77 euro om dagen som de sa skulle räcka till tre mål mat. Det är inte möjligt. Jag var så hungrig. Men en annan gång var det ännu värre. Jag blev stoppad av polisen på gatan i Aten och eftersom jag inte hade giltiga papper tog de mig med till stasjonen och sen till fängelset. Där fick vi endast två brödskivor med lite smör på om dagen. Det var så hemskt. Alla fångar placerades i samma cell oavsett vilket brott de anklagades för. Dom som har begått grova våldshandlingar satt tillsammans med personer som egentligen inte gjort någonting. Personer som mig och andra flyktingar. Jag fick ingen information om hur länge jag skulle vara inlåst, men det beror på att polisen inte bryr sig om oss. Afghaner har det värst, polisen i Aten säger att om man ser en Afghan så ska man slå ner honom. Åh, jag är så rädd för polisen.

Han avslutar sin historia med att skratta och skaka på huvudet som om det faktum att han ”är så rädd för polisen” är väldigt lustigt. Ofta skrattades det åt förhållanden som för mig tycktes allt annat än humoristiska. Mina informanter kunde många gånger skämta om situationen de befann sig i, men även då de talade om tidigare erfarenheter, om hemlandet och om resan till

---

³⁶ Ett närliggande område där många fascist- och rasistgrupper har samlingslokaler, och där många immigranter har blivit utsatta för brutala och våldsamma angrepp.

³⁷ Då mina informanter talar om fascister, kan det mycket väl handla om rasister utan tro på den fascistiska ideologin. Fascister användes av många som ett samlingsnamn för främlingsfientliga grupper som genom brutalitet uttryckte sin inställning mot immigranter.

Europa blandades allvaret i historien med ironiska inslag. Detta fenomen beskriver Goldstein (2003). I likhet med de afghanska flyktingarna i Aten, kämpar invånarna i Rio de Janeiros fattigaste delar för att hålla sin ilska och förtvivlan under kontroll, genom att bland annat skratta åt det outhärdliga lidandet, sjukdomarna, kaoset, orättvisorna och våldet. Ibland kunde informanter erkänna för mig att en viss episod vart fruktansvärd eller skrämmande, några lät mig också veta i förtroende att de led av mardrömmar eller fysiska smärtor till följd av vad de upplevt. Men sådant sades som oftast i en neutral ton på ett sakligt sätt, och i de flesta fall följde också en humoristisk kommentar för att lätta upp stämningen och byta samtalsämne. Även om jag såg mycket apati bland de afghanska flyktingarna i Victoria Square, så var denna tydligast bland personer som satt för sig själva i tysthet. I samhandling med andra upplevde jag att leenden och skratt var regeln som de flesta försökte leva efter.

Att skratta var en försvarsmekanism, och humor en mental överlevnadsstrategi. Att tillåta sig själv att gråta eller bli depressiv, var att erkänna det hopplösa i situationen. Och att erkänna hopplösheten var detsamma som att ge upp. Att avbryta samtal eller tankar innan de blev för tunga eller svårhanterliga genom skratt, gjordes ständigt. Ett exempel är då Hamid berättade för mig om det misslyckade smuglingsförsöket, och vi gjorde ”humor-pauser” för att det inte skulle bli allt för påfrestande för honom att tänka tillbaka på upplevelsen (Se sidan 39).

EN FORM AV MOTSTÅND

Humor, skratt och ironi användes också som ett vapen mot den kränkande och våldsamma behandling som de afghanska flyktingarna utsätts för av bland annat vissa greker, rasister, fascister, poliser och andra tjänstemän. Tydligast var detta i hur mina informanter gjorde narr av grekiska institutioner och offentligt ansatta som de tvingades ha att göra med i vardagen och inom asylsystemet. De hånade också poliser, och talade om dessa på ett nedvärderande sätt. Detta skedde alltid då det enbart var likasinnade närvarande, som delade åsikterna och synen på systemet. Inför personer i position att utöva makt över flyktingar, i de flesta fall polisen, uppvisades alltid ödmjukhet och respekt. Humor är ett sätt att utmana makt, och är en av formerna för olydnad (Goldstein, 2003:5). Det blir en form av motstånd, vad Reed-Danahay (1996) kallar *Everyday resistance*. Hon syftar på en form av motstånd som inte tar en total och högst organiserad form av uppror, utan en vad Foucault (1978) beskrev som en

”mobil och flyktig form av motstånd”. Reed-Danahay använder detta begreppet i förhållande till hur familjer på den franska landsbygden gör motstånd mot statlig makt genom vardagliga, offormella metoder. De afghanska flyktingarna gjorde detsamma, och deras metod blev en sorts hållning och attityd gentemot den utövande makten. Följande är en beskrivning av ett möte med mina informanter Nasim och Reza, två unga afghanska män i tjugoårsåldern, som ger ett gott exempel på hur denna hållning och attityd uttrycktes.

”All officeworkers are idiots”, fnysir Nasim samtidigt som han himlar med ögonen och skrattar torrt. Han sitter mitt emot mig i en soffa hemma hos en bekant, och lutar sig tillbaka mot stolens ryggstöd med armarna i kors. Han utstrålar en självsäkerhet som jag sällan ser hos afghanska ungdomar i hans situation. De många djupa ärrn på hans vänstra kind talar om tidigare smärtsamma upplevelser. Upplevelser som jag har förstått att han helst inte vill tala om, och som han har sagt att han försöker glömma. Reza som sitter vid hans sida är lite mer beskeden, och låter som oftast Nasim tala först. Det grundar sig delvis i att Reza inte behärskar det engelska språket lika bra som sin vän, men också på att han som person är mer tillbakadragen. Bägge skiljer sig ut från mängden av afghanska ungdomar, då de till skillnad från de flesta andra gjort ett uppriktigt försök med att söka asyl och skapa ett liv och en framtid i Grekland. De kom till landet i 2005, respektive 2007, och berättar för mig om den första tiden i Aten, och hånar samtidigt det grekiska asylsystemet, och tjänstemännen som i deras och andra flyktingars ögon representerar detta system. Denna historia berättar Nasim för mig med ironisk ton, medan Reza nickar och grimaserar instämmande under tiden, trots att vi alla tre vet att upplevelsen egentligen inte var särskilt rolig.

När jag kom till Aten och ville söka asyl så var jag först tvungen att skaffa mig en adress, så säger *lagen*. Den adressen ska man gå och registrera hos polisen för att kunna gå vidare med asylprocessen. Och du vet, man måste vänta i flera timmar innan man får komma in. Det är så lång kö. Många kommer i gryningen eller till och med dagen före och väntar hela natten. Det är väldigt frustrerande. Man känner sig lite som ett djur. Men vi måste alltid vara trevliga mot dem. Vi kan aldrig bli arga för att vi blir illa behandlade, aldrig klaga. Om det gällde dig kanske dem skulle säga ”förlåt, vi beklagar obehaget med allt väntande” och sådana saker. Men det skulle de aldrig säga till en afghan. De som arbetar där kan inte göra sitt jobb effektivt. Man undrar ju vad de har för problem egentligen. Någonting är fel.

Nasim säger det sista med höjda ögonbryn och pekar menande mot sitt huvud för att få mig att förstå att han visst vet vad som är fel med dem. Reza och jag skrattar medhållande. Med ord och kroppsspråk förlöjligade Nasim och Reza, och delvis även jag, personer som sitter i maktposition i förhållande till dem. Jag vet mycket väl att inte Nasim, Reza eller någon annan egentligen tycker att det är komiskt att tvingas stå timvis i kö för att gå igenom procedurer som de själva inte ser någon poäng i. Att bli behandlade som ”djur” är en nedvärderande och förödmjukande upplevelse. Att vänta i kö på detta sätt både underordnar och lugnar ner de väntande genom att dessa saknar direkt kontroll, samtidigt som den auktoritet som kontrollerar en yttre disciplin kan skjuta upp det hela till sin egen tillfredsställelse (Lund, 2001:17). Genom att göra narr av denna auktoritet, tar de ett tydligt avstånd från att erkänna denna makt som rättmässig. Vad de indirekt vill säga med denna attityd är: ”Polisen [eller andra auktoriteter] tror att de har makt över mig och att jag respekterar dem. Men det har de inte, och det gör jag inte. Jag skrattar åt dem bakom deras rygg. Jag ser ner på dem”. Detta är min formulering och tolkning, men som jag senare fick bekräftad stämde av en informant. Reza kommer med ett inspel i Nasims historia.

Det var likadant för mig. Första gången sa de att jag skulle komma tillbaka om en vecka. När jag kom igen efter en vecka sa de att jag skulle komma på nytt om tre dagar. När jag gjorde det så sa de att han som behandlade min sak var på semester och skulle komma tillbaka om två veckor. Då jag kom tillbaka ännu en gång sa de att de tappat bort telefonnumret till den polis som gett mig mitt röda kort. Men sen till slut fick jag registrera min adress. Det tog *bara* två månader.

Han lägger extra tryck på ordet *bara*, varpå vi alla tre fnysar i samförstånd. Reza och Nasim är inte de första som förklarar upplevelsen av att besöka polisdepartementet för mig, och jag har själv sett desperationen och kaoset utanför byggnaden. Jag nämner för dem att jag varit där, och Nasim ser på mig med allvar i blicken. Han ger mig ett matt leende och säger: ”Ja, då vet du. Då vet du hur det är”.

De afghanska flyktingarna aktade sig för att säga någonting dumt om den grekiska befolkningen. När jag frågade om generell rasism eller främlingsfientlighet från lokalbornas sida, fick jag som oftast en axelryckning eller ett vagt formulerat svar. Men lokalbefolkningen tycktes i många ögon skrämmande, av den anledning att ”det är ju deras land”, som mina informanter förklarade. De afghanska flyktingarna behandlade därför greker med ironi, vilket gjorde känslan av oro och underläge mer lätthanterligt. Till exempel

använde mina informanter grekiska ord och fraser som de tyckte hördes roliga eller idiotiska ut. De härmade ofta den stereotypiska greken och skrattade ofta åt deras sätt att vara och prata på. Ordet ”Daxi”, som på grekiska betyder okej, var stadigt använt, och följdes alltid av ett leende eller ett litet skratt. Denna form av hållning hade mina informanter även gentemot traffickers, som många gånger själva var afghaner. Anledningen till motståndet var den makt som traffickers hade över flyktingar, och som de många gånger missbrukade. De omtalades som oseriösa, inkompetenta eller egoistiska, samt gjordes ofta narr av i historier om smugglingsförsök (se sidan 38).

SKAPANDET AV SOCIALITET

Latour (2005) menar att vi ska rikta vårt fokus på hur fenomen uppstår, och jag vill här ge utrymme till skrattets betydning för skapandet av socialitet bland de afghanska ungdomarna i Aten. Skratt skapade inte bara socialitet mellan dem själva, men också mellan dem och mig. Det existerade en medvetenhet hos bägge parter i mitt möte med informanter, om att vi inte hade särskilt mycket gemensamt. De kände från början ingen samhörighet med mig, och jag hade svårt att relatera till vad de berättade. Jag försökte att leva mig in i deras situation, jag ville dela deras vardag och lära mig hur världen såg ut sett med deras ögon. Detta blev omöjligt, då det i slutet av dagen alltid kvarstod ett väsentligt faktum. Jag var inte en av dem. Jag kunde när jag ville resa från landet och jag ägde medel och rättigheter som de önskade, men befarade att aldrig få. Jag var enligt dem på toppen av hierarkin, medan de var i botten. Bauman (2006) uttrycker detta på ett träffande sätt; ”En skillnad mellan de som är högt uppe och de som är långt nere, är att de förstnämnda kan resa ifrån de sistnämnda, men inte omvänt” (Bauman, 2006 i Eriksen 2008:126, 127).

I skrattet fann vi någonting vi kunde dela, och detta blev den bro som förenade oss. Humorn var ett plan där vi kunde förstå varandra, där vi var lika. Skratt är ett universellt språk som alla förstår, alla vet att skratt signalerar att någonting är komiskt. Humor säger någonting om vilka vi är, hur vi ser och uppfattar saker och situationer. Att dela humor blir därför på ett plan att dela ett sätt att tänka och vara på. Att förstå den humoristiska undertonen i andras ironi handlar om att bemästra gemensamma kulturella koder, vilket innebär att humor har starkt potential för social integration (Lien, 2001:70). Genom skratt uppstod det mellan mig

och mina informanter det bland andra Wikan (1992) kallar *resonans*, vilket är en förståelse för varandra trots kulturella olikheter. Det handlar om ”att gå bortom orden”, om känslor så väl som tankar (Wikan, 1992:463). Att ha empati och medkänsla är viktigt, och genom att skratta tillsammans med mina informanter visade jag att detta var något jag hade. Då jag inte förstod mycket av det afghanska språket, åtminstone inte till en början, gick mycket av innebörden av konversationer runt omkring mig förlorad. Jag kom efter en tid att lära mig att ”lyssna” på samtalen genom att se på kroppsspråk, ansiktsuttryck, blickar och tonfall. Jag förstod snart att hur, var, när och åt vad man skrattade, sade otroligt mycket även om betydelsen av de uttalade orden inte alltid framgick klart, och att jag på detta vis kunde delta i och vara social utan att behärska det afghanska språket. Resonans framkallar det människor från olika delar av världen kan ha gemensamt, och bygger broar över de sprickor som kultur kan skapa (Wikan, 1992:476).

Humor är någonting grundläggande i personligheten, och skapar gemenskap med likasinnade. Nu måste jag medge att jag inte alltid tyckte att det de afghanska ungdomarna skrattade åt var roligt, men så tyckte de egentligen inte själva det alla gånger heller. Men då de skrattade, skrattade jag. Och när jag skrattade, så skrattade de. Vi skrattade tillsammans åt andra. De skrattade åt mig. Jag skrattade åt dem. Någon menar att antropologen i fältarbete inte ska skratta åt sina informanter om dessa framstår som maktlösa, eller på något sätt är svagare än antropologen själv (Lien, 2001:73), men jag tror att det bland annat var på grund av att jag gjorde detta som de afghanska ungdomarna kände att jag försökte uppträda som om vi var likaställda. Detta var självklart någonting som inte gjordes från första dag, utan en hållning och ett beteende som växte fram i takt med vår vänskap. De hade ett stort behov av att få känna sig som ”normala ungdomar”, och jag vet att några gånger i mitt sällskap var det så de kände sig. På detta sätt infann sig ibland känslan av att vi till trots för att vi inte delade bakgrund, kön, etnicitet, språk, religion med mera, i grunden inte var så olika. Jag blev mer eller mindre accepterad av Hamid och hans vänner. De kom att tycka om mitt sällskap och jag kom att tycka om deras.

Bland afghanerna själva fungerade skratt på samma sätt. Även då de delade samma livssituation och på det sättet förstod varandra, är det viktigt att komma ihåg att flyktingarna i Victoria Square är olika precis på samma sätt som alla svenskar är olika. Bara för att du växt upp i samma land och i deras fall genomgått en likartad, jag väljer här att kalla det resa, så innebär inte det att du kan relatera till, och komma överens med alla. Afghanistan är

dessutom ett land innehållande en rad olika folkgrupper med motsättningar mellan sig. Genom att skämta om de samma sakerna, som till exempel greker, polis eller tjänstemän, drog de en gräns mellan dessa ”andra” och sig själva, och positionerade sig tillsammans utanför den grekiska kulturen och samhället. Med tiden kom jag att göra samma sak, och faktum är att jag också kom att se på greker med samma ironi, och på poliser med samma hat/tragisk-komiska syn som mina informanter gjorde. Skratt skapade samhörighet bland många flyktingar, vilket var otroligt viktigt för de allra flesta. Det ingav styrka och tröst att veta att du inte var ensam, att det fanns vänner och likasinnade runt omkring dig. Speciellt för de ungdomar som flytt utan familj, helt på egen hand. Följande uttalande kommer från Hamid, och är en del av ett samtal om vänner och vänskap.

Jag känner mig ofta väldigt ensam. Jag saknar min mamma, jag saknar min bästa vän. Men jag är väldigt tacksam över att jag har Ali och Omid. Annars skulle jag inte ha någon. Om jag var ensam om kvällarna och inte hade några vänner att tala med skulle jag bli tokig. Kanske skulle jag börja prata med mig själv. Det är nätterna, när alla somnat som är värst. Då är jag helt ensam med alla tankar. Det är så svårt att sova.

Just detta kunde jag förstå, då jag i början av mitt fältarbete själv kände en enorm frustration över att inte kunna dela mina tankar och upplevelser med någon som förstod. Det är självklart inte samma sak, men att relatera till egna erfarenheter gjorde att jag kunde förnimma de känslor mina informanter försökte ge uttryck för. Skrattets betydning för mental överlevnad sker därmed på flera plan. Inte bara i hantering och kontroll av frustration för att undvika att falla i depression, men också genom att skapande av socialitet bland Afghanerna vilket innebär ovärderligt stöd och inger styrka.

TRAFFICKING

FOKUS PÅ ATT TA SIG VIDARE

Jag har tidigare nämnt att de afghanska flyktingarna har ett konstant fokus på att ta sig ut ur landet, eftersom detta gör situationen uthärdlig (Se sidan 78). Detta fokus ger dem tillbaka lite av den självrespekt som de förlorar tillsammans med sina rättigheter då de anländer till Grekland. ”Vi kan inte gå vart vi vill. Vi är fast här och vi kan inte jobba. Vi kan inte ens säga ifrån då vi ser våra närliggande behandlas illa. Men vi kan i alla fall försöka ta oss härifrån”, sa en av mina informanter till mig. Jag kom att förstå att det ständiga talandet om smuggling, berodde på att just detta var bland de få sakerna i de afghanska flyktingarnas liv som de upplevde att de hade ett visst självbestämmande över. Det handlade om agens, om att återta kontroll över sina liv och kunna påverka utgången av de nuvarande omständigheterna. Det var viktigt för mina informanter att de själva var med i kampen om sin framtid, att de inte lämnade sitt öde i någon annans händer. Många uttryckte just detta, men på ett lite egendomligt sätt där de ofta positionerade sig vid sidan av sina egna landsmän. ”Jag är inte som många andra afghaner. Det är typiskt för mitt folk att bara sitta och ha tilltro till Allah, och inte själv kämpa. Folk säger att ”Det är Guds vilja” om det går dåligt i livet. Jag tänker inte så”, förklarade Abozar för mig. Det samma sa flera andra av mina informanter. ”I make my own future, not God”, sa Hamid. ”Det är upp till mig om jag ska komma till Sverige. Jag inbillar mig inte att det plötsligt ska komma fram någon på gatan och säga: ”hej, jag har ett pass här som du kan få, och en gratis biljett till vilket land du vill”, sa Nasim. De lade en stolthet i det faktum att de tagit det stora steget att lämna Afghanistan bakom sig, vilket för dem representerade en vilja och en beslutsamhet som skiljde dem ut från många andra. De hade inte låtit sig stoppas av motgångar, och de skulle heller inte låta sig stoppas nu. Denna styrka var tidvis vacklande, eftersom hopplösheten i den nuvarande situationen inte gick att blunda för. Men jag hörde aldrig talas om någon afghansk flykting som helt ”gett upp” i den förståelse att de slutat försöka ta sig vidare, vänt tillbaka till Afghanistan, eller tagit till så desperata handlingar som självmord, vilket man kan höra att flyktingar i Sverige eller Norge försöker med då de får ett definitivt utvisningsbeslut. Det kan bero på att flyktingar som fått

avslag på sin asylansökan i våra länder, faktiskt inte har något ytterligare alternativ. Men de som befinner sig i Grekland vet att det finns hopp, även om möjligheterna är få och svåråtkomliga. ”Vi afghaner är stenar. Det finns ingenting som någon kan göra mot oss som inte redan har gjort förut. Vi står emot. Vi ger oss aldrig, för vi har inget val”, sa en av mina informanter.

Då de afghanska flyktingarna ser tiden i Aten som en temporär period, gjordes ett medvetet val i att ta avstånd från det grekiska samhället. Trots att många spenderat många månader eller år i landet, var det få som kunde mer än enstaka ord eller fraser på det grekiska språket. Grekland var för dem enbart ett ofrivilligt stopp på vägen till en plats där de tänkte att de skulle få stanna permanent. Ytterst få gjorde ansatser till att etablera sig eller skapa en normal vardag i Aten, också på grund av en vägran att erkänna att detta eventuellt kunde vara slutdestinationen i Europa. I stället för att tala om, och planera vardagen i Aten, så cirkulerade samtalen alltid om hur de skulle göra för att komma sig bort från den. En av mina informanter sa till mig i början av mitt fältarbete, att om jag kunde Afghanskt språk så skulle jag bättre förstå vad som egentligen föregår i Victoria Square.

Det enda folk talar om är trafficking. Vart du än går på torget så hör du samtal som handlar om hur smuglingen ska gå till, vem som är ens nya trafficker, vad det ska kosta, och vilka risker det innebär. Dom frågar varandra: “Did you get a new trafficker? Yes or No. When do you leave? I dont know”. Ingen vet någonting säkert. Alla bara går och väntar på sin trafficker.

Han förklarade detta med ett uppgivet och delvis irriterat tonfall, som om han var trött på mentaliteten och den ständiga diskussionen. Dock gjorde han personligen detsamma, och varje gång vi möttes fick jag uppdateringar i hur hans egna smuglingsförsök hade gått och hur planerna utvecklades. Efter en tid i Aten hade jag lärt mig förstå så pass mycket Farsi, att jag personligen kunde varifiera det han sagt om samtalsämnen i Victoria Square. Jag kände också igen många personer som agerade traffickers, och visste instinktivt om de var i Victoria på ”jobb” eller inte. Som oftast stod de då lite avsides med sina kunder, och höll en lägre samtalsnivå än under oformella möten. De kunde också se sig nervöst omkring, eller plötsligt försvinna raskt därifrån. När jag mötte informanter, oavsett vad vi gjorde eller befann oss, så kom temat trafficking förr eller senare på tal, och alltid på deras eget initiativ. Det var därför uppenbart att detta var någonting som de tänkte mycket på. Efter en tid i fältet insåg jag hur

stor del av deras vardag som utgjordes av planering, diskussion, och förhandling om smuggling med olika traffickers, med flyktingar i samma situation, och med mig.

”YOU CAN NEVER TRUST A TRAFFICKER”

Första gången jag besökte Hamid, Ali och Omid i deras rum, bara tre dagar efter min ankomst till Aten, berättade de att de satt uppe vakna varje natt och väntade på att deras trafficker skulle höra av sig. ”Han sa att han skulle ta oss över till Italien inom tio dagar, och nu har det gått en vecka. Så vi måste vara beredda att åka när som helst”, förklarar Hamid. Han nickar mot rummets hörn där två ryggsäckar står. ”Allt är färdigpackat”, säger han. Ryggsäckarna är små, och innehåller allting de äger och haft med sig hemifrån. Ali förstår vad jag tänker och skrattar lite generat. ”Det är tur att vi inte har så många ägodelar. Annars hade de vart jobbigt att packa ur och packa ihop allting varje dag”, säger han. Jag frågar om de är säkra på att traffickern ska höra av sig, eller om det finns en chans att de väntar förgäves. ”Han kommer att hålla sin del av avtalet eftersom han vill ha pengar”, svarar de. ”Men det kan hända att det tar längre tid än tio dagar”, lägger de till efter ett par sekunders tystnad. De berättar att smuglingen kommer att ske genom att de göms i en lastbil som kommer att köra till hamnstaden Patras, och därefter parkeras på en färja som går till Italien. Eftersom jag är helt ny i denna miljö vid denna tidpunkt frågar jag lite naivt om det inte är farligt med denna typ av smuggling. ”Yes, very”, svarar alla tre sakligt. ”We accept if we die”, säger Hamid lugnt, och Ali nickar sakta. De ser på mig med beslutsamhet. ”Det finns vissa traffickers som får flyktingar att signera ett dokument där traffickerna frånskrivs allt ansvar om personerna i fråga dör under smuglingen. Men vi har inte skrivit under på något sådant”, fortsätter Hamid, varpå alla tre sitter tysta en kort stund. ”Vilken betydelse har ett dokument om vi ändå är döda?”, säger Omid och ser först på sina två vänner och sen på mig. Jag har inget svar på hans fråga. Jag ser hans poäng.

En vecka senare har traffickern fortfarande inte ringt, och killarna börjar bli otåliga. Hamid är uppgiven, det märker jag på hans sätt att lågmälda och fåordiga sätt att tala. ”Kanske i morgon”, säger han och försöker låta hoppfull, men tröttheten i hans röst avslöjar att han börjar tvivla. Dagen därpå är det en helt annan Hamid som möter mig. Han är glad och energisk, och det första han säger till mig är att han fått kontakt med traffickern. ”Vi ringde honom i går, och frågade om det blivit något problem. Han sa då att smuglingen kommer

ske nu i natt, eller senast i morgon natt”. Jag frågar Hamid om han är rädd. ”Nej”, svarar han snabbt med uppriktighet. Det är ingen hemlighet bland de afghanska flyktingarna att den illegala vägen till Italien är mycket farlig. Många som har försökt ta sig dit har inte kommit fram levande, så Hamid vet vad jag syftar på då jag ställer min fråga. ”Jag är inte rädd för döden”, säger han allvarligt. ”Det finns värre saker att vara rädd för”, lägger han till och en skugga drar över hans tidigare så glada ansikte. ”Det enda som skrämmer mig är att blir tagen av polisen i Italien och tvingas till asylansökan där. Då finns inget hopp längre. Om jag blir tagen är det slut. Då kommer jag aldrig ut ur fängelset”, säger Hamid tyst. ”. Vad han menar med detta är att situationen för flyktingar i Italien är nästan lika illa som i Grekland. Skillnaden är att många av de länder som stoppat returnering till Grekland enligt Dublinkonventionen, fortfarande sänder flyktingar tillbaka till Italien. Det innebär att man inte längre har någon möjlighet att söka asyl i ett tredje europeiskt land, då det enda som sker vid ett försök, är en returnering till Italien. Målet är därför inte uppnått efter en lyckad smuggling över Greklands gräns, alla vill och menar att de måste ta sig längre än så. Samtliga av mina informanter vet att gränserna mellan övriga europeiska länder inte är lika hårt bevakade, och att de därför kan ta sig vidare utan hjälp av traffickers bara de kommer ut ur Grekland. Det beror på Schengenavtalet, som har gjort Europas inre gränser lättare att korsa illegalt (Boswell, 2000:5). Många av de flyktingar jag mötte i Aten lyckades senare ta sig nordöver i Europa med buss eller tåg utan att bli stoppade.

Ytterligare en vecka går utan att Hamid, Ali eller Omid kommer sig iväg. När jag möter dem i parken och frågar om detta, säger de bara att de inte vet. Omid och Hamid skakar uppgivet på sina huvuden, och Ali ser tyst ned i backen. ”Traffickern har ringt flera gånger, och varje gång säger han att vi ska åka i natt, eller i morgon natt”, säger Hamid och suckar tungt. Han ser bort från mig, ingen av killarna möter min blick. De är ledsna, det märker jag. Och de försöker att inte visa det för mig. ”It is so hard to wait”, säger Omid tyst. Hamid vänder sig tillbaka mot mig. ”Vi kan inte bli arga heller. Det går inte att diskutera eller kräva någonting av traffickers. Vi måste vara snälla och foga oss, eftersom vi inte kommer oss härifrån utan dem”, säger han en aning frustrerat.

Efter att ännu fler dagar har passerat kommer Hamid fram till mig en dag med ett uppgivet uttryck. ”Vi måste byta trafficker. Det har gått 25 dagar nu och ingenting sker”, säger han och suckar tungt. ”Ali är väldigt stressad. Hans pappa ringer från Afghanistan varje dag och frågar varför han fortfarande är kvar här. Han känner sig väldigt pressad på grund av det”,

fortsätter han sorgset. Ali har, i likhet med många andra av mina informanter, ett ansvar mot familj och bekanta i hemlandet att fortast möjligt få asyl och arbete i ett Europa för att betala tillbaka de pengar han lånat för att ta sig hit. Smuggling är oerhört dyrt, och för att komma fram måste flera olika trafficker betalas. ”Många som är i Afghanistan tror att det är så lätt här. De förstår inte när vi förklarar. De tror att vi ljuger. Alla säger att Europa är rättvist”, förklarar Hamid. Han tänder en cigarett, och fokuserar blicken på någonting lång borta. Vi sitter tysta en stund. Hamid avbryter sina tankar med en djup suck. ”You can never trust a trafficker”, konstaterar han. Detta var första gången jag hörde honom säga dessa ord, men långt ifrån den sista (se sidan 17, och sidan 59).

SMUGGLINGENS ORGANISERING

Under mina 5 månader i Aten mötte jag inte en enda afghanska flykting som önskade stanna i Grekland. Ingen hade tro på att de skulle få möjligheten att starta ett liv där, eller någon gång få asyl. Därför existerade en medvetenhet bland alla om att de förr eller senare måste ta sig vidare för att kunna starta på nytt, eller som jag tidigare uttryckt det – för att komma sig ur limbo. Men på grund av Europeiska restriktioner kan som sagt inte flyktingar på laglig väg ta sig ut ur landet. Boswell menar att trafficking i sig självt är en produkt av dessa restriktioner (2001:26), då den enda möjligheten att komma sig vidare in i Europa är att illegalt smugglas över gränsen. Det är ett projekt som är svårt att genomföra utan att utsätta sig för fara eller bli stoppad av gränspolis. En person eller familj kan i de flesta fall inte på egen hand organisera en sådan smuggling, då den är allt för omfattande och komplicerad. Det krävs att många personer är involverade, som till exempel chaufförer, gränsvakter eller flygplatspersonal. Dessutom behövs ofta dyra och svåråtkomliga hjälpmedel som till exempel bilar, båtar och falska papper. De personer som ordnar detta mot betalning kallas av de afghanska flyktingarna för traffickers, och aktiviteten för trafficking.

Många större traffickingnätverk är hierarkiska, vilket gör det svårt att spåra organisatorerna. De som är i kontakt med kunderna vet oftast inte vem som är överhuvud för aktiviteten (Boswell, 2001:25). Dock är många av de traffickers som afghanerna i Victoria använder sig av ofta flyktingar på lik linje med dem själva. Skillnaden är att de har vart i Grekland under så pass lång tid att de upparbetat sig kunskap och insikt i smugglingssystemet, och fått kontakter inom traffickingmiljön. Kunskapen har de bland annat fått genom egna

misslyckade smugglingsförsök, då de lärt sig vad som gick fel och vad de eventuellt hade kunnat göra för att förhindra detta. De kan också bara av en slump ha mött någon som involverat dem i smuggling, och börjat som medhjälpare till att efter hand ta över hela organiseringen.

En av mina informanter blev erbjuden att arbeta tillsammans med en trafficker efter att ha varit sex månader i Aten. Han hade lärt känna traffickern i Victoria Square, och denne hade senare frågat honom om han ville bli delaktig för att tjäna extra pengar. Hans uppgift skulle bli att samla passagerare till en organiserad smuggling med privat skepp, och för detta skulle han få 100 euro per passagerare. En stor summa för någon som inte har mer än ett par tusen euro i ett sparkapital som dagligen minskar, men än liten summa om man tänker på de mångåriga fängelsestraff som väntar om polisen upptäcker vad man medverkat i. Min informants önskan är att komma sig ut ur Grekland, och han vill egentligen inte arbeta som trafficker, vilket han förklarar för mig med ett trött och uppgivet tonfall.

Jag kanske måste göra detta. Mina pengar börjar ta slut, och om jag inte kommer mig bort väldigt snart så har jag inget annat val. Jag måste tjäna pengar, annars är mina chanser att överleva här och samtidigt ha råd till min egen smuggling omöjligt. Och jag tillåts inte arbeta lagligt om jag inte söker asyl. Och som du vet, det finns inga arbeten för dem som har rött kort heller.

OLIKA SMUGGLINGSALTERNATIV

Det finns flera olika sätt att ta sig ut ur Grekland, och majoriteten av de afghaner jag mötte i Aten hade prövat de flesta alternativen, ibland flera gånger utan att lyckas. Detta var ett starkt orosmoment i mina informanters vardag, och för varje misslyckat smugglingsförsök var det uppenbart att det blev allt svårare att behålla modet och hoppet. Detta sade de rent ut, men jag kunde också med lätthet se den förvärrade ångesten i samband med ännu en besvikelse i förhållande till att ta sig vidare. Sättet Hamid visade sina känslor på då han talade om alla försök han gjort som misslyckats, illustrerar detta tydligt (Se sidan 40). Han påverkades starkt av dessa negativa tankar, och detta var synligt i hans sätt att spänna sin kropp och sucka tungt. Detta var också ett tema som vi undvek att diskutera, och talade hellre om kommande smugglingsförsök. Då de berättade för mig om sina erfarenheter av trafficking, var det för att

belysa vad de gjort och vad de klarat av, och inte för att diskutera det faktum att smugglingen misslyckades.

”Det är bara traffickerns fantasi som sätter gränser”, förklarade en av mina informanter för mig då jag ville veta om organisering av trafficking. Nätverken är högst flexibla, och smugglingsrutan kan ändras snabbt beroende på olika kontrolltilltag (Boswell, 2001:25). Under den tid jag spenderade i Aten fick jag höra om allt ifrån de mest invecklade planer, till rent idiotiska idéer som mina informanter hade blivit erbjudna av olika traffickers. Ett exempel är att en kvinna hade fått ett falskt manligt pass, och hennes 4 åriga barn fått ett pass där åldern var 12. Han som berättade detta för mig himlade med ögonen och småskrattade då han sade detta. ”Oh my god, traffickers are so stupid sometimes”. Två av mina informanter, vars smuggling genomfördes utan komplikationer, berättade hur den skulle gå till ett par dagar innan genomförandet.

Vi kommer att ligga gömda bakom chaufförens säte, i stället för i lastutrymmet. Han har fått väldigt mycket pengar på att ta oss med, men tullkontrollörerna tittar nästan aldrig där. Chauffören ska köra lastbilen från Thessaloiniki till Patras, vidare upp på en färja som går över till Italien, och så kör han sedan vidare hela vägen till Rom. Resan beräknas ta sammanlagt 60 timmar. Det är dyrt, 4500 euro per person.

Att på ett eller annat sätt fraktas över till Italien på en av de många färjorna som går från hamnstaden Patras, är det vanligaste alternativet. Dock är kustvakterna medvetna om vad som föregår, och gör kontroller av lasten ombord på båtarna. Många flyktingar som inte hittas innan avgång från Grekland, återfinns döda av den italienska polisen väl framme efter resan. Ofta handlar det om människor som avlidit till följd av syrebrist i trånga utrymmen, av köld i frysrum, eller av vattenbrist och/eller värmeslag i stekheta containers under sommarmånaderna. Traffickers kan också organisera smuggling av större grupper i privata båtar, i likhet med det Hamid berättade om (Se sidan 35), vilket av många flyktingar anses vara det absolut mest riskfyllda.

En annan gräns som många försöker korsa är den mellan Grekland och Makedonien. Detta uppges som oftast ske genom att först transporteras med bil till en plats i närheten av gränsen, varpå flyktingarna sedan tillsammans eller utan traffickern går till fots i många timmar för att komma sig in i Makedonien. Flera har berättat om denna vandring, som under vinterhalvåret är extremt påfrestande och i flera fall skett utan mat och vatten, i snö, kyla och hård vind.

Gemensamt för alla dessa alternativ är att de kostar stora summor pengar. Kostnaden varierar normalt mellan 3000 och 5000 euro, men kan i vissa tillfällen vara ännu dyrare. Priset stiger med säkerheten, vilket har en tredimensionell betydning. Det handlar om hur säkert det är att smuglingen över gränsen från Grekland till ett annat land ska lyckas, det handlar om flyktingarnas fysiska säkerhet under smuglingen, och det handlar om hur vida de riskerar att bli arresterade i ett annat land på väg till sin slutdestination och returnerade till Grekland. Det betyder att smuggling med privat skepp till Italien är billigast, eftersom denna typ av smuggling ofta misslyckas, samtidigt som det är mycket farligt, och man dessutom riskerar att tas av polisen innan man hunnit ta sig vidare. Har man däremot ett falskt pass och en flygbiljett från Aten direkt till Sverige, är detta säkrast på alla tre plan, och därför också det dyraste alternativet. Normalt organiserar trafficker bara smuglingen ut ur Grekland, och som oftast till ett av de gränsande länderna. Därifrån får flyktingarna på egen hand ta sig vidare norrut i Europa, och som oftast är planen Skandinavien då alla har hört om dessa länders humana flyktingpolitik. Dock är det relativt få av de försökande som kommer enda dit. Av de informanter som efter många försök äntligen lyckades ta sig ut ur Grekland och hade som dröm att få asyl i Norge eller Sverige, blev majoriteten stoppade i Tyskland, och väntar nu på att få sina asylskäl utredda där.

Anledningen till det höga priset, som för en afghansk person motsvarar flera årslöner, är korruptionen inom traffickingsystemet, där inte bara huvudorganisatörerna ska ha pengar. Varje mellanhand måste också betalas stora summor för delaktighet i operationen. Mellanhänder är alla som på ett eller annat sätt är involverade i smuglingen. ”Ju fler som är medvetna om smuglingen under vägen, desto större chans är det att smuglingen ska lyckas”, förklarade en informant som var insatt i trafficking. Mitt ansiktsuttryck måste ha avslöjat att jag inte helt förstod vad han menade, för han fortsatte strax sin förklaring efter att ha kastat en blick på mig och mitt notatblock.

Om en lastbilschaufför vet om att han har passagerare gömda i bagageutrymmet, kommer han att göra allt för att undgå att fordonet genomsöks vid gränsen. Om en person som arbetar vid passkontrollen på en flygplats vet att någon med ett visst namn kommer att visa fram ett falskt pass vid gaten, kan hon kanske låta denna passera om hon får tillräckligt mycket betalt.

Han sa detta som om han talade om vilken som helst logisk arbetsfördelning, och inte alls en aktivitet som enligt lagen är strängt förbjudet och hårt straffbar. Han berättade också att det blivit enklare att involvera greker den senaste tiden, eftersom den finansiella krisen har gjort många människor desperata efter en extra inkomst. Hur mycket olika mellanhänder betalas beror på graden av deras delaktighet och hur riskabel denna delaktighet är. Hamid berättade i samband med sin beskrivning av det misslyckade smuglingsförsöket med privat skepp, att han och alla de andra passagerarna först samlats på en gård (Se sidan 38). Ägaren av denna gård hade varit en pakistanier, och denne hade fått omkring 100 euro per person för att gömma dem där under några timmar.

AVSLUTNING

KONKLUTION

De afghanska flyktingarnas subjektiva upplevelser av situationen i Aten sammanfattas med den betydning de lägger i metaforen ”fängelse”. Frustration, orättvisa, ångest, maktlöshet, oro och rädsla karakteriserar fängelseupplevelsen. Men samtidigt existerar också hopp om framtiden och ett bättre liv.

De olika mentala överlevnadsstrategierna handlar alla om kontroll. De afghanska flyktingarna befinner sig i en situation där de på de flesta plan är maktlösa och underställda auktoriteter och lagar. De upplever att de själva inte har någon påverkningskraft eller möjlighet att få sina röster hörda i den position de innehar som asylsökande eller papperslösa i Aten, vilken upplevs som utan rättigheter och nedtryckande. Genom narrativstrategi, att se perioden som temporär, fokus på att ta sig vidare, och genom skratt och humor återtar de någon form av kontroll över sitt eget liv och sin framtid. Genom narrativstrategi kan de framställa sig själva så som de önskar att andra ska se dem, och som de vill och behöver se sig själva. Genom skratt och humor hålls de negativa känslorna och tankarna som alltid finns närvarande under kontrollerbara former, och genom att se tiden i Grekland som temporär blir den uthärdlig. Genom ett ständigt fokus på att ta sig ut ur Grekland återtar de sin självbestämmanderätt, och kontrollen över hur och vart de ska leva. Dessa mentala överlevnadsstrategier gör att de kan behålla hoppet, i vad som kan beskrivas som en hopplös verklighet.

TANKAR ATT TA MED SIG VIDARE

Jag är inte den första som säger att konventioner, avtal och regler borde omformuleras eller bearbetas för att en rättvis ansvarsfördelning i förhållande till asylsökanden ska kunna bli verklighet i Europa. Det handlar om rättvisa mellan unionsmedlemstaterna, men framför allt handlar det om rättvisa i förhållande till de människor som flyktingpolitiken berör personligen – flyktingarna själva. Det är på tiden att rättningslinjer lagas som fungerar i praktiken, och inte bara verkar logiska i skriven formulering. Jag menar att antropologer kan

vara behjälpliga i skapandet av en ny och förbättrad ordning, eftersom vi har förmågan att undersöka hur beslut på makronivå blir en upplevd realitet på mikronivå. Jag sitter inte på några svar, och vill heller inte påstå att jag gör det. Problemet är allt för omfattande för att jag ska kunna komma med klart formulerade förslag. Dock är det viktigt att vi inte blundar för verkligheten, och belyser situationen så att den inte glöms eller bortprioriteras.

LITTERATURLISTA

-
- Aakvaag, C. Gunnar (2008): *Moderne Sosiologiske Teori*. Abstrakt Forlag. Oslo.
- Aas, Katja Franco (2007): *Globalization and Crime*. Sage. London
- Almklov, Grytten Petter (2008): <<Deltakelse og Refleksjon. Praksis og Tekst>> I: *Norsk Antropologisk Tidsskrift. Volume 19, Number 1*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Bauman, Zygmunt (2006): *Globaliseringens menneskelige konsekvenser*. Vidarforlaget. Oslo
- Becker, Gay (1997): *Disrupted Lives. How People Create Meaning in a Chaotic World*. University of California Press. London.
- Boswell, Christina (2000): <<Total Failur>> I: *The World Today. Volume 56, Number 8*. Royal Institute of International Affairs. UK.
- Boswell, Christina (2001): <<Trafficking migrants. Desparate measures>> I: *The World Today. Volume 57, Number 11*. Royal Institute of International Affairs. UK.
- Boswell, Christina (2003): <<The External Dimension of EU immigration and Asylum Policy>> I: *International Affairs, 79, 3*. Royal Institute of International Affairs. UK.
- Boswell, Christina (2005): *Migration in Europé*. Report for UN Global commission on Migration.
- Brekke Jan-Paul, Aarset Five Monica, Andnæs Kristian, Lidén Hilde (2010): *Invandring og flult til Norge. En kunnskapsfjennomgang 1990-2009*. Institutt for Samfunnsforskning. Oslo

- Broch, Harald Beyer (1996): *The Battle of Ålo, 1996. A descriptive Analysis of a Confrontation Between Greenpeace Activists and Norwegian Minke-Whalers*. Unipub AS. Oslo.
- Carrier, G. James. Miller, Daniel: <<*From Private Virtue to Public Vice*>> I: Moore, Henrietta (1999): *Anthropological Theory Today*. Polity Press. Cambridge.
- Daniel, E. Valentine. Knudsen, John Chr. Edt (1995): *Mistrusting Refugees*. University of California Press. London.
- De Munck, Victor (2009): *Research Design and Methods for Studying Cultures*. Rowman and Littlefield Publishers, Inc. USA.
- Douglas, Mary (1966): *Purity and Danger*. Routledge & Kegan Paul. London
- Dublinförordningen* (även Dublin II-förordningen, som ersatte 1990 års Dublinkonventionen) (2003).
- Eastmond, Marita (2007):<<*Stories as Lived Experience: Narratives in Forced Migration Research*>> I *Journal of Refugee Studies*. Volume 20, Number 2. Oxford University Press.
- Edwards, B. David (1996): *Heroes of the Age: Moral fault lines on the Afghan frontier*. University of California Press.
- Eriksen, T-H (2008): *Globalisering. Åtta nøkkelbegreper*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Ewing Pratt, Katherine (2008): *Stolen Honor. Stigmatizing Muslim Men in Berlin*. Stanford University Press. California.
- Fangen, Katrine (2010): *Deltaende observasjon, 2. Utgave*. Fagbokforlaget. Bergen.

Flyktingkonventionen (även kallad Genèvekonventionen eller mer formellt 1951 års konvention om flyktingars rättsliga ställning) (1951), samt tilläggsprotokollet (1967).

FNs konvention om civila och politiska rättigheter (FN-traktat baserat på FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna vid medborgerliga rättigheter) (1976).

Foucault, Michel (1978): *The History of Sexuality. Volume 1: An Introduction*. Trans. R. Hurley. Pantheon Books. New York.

Friedman, Jonathan (1994): *Cultural Identity & Global Process*. SAGE Publications.

Galtung, Johan (1959): *Fengsels samfunnet. Et forsök på analyse*. Universitetsforlaget. Oslo

Goldstein, M. Donna (2003): *Laughter out of place. Race, class, violence, and sexuality in a Rio shantytown*. University of California Press. London.

Lakoff, George & Johnson, Mark (1980): *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.

Latour, Bruno (2005): *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press. New York.

Law, John. Moser, Ingunn (2010): *Context and Culling*.

www.heterogeneities.net/publications/LawMoser2010ContextsCulling.pdf

Lien, Marianne E (2001): <<*Latter og troverdighet. Om antropologi i hjemlige egne*>> I: *Norsk Antropologisk Tidsskrift. Volume 12, Number 1*. Universitetsforlaget. Oslo.

Lund, Sarah (2001): <<*Bequeathing and Quest: Processing Personal Identification Papers in Bureaucratic Spaces(Cuzco, Peru)*>> I: *Social Anthropology. The Journal of the European Association of Social Anthropologists* 9. Cambridge University Press.

- Madison, D. Soyini (2005): *Critical Ethnography*. Sage Publications. USA.
- Malkki, H. Liisa (1995): *Purity and Exile. Violence, Memory, and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania*. The University of Chicago Press. London.
- Martel, Luke (2010): *The Sociology of Globalization*. Polity Press. UK.
- Meyer, Birgit. Geschiere, Peter Edt. (1999): *Globalization and Identity. Dialectics of Flow and Closure*. Blackwell Publishers. UK.
- Mintz, W. Sidney (1979): <*The Anthropological Interview and the Life History*>>I: *Oral History Review*. University of California Press.
- Monsutti, Alessandro (2005): *War and Migration. Social Networks and Economic Strategies of the Hazaras of Afghanistan*. Taylor nd Francis group. New York.
- Moore, L. Henrietta (1999): *Anthropological Theory Today*. Polity Press. UK.
- Nome, Frida (2005): *Langs smuglerruta: En reise blant flyktinger, lykkejegere og menneskesmuglere*. Cappelen. Oslo.
- Poliakov, P. Sergei (1992): *Everyday Islam: Religion and Tradition in Rural Central Asia*. M. E. Sharp Inc. New York.
- Rashid (2010): *Talibanerna: De Islamistiska Krafterna I Afghanistan och Världen*. I. B Tauris & Co Ltd. London
- Reed-Danahay, Deborah (1996): *Education And Identity In Rural France*. Cambridge University Press.
- Sandvik, Bergtora Kristin (2010): <<*Hva teller som transnasjonal kunnskap*>> I *Norsk Antropologisk Tidsskrift*. Volume 21, Number 1. Universitetsforlaget. Oslo.

- Scheper-Hughes, Nancy (1995): << *The Primacy of the Ethical Propositions for a Militant Anthropology*>> I *Current Anthropology* Volume 36, Number 3. Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research.
- Skordas, A. & Sitaropoulos, N (2004:) <<*Why Greece Is Not A Safe Host Country*>> I *International Journal of Refugee Law*, Vol. 16, No. 1. Oxford University Press.
- Tsing, Anna (2010):<< *Worlding the Matsutake Diaspora: Or, Can Actor–Network Theory*>> I Bubandt, N. and T. Otto (eds.): *Experiments in Holism*. Wiley Blackwell.
- Turner, Victor (1967): *The Forest of Symbols*. Cornell University Press. Ithaca.
- Troller, Simone (2008): *Left to Survive. Systematic Failure to Protect Unaccompanied Migrant Children in Greece*. Human Right Watch. USA.
- Van Gennep, Arnold (1960): *The Rites of Passage*. The Univerity of Chicago Press. Chicago.
- Walzer, Michael (1970): *Obligations: Essays on Disobedience, War, and Citizenship*. Harvard University Press. Cambridge.
- Whyte, F. William (1984): *Learning from the field: A guide from experience*. Sage. Newbury Park.
- Wikan, Unni (1992): <<*Beyond the Words: The Power of Resonance*>> I: *American Ethnologist*. A Journal of the American Anthropological Association, Volume 19. American Anthropological Association.
- Wikan, Unni (2008): *Om Ære*. Pax Forlag. Norge.